

Митрополит Антоније Сурошки

Беседе о вери и Цркви

Дијалог између верујућег и неверујућег

I

Анатолије Максимович Голдберг: Митрополите Антоније, недавно сам имао прилике да вас слушам на телевизији; Ви сте тада, обраћајући се енглеским слушаоцима, говорили о Христовом Васкрсењу. И то ме је заинтересовало, зато што, у односу свих хришћанских Цркава према овом питању има нешто, како ми се увек чинило, парадоксално. Јер, по хришћанском учењу није главна материја, већ дух; и једну од основних догми хришћанства представља бесмртност душе. Зашто хришћанство толико инсистира на Христовом физичком васкрсењу и на физичком вазнесењу које је након тога уследило? Управо са хришћанске тачке гледишта би то, мислим, требало да буде потпуно неважно. Осим тога, то изгледа као покушај да се хришћанству да материјалистичка основа – без обзира на то што материјализам треба да буде потпуно туђ хришћанству.

Митрополит Суорошки Антоније: Управо овде се не слажем са вама. Мислим да сва библијска и хришћанска традиција, која је из ње израсла, и с моје тачке гледишта представља њен завршетак, сматрају да и материја и дух у човеку постоје на извесним равноправним принципима, рекао бих и ово: од свих погледа на свет које знам, хришћанство је једини истински материјалистички поглед на свет у том смислу (наравно, овде правим малу игру речима), да хришћанство озбиљно схвата материју; оно учи да материја није пролазни или случајни оквир човековог живота, да човек није дух, који је на неко време “оваплоћен”, да материја која нас окружује није просто сиров материјал за наш живот, за изградњу материјалног света, већ да има огроман значај и да се човек не посматра као дух који се заглибио у материју, већ као јединство материје и духа, које чини једну целину.

И то што даље говорите да хришћанство верује у бесмртност душе, - да, то је истина, али у темељнијем, дубљем смислу. Хришћанство тврди (ово ћете наћи и у Символу вере, и у свести хришћанске Цркве) да ће доћи до васкрсења из мртвих: оно нам изгледа као пуноћа људског бића – управо оваплоћеност, а не разоваплоћеност духова који лебде.

А.М.: Реците, да ли је хришћанска поставка увек била таква? Зато што се раније, колико се сећам, говорило потпуно другачије. Мене су на пример, учили да је у средњем веку хришћанска Црква сматрала да је живот на земљи пролазно стање: оно је, наравно, и сад пролазно, али се у сваком случају сматрало да је то мање “важно” стање од онога што ће бити касније.

М.А.: Чини ми се да ту постоје два момента. Као прво, у току много векова постојао је међу хришћанима унеколико, да тако кажем, опрезан, па чак и подозрив однос према плоти, зато што је изгледало да плот, човекова телесност, повезује човека са животињским светом, да га чини нечим испод оног духовног бића које би човек требало да буде. То је каснија поставка, то је поставка хришћанског света који је већ некако изгубио првобитни, радосни, свобухватни импулс. Рецимо, у петом веку је један од отаца Цркве писао да се никад не сме прекоревати или оптуживати плот за то да је она “крива” за људски грех, да су грехови плоти – грехови које дух чини над плоћу. Тако да подозривост, која се постепено развијала у вези са аскетском поставком, са борбом за човекову целовитост, за свест да је човек понекад притиснут бременим своје плоти није богословска, већ само практична поставка.

С друге стране, увек је у хришћанству била жива вера да човек заиста на земљи живи привремено, постојаће изванредан период кад ће душа бити жива, док ће тело у виду костију лежати у земљи; али ће на крају крајева бити васкрсење плоти и пунина људског блаженства није разоваплоћени дух, већ оваплоћени човек после оне катастрофе, оног догађаја који називамо Страшним судом, крајем света – назовите то како хоћете, - после момента кад све буде завршено и кад човек поново постане потпуни човек, а не само полочовек.

А.М.: Значи, однос хришћанства према том питању, ако сам Вас исправно схватио, се заиста мењао у току векова; можда не у основном, али у смислу да се једно време инсистирало на једном, а у друга времена на другом? Рекли сте да је подозрив однос према плоти карактеристичан за каснији период хришћанства, односно за средњи век. Да ли се сада од овакве поставке одустало и да ли се плот и дух поново посматрају као равноправни?

М.А.: Видите, рећи да се од овакве поставке одустало, било би мало превише оптимистички; али основна, првобитна вера хришћанске Цркве и библијска традиција се сада доживљавају и осмишљавају с новом дубином и снагом.

А.М.: Запазио сам вашу реч “оптимистички”, али у вези с Христовим Васкрсењем ипак морам да Вам кажем потпуно отворено, да с тачке гледишта неверујућег човека који се према религији не односи нимало непријатељски, то наводи на следећи закључак: да је ова догма била смишљена како би се Христос разликовао од обичних људи и како би то подстакло обичне људе да поверују у Његову Божанску природу; или другим речима, користећи савремени термин, ова догма је била формулисана у пропагандне циљеве. Могу то да објасним: да је било просто речено да Христа треба сматрати за Бога због Његовог етичког учења, због жртве коју је принео, једни би томе поверовали, а други не би. И како би се у то убедио што већи број људи, било је потребно позвати се на неки натприродан догађај, јер многи од Бога очекују чудо.

М.А.: Мислим да је то историјски нетачно; мислим да је хришћанска вера почела од оног тренутка када се код неких људи – код апостола, код неколико жена које су дошле на гроб Спаситеља после Његовог распећа и смрти, код све већег броја људи појавило непосредно искуство, односно реално искуство тога, да је Онај Кога су они видели у рукама Његових непријатеља, Онај Кога су видели како умире на крсту и лежи у гробу ЖИВ, међу њима. То није каснија догма, то је једна од првих ствари о којима Јеванђеље говори: то је основни мотив, основна тема јеванђељске проповеди: да је Христос жив, и пошто је жив, све остало постаје поуздано, истинито; Он је значи заиста оно што је о Себи говорио и што су они о Њему мислили. Мислим да је управо обрнуто: то није аргумент који је касније био измишљен или доведен до људске свести ради остваривања пропагандних циљева, то је првобитна вера, без тога би се ученици просто разбежали, као разбијена војска, као растерано стадо и били би потпуно уништени.

А.М.: Природна реакција, другим речима?

М.А.: Шта значи “природна реакција”? Нисам вас схватио.

А.М.: Другим речима чињеница да су после Христове смрти Његови ученици осетили да је Он жив, била је природна реакција на Његову смрт?

М.А.: То није “природна реакција”; реакција би био унутрашњи доживљај. Оно о чему се овде говори је читав низ физичких појава; рецимо, жене-мироносице су виделе и физички, својим рукама додиривале живо тело васкрслог Христа; апостоли су, када се Христос појавио међу њима били исто тако запањени и неповерљиви као Ви сада – али им је Христос рекао: “Не бојте се, Ја нисам дух, нисам привиђење, привиђење нема тело и

кости, као Ја; дајте ми нешто да поједем.. И јео је пред њима” (Лк. 24, 36-43). Апостол Тома је био позван да Га дотакне (Јн. 20, 27). На крају јеванђељске приче јеванђелисти упорно говоре о томе да је Христос Који је умро неколико дана пре тога – жив у телу, да је физички међу њима. И то их је чудило ништа мање него савременог човека.

А.М.: Али зашто кажете да би се без тога ученици разбежали, да би се испоставило да су растерани? Зар Христово етичко учење није било довољно да их обједини?

М.А.: Мени се чини да центар свег јеванђеља није у етичком учењу.

А.М.: Немогуће!

М.А.: Етичко учење је секундарно и за мене готово другостепено. Чини ми се да је за хришћанина апсолутан центар Јеванђеља – историјска личост Христа, Који је био и Бог и човек, и ако се то изузме, Христово учење представља једно од учења које се у већој или мањој мери може прихватити. Ученици би можда и остали заједно као етичка група, али никада не би изашли на проповед о Христу. Апостол Павле каже да се сва његова проповед састоји у проповеди о Христу распетом и васкрсом, да су ако Христос није васкрсао његови ученици најнесрећнији људи, зато што граде свој поглед на живот и живот на фантазији, на халуцинацији, на лажи (1 Кор., гл. 15).

А.М.: Зашто на халуцинацији и на лажи? Граде га на одређеним етичким принципима. Јер то су принципи које је очигледно вредело проповедати. Зар можете да замислите да би се, да није било тих етичких принципа, хришћанство толико раширило, као што се заиста раширило по свету?

М.А. Мислим да не би. Мислим да би се на етичким принципима хришћанство можда још више раширило, али центар хришћанства није само и није толико у тим етичким принципима колико у историјском догађају који свет доводи у потпуно нови однос са Богом, приморава нас да апсолутно на нов начин гледамо и природу и димензије човека, и природу, и личност Самог Бога, чак и наш материјални свет. Зато што ако се испоставило да је овај материјални свет у стању да прими у себе Самог Бога, ако је нека честица, физичка честица, овог света могла да се сједини са Самим Богом и да притом не сагори, не буде уништена, већ да остане неприкосновена, онда се заиста и материја у нашим очима отвара у апсолутно невиђеној размери. Зато и кажем да је хришћанство једини материјализам, који даје максималан значај материји, као и историји човека, која кроз Оваплоћење Бога одједном добија вечну димензију, Божанствену димензију, трансценденталну димензију; не у будућности, већ сад: због тога што је Бог присутан у овој историји – и човек постаје некако зачуђујуће велик.

А.М.: Да, ово последње је реалистичка примедба зато што ми у осталом Ваши аргументи изгледају управо трансцендентални. Али за Вас они, наравно, имају реалан и жив значај. Велико вам хвала, митрополите Антоније.

II

А.М.: Митрополите Антоније, слушао сам Вас много пута када сте наступали на радију и на телевизији, и Ви често говорите о општењу са Богом. С моје тачке гледишта, општење с Богом има, у суштини само симболичко значење и означава поштовање етичких норми, које су прописали хришћанство и друга религиозна учења; другим речима, под општењем с Богом се подразумева да човек ради оно што треба да ради, и да не ради оно што не сме да ради. Међутим, мислим да за вас овај термин има дубље значење. Шта он значи конкретно за вас? Да ли се ради само о молитви или о још нечем?

М.А.: Ваше питање је вишепланско, и искрено признајем, веома тешко, у смислу да је могуће говорити о неком искуству које теби изгледа поуздано, али учинити га убедљивим или схватљивим, или помоћи другом човеку да га схвати – је веома тешко... Одговарајући на ваше питање, рекао бих следеће. Као прво, у нашем општењу са Богом, постоји, наравно, етички моменат: поштовање Божијих заповести, корачање неким путем који нам је Бог указао; али са друге стране, ово општење такође претпоставља да је ако не у границама мог личног искуства, онда у границама нечијег искуства била нека заповест од Бога, било је неко указивање које је Он дао о томе да су ове заповести закон живота, да тај пут води ка животу; и ево, ван граница етичког момента који је присутан и који је неопходан, без којег просто нема никаквог смисла, у општењу треба негде да постоји тренутак сусрета – или мог лично, или још нечијег. Рецимо, у хришћанској, у библијској традицији радиће се о оном општењу које су са Богом имали свеци, пророци, законодавци; и ако се они посматрају као гласноговорници закона Божијег, то негде претпоставља лични сусрет са Богом.

А.М.: Значи, то се отприлике своди на то да појмови зла и добра потичу од Бога, зар није тако? Шта иначе у овим појмовима не би било уопштено? То веома добро схватам и увек сам то сматрао за најубедљивији доказ у корист религије, у корист постојања Бога; то је тако. А што се тиче момента сусрета... мислим да се могу оставити по страни пророци и свеци, на крају крајева, не верују само пророци и свеци, верују и обични људи – шта за обичног човека значи сусрет са Богом?

М.А.: Поменули сте молитву. Овоме ћу додати искуство које ми у хришћанској Цркви називамо тајнама. У молитви неки људи (не тако ретки) и у неким моментима (не у било које време, не по њиховом сопственом тренутном избору) понекад осећају свест да им се приближила нека реалност, да су се нашли лицем у лице с неким присуством, да је неко стао пред њих, открио им се; они одједном постају свесни да у том невидљивом свету око њих некога има. То је исто тако очигледан, исто тако јасан осећај који човек има понекад, на пример када се налази са човеком и одједном се пробија до њега...

А.М.: Остварује се контакт?

М.А.: Остварује се жив, прави контакт, који вас приморава да признате да тамо неко постоји; исто као што се понекад дешава: седиш са човеком и он је за тебе просто предмет, никако до њега не можеш да “довичеш”, да “докуцаш” на његова врата; и он се одједном отвара пред тобом у свом људском облику: жив, дубок, пријемчив. Ево, то је један од тренутака који човека приморава да говори о општењу. Сада још нешто друго: поменуо сам тајне. Тајне су са тачке гледишта хришћанина непосредна Божија дејства која кроз материју овог света на неки начин до нас доносе неку искру живота Самог Бога. Ово се, наравно, не може ни објаснити ни пренети. То су неки људи искусили веома снажно и они ће рећи: “Да, када сам се причешћивао овим Хлебом и Вином одједном сам открио да то нису били само хлеб и само вино, већ да су до мене донели неко натприродно искуство.”

А.М.: Имате у виду Причешће?

М.А.: Имам у виду Причешће, али би се исто тако могло говорити о Крштењу, кад би се говорило о крштавању одраслог човека: то би могло бити Јелеосвећење, помазивање освећеним уљем, у случају болести. Рађа се свест, јарка, јасна, да вас се кроз ту материју одједном дотакла Божија стварност, која вас је учинила заједничарем новог живота, која вас је препородила у неки нови лик.

А.М.: Учинио вас заједничарем у новом животу – шта то значи? Бољем животу, у којем ће се етичка правила поштовати строжије, у свој њиховој пуноћи?

М.А.: Мислим да овде постоје два аспекта: с једне стране, појављује се осећај и свест да се у вама открио неки извор, да сте одједном оживели, да у вама ври живот; а са друге стране, да тај живот – није просто мој живот, који је “оживео” и који ће тећи као раније, већ је то живот другог својства, који од мене неумољиво, победнички захтева још неки нови квалитет – етички, унутрашњи и спољашњи.

А.М.: Човеку, као што сам ја, је то, наравно, веома тешко да схвати. Схватам да постоје фактори који захтевају од човека нови живот, бољи живот, строже поштовање етичких правила. Али реците: зар општење са Богом не означава просто дијалог са самим собом, или тачније дијалог са својом савешћу у тешким тренуцима?

М.А.: Мислим да то често почиње од дијалога са самим собом у трагању за већом истином него што је истина на коју смо се навикли; ако будемо пажљиво, строго и поштено говорили са собом самим и послушкивали оно што говори наше биће, каква истина се чује у нама, вероватно ћемо чути оно што Ви називате гласом савести. Говорити о савести, на крају крајева је исто тако апстрактно као и говорити о Богу (А.М.: Потпуно тачно.), зато што је она физички исто тако неухватљива; то је нека унутрашња истина, истина живота, истина међуљудских односа, вероватно истина људског достојанства, али негде ван граница савести (која је такође условљена, зато што савест, наше поимање људских односа, сопственог достојанства у знатној мери зависи од тога како смо васпитани, у каквој атмосфери, по којим принципима), пробијајући се ван граница савести ми одједном откривамо да постоји нешто дубље и категоричније од моје савести, неки глас, који говори: “То говори твоја савест, али је она ограничена; постоји већа истина...” У односу, на пример, на молитву, када се обраћамо унутар себе, ми пролазимо, да кроз себе; не може да дође до дубоке молитве, где бисмо осетили присуство Божије која се не би дотакла и не би обузела нас саме ако смо сами непажљиви, ако наше срце не учествује, ако не желимо да нађемо истину живота, истину и просто живот, нећемо доћи до дубине на којој може да се догоди онај сусрет о којем сам говорио. Исто се дешава и у односима с људима.

А.М.: Све је то тачно, али узмимо следећи пример: шта чините када Вам предстоји тешка одлука, кад не знате како правилно да поступите? Такви тренуци се, наравно, често дешавају, и рецимо, када је реч о нечем важном, шта радите: Да ли само размишљате или се обраћате Богу с молитвом?

М.А.: И једно и друго; прво покушавам да најпоштеније, колико год имам поштења, памети и савести, размислим о питању које се преда мном поставља.

А.М.: Да размислите с које тачке гледишта – с етичке?

М.А.: С етичке тачке гледишта, с људске тачке гледишта. То се своди на једно исто, али приступ понекад бива мало другачији; не у смислу правила, примене “норми”, већ у смислу неког осећања за истину. А затим – лично не умет да молим Бога да буде овако или онако, то ми је страно - трудим се да станем пред Њега и да просто молитвено стојим пред Њим, односно да се откријем, да се препустим и кажем да желим истину, да желим добро, да желим да буде воља Божија која може бити упркос свему ономе о чему ја маштам, али нека она буде, зато што верујем да је та воља Божија мудрија од моје, и да садржи у себи много већу љубав и људску истину од моје.

А.М.: Значи све се своди на то, да се обраћате Богу за савет?

М.А.: Да.

А.М.: И шта чекате од Њега – прозрење?

М.А.: Чекам од Њега – да, прозрење, дубље разумевање; и у искуству су понекад ово прозрење и ово разумевање у таквој супротности са свим оним што бих ја желео да не

могу то просто да сматрам за нову тачку гледишта која ми се открила. Понекад је очигледна свест да сам заиста дошао у додир с неком надсветском облашћу, с неком облашћу која превазилази све моје искуство људских, психолошких и друштвених односа.

А.М.: Мени овај процес изгледа просто као наставак првог. Сами сте рекли да кад вам предстоји доношење важне одлуке, тешке одлуке почињете од тога што покушавате да што је могуће поштеније размислите, а затим се обраћате Богу са молитвом. Ова молитва ми изгледа просто као наставак првог процеса, другим речима, настављате да размишљате, али сада већ очигледно почињете да размишљате у неком другом стању.

М.А.: Ја бих рекао да престајем да размишљам, а почињем да слушам и ослушкујем што пажљивије могу...

А.М.: Шта?

М.А.: Оно што се зачује у мени...

А.М.: Управо у томе и јесте ствар!

М.А.: Да, разуме се, ја не очекујем неки спољашњи глас. Видите, ту постоји извештај моменат који не могу да искажем, који се односи на унутрашњу свест: понекад се пробијаш до неке дубине и постајеш свестан да си дошао до нове дубине у себи самом; а понекад је тако јасан, снажан, тако је упечатљив осећај да је у теби проговорио неко други, да те упућује неко ко се разликује од тебе; и ето, то не могу да искажем у том смислу, у којем се не може исказати субјекативан доживљај никако другачије него субјективно. Не могу да га “објективишем”, не могу да докажем његову објективност, па ипак је та објективност понекад за мене веома јарка и јасна. Дешава се да се налазим пред неким проблемом и да постављам себи питање; али има тренутака кад човек ништа не тражи – и одједном му долази ова свест о изненадном присуству Божијег, он одједном осети да се налази пред Богом, да је Бог ту. То је моје сопствено првобитно искуство, због којег сам и постао верник: у тренутку када сам желео да докажем себи да Бога нема, да је Јеванђеље апсолутна глупост, да човек нема у шта да верује, да живот нема смисла – одједном ми је постало савршено и готово опипљиво јасно да се налазим у присуству живог Христа. Наравно, можете да кажете да је то била халуцинација, да је то било бунило, да је то била илузија и...

А.М.: Мислим да вам је просто пала на памет нека мисао, - опростите за тако прозаичну формулацију.

М.А.: Не, управо у томе и јесте ствар што то није била мисао. Читао сам и морао сам да подигнем поглед зато што ми је било савршено, максимално јасно да се са супротне стране стола за којим сам седео неко налази; морао сам да погледам – исто као што се понекад дешава да човек иде улицом и окрене се зато што га неко гледа слеђа. И зато и говорим о халуцинацији, о таквој спољашњој илузији: ја ништа нисам видео; али увереност у ово објективно присуство ван мене је била тако јарка да је остала у мени до данас; наравно, не толико јарко, али са истом убедљивошћу и конкретностју.

А.М.: Да, као увек видим (то је, наравно, стара истина) да веру од разума дели нека црта; вера се налази с друге стране ове црте. Велико вам хвала, митрополите Антоније.

III

М.А.: Анатолије Максимовичу, кажете да не верујете у Бога; то значи да имате неку представу о Богу и да ту представу одбацујете, да се она не уклапа у Вашу представу о свету, о животу. Да ли могу да поставим овакво питање: у каквог Бога не верујете?

А.М.: Почнимо од најелементарнијег. Не верујем у Бога злог, ситничавог, глупог, самозаљубљеног, Који кажњава људе због тога што не испуњавају формална правила нарушавајући притом елементарне норме, које је Он Сам прописао или које је прописао религиозно учење, Који наводно бива задовољан због тога што људи “у славу Божију” чине зло, независно од тога да ли се ради о масовним убиствима, религиозним ратовима или јеврејским погромима, или просто у томе како се верници понекад односе једни према другима и према неверујућима из чисто формалних разлога. Не верујем у Бога Који дозвољава и наводно чак бива задовољан због тога што Га стално лажу. Таквог Бога, мислим да нема и не може бити. Без обзира на то, ја то помињем због тога што је колико се може судити и по личном посматрању у свакодневном животу, и у току читаве историје било и има верника који управо тако замишљају Бога. Ово никако не може да се уклопи у моју представу о томе какав Бог треба да буде.

М.А.: Мислим да ништа не могу да кажем против негирања таквог Бога. Пада ми на памет књижица Берђајева “О савршенству хришћанства и несавршенству хришћана”, у којој он излаже управо такву мисао... Шта сте хтели да кажете када сте рекли: “Бог Који жели да Га људи лажу и Који дозвољава да Га бесконачно лажу и тиме се задовољава”?

А.М.: Од верујућих често имам прилике да чујем да се пред Богом правдају на чисто формалан начин, а то значи да лажу и себе и друге, и наравно, Бога, зато што је лагати себи исто што и лагати Богу; и мислити да ће се Бог задовољити таквом лажу је, по мом мишљењу, безбожно па чак и светогрдно.

М.А.: Да, слажем се са тим.

А.М.: Желео бих да додам, да на пример, не могу да замислим да Бог више воли једну вероисповест од друге, да Он сматра да су верници бољи људи од неверујућих. Не може бити да Бог нема толико памети да не схвати да је то нетачно, а ипак од верујућих често имам прилике да чујем да они себе сматрају бољима од неверујућих.

М.А.: Да. У принципу, испада овако: представа коју о Богу стичете кроз вернике је просто светогрдна и то Вас одбија.

А.М.: Па не бих рекао кроз све вернике, има различитих верника. Поменули сте Берђајева; представа коју о Богу стичем читајући Берђајева, наравно, није светогрдна. Али ме је увек чудило што Црква, свештенослужитељи на улажу довољно напора како би верници усвојили правилну представу о Богу.

М.А.: А да ли могу да Вас питам: какав би требало да буде Бог и како треба да Га представимо верницима?

А.М. (веома брзо, категорично): Паметан. Пре свега – паметан. Осим тога, Бог се сматра олицетворењем етике, олицетворењем добра; зашто Он допушта зло то је друго питање; али религиозни ратови се не могу сматрати добром, а ипак су се такви ратови дешавали. Рецимо, ситне сплетке о неверујућима се не могу сматрати добром. То је очигледно зло! Не у таквим размерама као религиозни ратови, али је без обзира на то, зло. Дакле, мислим да Бог треба да се руководи разумом, зато што су за мене разум и добро једно исто. Наравно, можете ми рећи да су путеви Господњи непознати, да ми не можемо да схватимо Божији разум, да не можемо да схватимо Божије побуде. С тачке гледишта верујућег човека, то је, вероватно, разумљиво, али пошто ми немамо представу о Божијем разуму и очигледно је не можемо ни имати, треба да се руководимо оним етичким нормама које је Бог, по мишљењу верујућих одредио, и да очекујемо од Бога да се и Он њима такође руководи, а не да кажњава људе због тога што се не потчињавају неким моралним прописима игноришући притом етичке норме.

М.А.: Да. То ме, у принципу радује, с једне стране, зато што значи да чак и Ваше представе допуштају да Бог постоји под условом да није Онакав какав Он очигледно испада да јесте на основу живота и речи недостојних верника. Али ево поменули сте етику, и у једној од претходних беседа говорили смо о томе да је хришћанска етика унела нешто драгоцено у живот макар нашег европског друштва. Шта мислите: шта је то драгоцено хришћанска етика унела у наш живот?

А.М.: Свака религија је уносила много тога драгоценог у наш живот; религију сматрам веома значајном, зато што је религија била једно од средстава за обуздавање људских страсти, борбе са злом и довођења живота у ред. Негирати то је по мом мишљењу, потпуно нетачно. Разуме се, постоје и друга средства. У Кини су, на пример људи покушавали да створе разумно устројство живота искључиво на рационалистичко-етичким принципима не прибегавајући религији. Религија у време Конфуција практично није играла велику улогу. Кинеска етика се заснивала на томе да ће ако се људи буду понашали разумно свима бити лакше. Нећу рећи да су они остварили велики успех, али он у сваком случају није ни мањи него у другим земљама света. У Кини је то било претежно зато што су они још пре него што су философи унели религиозни елемент у процес формирања етичких норми били сачували толерантност. Са огромном толеранцијом су се односили према било ком другом философском учењу под условом да овакво философско учење служи борби против зла и уношењу добра. Међутим, наравно, као што сам већ рекао, зло је и тамо и даље постојало.

У другим деловима света, нарочито у Европи, зло је и даље постојало, али је потпуно јасно да би без религиозних учења настао апсолутни хаос, и јудаизам, - пошто говоримо о западном свету, - а затим хришћанство, су дали огроман допринос борби са хаосом и са злом.

М.А.: А какве хришћанске одлике вам се чине занимљивима, какве црте налазите у хришћанству, које нисте нашли у другим вероисповестима и које су одиграле улогу, рецимо у друштвеном, у личном моралу Запада?

А.М.: Хришћанство представља наставак јудаизма. Јудаизам је настао онда кад се народ налазио у првобитном, потпуно дивљем стању, када га је требало некако организовати, требало му је некако објаснити зашто треба живети овако, а не другачије; и то је било учињено уз помоћ Десет заповести. Хришћанство је представљало наставак овог процеса; оно је унело неке друге елементе у процес усвајања етичких норми: елемент милосрђа, елемент сажаљења, елемент добротe. Христове формуле су биле преувеличане, педагошке; може се замислити да када је Он говорио да треба окренути и други образ није веровао да ће људи окренути и други образ, али је ова формулација била усмерена на то да људи, у крајњој мери барем не растргну одмах онога ко их је увредио.

М.А.: А ево, у области, на пример, људских односа – шта Вам се чини: да ли је хришћанство унело нешто потпуно ново у оцену људске личности, у то како човек треба да се односи према човеку – не само у опхођењу, већ некако дубље него у опхођењу, или то како људско друштво треба да посматра сваког свог појединог члана: као делић друштва, као делић механизма или као нешто много вредније што треба узети у обзир?

А.М.: Вероватно је хришћанство у извесној мери унело у философско учење појам људског достојанства. Јудаизам је човека посматрао искључиво као пиона у Божјим рукама; вероватно је тако. То је јасно: да би се васпитао првобитни народ требало му је сугерисати да он представља само пиона. Не пиона у фаталистичком смислу: на крају крајева све зависи од човека, од онога што човек чини, али у том смислу да он не значи баш превише. Хришћанство је вероватно истакло да човек значи нешто више. С друге

стране, хришћанска пракса је углавном била страшна; и појам људског достојанства, појам да човек представља човека, да је он нешто драгоцено су углавном развили хуманисти и рационалисти. Такво је моје мишљење.

М.А.: Анатолије Максимовичу, страшно занимљиво и важно ми изгледа Ваша поставка зато што она просто бије по нама, верницима; она нас доводи у питање у најрадикалнијем смислу речи. Већ је апостол Павле говорио да се због нас, хришћана, име Божије хули међу народима (Рим. 2, 24); и ево, ви нам питање постављате тако зато што да смо ми другачији – ми у ово време и ми у прошлости – убедљивост постојања Бога и испољавање Његових својстава – оних о којима говорите: Његов ум, Његова доброта, Његова мудрост, Његово стваралаштво – би било приступачно, сваки неверујући би могао у то да поверује; док ми набацујемо неки мрак на оно што нам изгледа као заиста блистави лик Божји. И чини ми се да управо у том смислу пред нас стављате радикално питање од којег не можемо, немамо права да окренемо главу. Хришћански живот – ево у чему би требало да буде одговор верујућих неверујућима више него у тврдњама које обично можемо да наведемо. Да ли мислите да сам у праву – или ће и у таквом случају питање о Богу за Вас остати веома сумњиво?

А.М.: Мене не треба убеђивати, ја не негирам постојање Бога, ја просто не верујем у Њега – не верујем, између осталог, и због неких других разлога, али је то много компликованије питање. Веома тешко ми је да замислим Бога Који утиче на судбину човечанства и на судбину појединих људи: Он допушта толико зла да то изгледа парадоксално. Пре ће бити да ми вероватније изгледа да Бог постоји, да је створио свет, да је створио механизам и рекао људима: “С овим сами излазите на крај.” Међутим, то је, наравно, веома компликовано питање, али сте у потпуности у праву и не схватам како Црква може да окрене главу од тог питања, не схватам зашто Црква понекад – и тако често – од свега окреће главу. То је по мом мишљењу такво питање којим Црква треба да се бави ради верника, ради себе, и наравно, ради Бога.

IV

А.М.: Митрополите Антоније, познавао сам људе који су постали религиозни зато што их је мучило питање о пореклу зла; такође сам познавао људе који су се због тог разлога разочарали у религију. Први су осећали или долазили до убеђења да појмови добра и зла нису могли да настану сами по себи, да их је морала створити виша сила; зашто постоји добро, то им је, наравно, било јасно, а надали су се да ће на питање због чега и зашто постоји зло одговор добити од религије. Други су они који су се разочарали у религију, долазили су до убеђења да она не даје одговор на питање како ускладити постојање свемогућег Бога, Који олицетворава добро и праведност са оним што се дешава на земљи; не само у области односа између људи, већ и у природи, где владају хаос, борба и суровост. Какав одговор Ви дајете на то питање?

М.А.: То је веома тешко питање зато што се, заиста, од истих претпоставки може доћи или до вере или до сумње. Мислим да ће хришћанин дати отприлике овакав одговор: “Да, Бог је свемогућ; али је Он човека створио слободним и ова слобода, наравно, носи са собом могућност и добра и зла; могућност одступања од закона живота, или насупрот томе, учествовања у том закону живота.” И ево, то питање слободе је, чини ми се, централно за проблем добра и зла. Да је Бог човека створио неспособним за одступања човек би такође био неспособан и за било шта позитивно. Рецимо, љубав је незамислива осим у категоријама слободе; човек не може себе да даје ако не сме да одбије да се да:

човек се не може волети ако је то чисто механички однос; кад не би било слободе одбијања, одрицања, кад не би било, у крајњој линији, могућности зла, љубав би била просто сила привлачења, сила која повезује све јединице, али никако не као сила која између њих ствара моралне односе.

А.М.: Зашто? Да ли то значи да зло постоји како би истакло добро, као контраст?

М.А.: Не, не мислим да постоји због тога; али тамо где постоји могућност једног неминовно се појављује и могућност оног другог. Наравно, када бисмо ми били просто тако савршена бића која нису способна да начине погрешан избор зло би било исцрпљено, али би оно као могућност свеједно постојало.

А.М.: А да ли сматрате да се Бог, свемогући Бог брине о људима, да прати судбину човечанства, да помаже људима, да пази како на земљи не би победило зло?

М.А.: Да, у то сам дубоко убеђен, И опет, с моје хришћанске тачке гледишта Бог управо није неодговоран Бог Који је човека створио, обдарио га овом ужасном слободом, која све може да разруши и разори, а затим, користећи речи Ивана Карамазова “чека” негде на крају времена моменат када ће му судити и осудити га због тога што није користио слободу која му је дата онако како треба. Тако не замишљам Бога. Сматрам да је Бог одговоран Бог, Који је створио човека и живот, али Који не чека на крају света моменат да сабере резултате. И максимум ове одговорности коју Бог преузима због живота и због Својих поступака, због Свог стваралачког акта јесте Оваплоћење, то што Бог постаје човек, улази у историју и до краја урања у њену трагичност, и негде разрешава ову трагичност.

А.М.: Како, где Он разрешава ову трагичност?

М.А.: Он је не разрешава спољашње, у том смислу што на земљи смрт, болест и страдање и даље косе људе. Али однос човека према човеку може да постане дубоко другачији; однос према сопственој патњи може бити потпуно другачији; однос према патњи другог, се опет, дубоко мења због тога.

А.М.: Значи, ви као хришћанин дефинитивно негирате Волтерову тезу која је отприлике полазила од тога да је Бог створио човека, снабдео га свиме што му је потребно, пре свега разумом, и затим је сматрао да је Његов задатак испуњен: ако се људи буду руководили разумом, све ће бити добро, а ако не буду – то је њихова ствар. Зато што је то у суштини прилично логично објашњење, али Ви, судећи по ономе што сте управо рекли то категорично негирате.

М.А.: Да, таквог Бога просто не могу да замислим зато што би то био до те мере морално неодговоран поступак, просто неморалан поступак, који би, у крајњој линији представљао основу и узрок свег зла; и неодговоран, зао поступак, зато што – по ком праву нас такав Бог ствара, на нашу несрећу, кад Он од тога нема никакве вајде, и још када ће нам једног дана негде судити? Какав је то Бог?

А.М.: Волтер није говорио да ће Бог судити; он је просто говорио да је Бог човеку дао све што му је потребно, да је Бог створио изузетан механизам, структуру човека, и што је главно – разум; зашто би то било неодговорно, зашто би то било преступно?

М.А.: Анатолије Максимовичу, да је тај Бог створио тако изузетан механизам тај механизам се не би покварио тако да нема наде да се поправи; тада значи да је Бог, Који прави тај механизам, просто ужасно лош механичар, који ништа не вреди. Ако имамо таквог Бога Који не може да створи чак ни пристојан механизам, онда заиста немамо о чему да разговарамо.

А.М.: Али како Ви објашњавате себи чињеницу да се Бог, с једне стране брине о људима, а да је са друге стране у току читавог постојања васцелог човечанства

неправедност углавном славила победу над праведношћу? Прво се то објашњавало тиме што је човек сам крив када му се деси нешто лоше, значи то је казна за неке његове грехове. Затим то, очигледно, није више задовољавало људе, и тада су почели да говоре о томе да Бог искушава човека, да искушава човекову веру – то је, наравно Јов; а кад их то више није задовољавало дошло је хришћанство које је почело да убеђује људе да је страдање нешто узвишено. Да ли се слажете са том помало упрошћеном карактеристиком развоја људске мисли у том смеру?

М.А.: Слажем се, само што не видим да су објашњења за која говорите да су прошлост и да су преживљена, до краја искорењена. Веома много зла, патње и људске муке потиче од греха, просто у том смислу да ако је човек зао он причињава зло и страдање, и осим тога, он себе изопачује, постаје одвратан и престаје да буде човек.

А.М.: Али то је потпуно јасно; ради се о томе да неправедност ликује над праведношћу, другим речима, да је лоше онима који нису тако страшни грешници, а можда су чак и праведни.

М.А.: Мислим да би праведност у том смислу била веома непривлачна. Када би срећа и успех били брза награда за добро, добро би као морална категорија изгубило вредност; то био би чист рачун. Мислим да добро управо тада постаје добро када човек може да се супротстави неправедности, неправди, патњама и да се ипак не одрекне свог добра, онога што му се чини или објективно јесте добро. Ако, рецимо, штедрога човека неко превари и покушавши још други-трећи пут да буде штедар, он долази до закључка да се то не исплати, његова штедрост је прилично јадна. Питање је у томе каква је његова спремност да се одазове. Мислим да се добро искушава у свим односима, да се проба управо тиме што се судара са злом. Не кажем да је то добро по суштини, али је несумњиво да човек израста у потпуно нову димензију, у потпуно нову величину када је у стању да се сретне лицем у лице с патњом, с мржњом, с несрећом, с ужасима рата и да остане до краја човечан, и још да израсте у већу меру, рецимо, састрадавања, разумевања, храбрости, способности да да себе и да се жртвује.

А.М.: То је ипак прилично сложен процес. Потпуно се слажем да је коначан резултат пожељан, али је процес да се он постигне веома сложен, то је веома тежак пут; и некако је тешко замислити да се то не би могло остварити једноставније. Али реците: да ли се Бог брине за судбину човечанства? Ако је тако, како објашњавате тако чудовишну појаву као што је на пример, Хитлер, коју лично сматрам потпуно искључивом појавом, зато што у том случају није био чак начињен ни покушај да се злочини оправдају неким вишим, привидно етичким аргументима, већ је било речено просто и јасно: “Ми желимо да чинимо зло.” Како објашњавате настанак такве појаве ако полазите од тога да се Бог брине за судбину човечанства?

М.А.: Као прво, чак сам убеђен да се Бог брине за судбину човечанства. Као друго, мислим да ако већ постоји у човеку слобода која му је Богом дата, Бог више нема права да стаје на пут и да ту слободу уништава. На крају би испало овако: Бог вас чини слободнима, а у тренутку када ви ту слободу не користите онако како Му се свиђа, Он вас удари – и вас више нема. И испоставило би се да би можда на земљи било мање зла, односно било би мање злочинаца, не би било Хитлера, овога не би било, онога не би било, а у крајњој линији би се испоставило да је највећи злочинац од свих злочинаца тај Бог Који ми даје слободу, а у тренутку када грешим на свом путу или скрећем са њега због неког безумља, Он ме убија због ње, уништава ме. Рекао бих да би то био гори морални проблем од првог... И замислите на шта би тада личио човеков живот? Он би живео знајући да ће га Бог уништити ако лоше поступи. Следећи стадијум: пошто Бог зна и може да предвиди

ствари чим се у вама роди зла мисао Бог може да вас уништи. То је горе од концентрационог логора! Живели бисмо просто под дамокловим мачем све време, по систему: убиће ме-неће ме убити, убиће ме-неће ме убити. Хвала вам на таквом Богу!

А.М.: Поновите...

М.А.: Ако је Бог заиста учинио човека слободним, односно способним да одговорно доноси одлуке које се одражавају у животу у поступцима, онда Бог више нема права да насилно насрће на ту слободу. Он може да уђе у живот, али са једнаким правима, онако како је Христос постао човек и због тога умро на крсту. Да, то схватам. Ако би Он насртао на живот као Бог, односно са свом Својом свемоћи, свезнањем итд. испоставило би се да би земаљски злочинац, онај којем би исти тај Бог даровао слободу, у тренутку када погрешно, дакле, не онако како треба користи ту слободу постао жртва Божанственог гнева, односно био би просто уништен, убијен. А још горе: човека би чим он стигне да смисли неки лош поступак Бог одмах уништио, зато што Бог зна шта ће се десити у будућности. И цело човечанство би живело обдарено том проклетом слободом, под вечним страхом: “Јаој, омакла ми се зла мисао – сад ће ме стићи казна... јаој, пожелео сам нешто што није требало – шта ће сад да се деси?..” То би било чудовиште, а не Бог, Он би био злочинац над злочинцима.

А.М.: На шта се онда своди Божанствени утицај на људске судбине?

М.А.: Као прво, на то што је Бог у човека уткао закон живота, односно устремљеност ка свему ономе што је пуноћа радосног живота, пуноћа радосне љубави. Као друго, у томе што је човеку дао свест о добру и злу – ми то нисмо измислили, то није чисто социолошка појава, зато што се социолошке појаве бесконачно мењају, а појам добра и зла се свуда провлачи као нит.

А.М.: Са тим се потпуно слажем.

М.А.: Даље: Бог је кроз људе који су Му верни, који Га знају из искуства, молитвено и животно, говорио Своје речи, указивао моралне мере, указивао моралне путеве. Зато што је људска савест релативна ствар, више или мање јасна, она се колеба, Он је човеку дао закон; Он је човеку дао правила за живот. И главно, Сам Бог је ушао у историју Оваплоћењем Исуса Христа, постао је човек и на делу нам је показао да се може проћи кроз васцели ужас живота, патње и никада се не поколебати ни у љубави, ни у истини, ни у чистоти; и да такав човек – нека он историјски буде уништен, разбијен – није побеђен. Он је остварио пуну меру своје људскости, а то је заиста много већа победа над злом него да зла просто није било.

А.М.: Ово рађа читав низ питања о којима се надам да ћемо поразговарати следећи пут.

V

А.М.: Митрополите Антоније, прошли пут сам Вам у нашој беседи поставио питање о Божанственом утицају на живот људи и као одговор на то говорили сте о етичком утицају, о томе да Бог људима даје снагу за борбу са злом, о томе да је Бог дао људима закон по којем треба да живе, - то, наравно, схватам. Али то по мом мишљењу не исцрпљује суштину питања; ради се такође и о нечем другом – о утицају на свакодневни живот људи. Тако, мислим, веома многи верници схватају Божанствени утицај; и ту се рађа питање о молитви. Реч молитва потиче од речи “молити” што значи тражити нешто; исто је и на другим језицима. Молитва је молба: за шта људи моле? Понекад моле за нешто што их, по мом мишљењу, доводи у прилично понижавајући положај. На саборној цркви

Богородице у Паризу сам на пример видео дашчицу с натписом “Захвалност Мајци Божијој због тога што је син положио матурски испит”. Могу да замислим шта се дешавало у тој породици пре испита: не баш претерано успешан син, и веома брижна мајка... То је, наравно, крајњи случај, већина дашчица је са захвалношћу због оздрављења неког члана породице, што је наравно много племенитије осећање. Али и у томе у суштини, има јако мало логике: због чега је за то потребно молити Бога? Зашто Бог Сам не размисли о томе да овај или онај човек треба да оздрави? Зашто неки људи умиру пре времена, у пуној снази? Да ли у томе видите Божанствену мудрост?

М.А.: Као прво, о молитви. Истина је да реч молитва потиче од речи молити и то је код нас повезано са појмом умољавати, желети да се нешто оствари, наговарати итд. Али ако се о молитви не говори с тачке гледишта, да тако кажем малограђанина, већ с тачке гледишта оних људи који се у историји човечанства могу назвати молитвеницима, људима велике, снажне и дубоке молитве (исто као што ако желимо да дефинишемо књижевност не говоримо о трећеразредним писцима, већ о великима, исто као и у музици, уметности или у науци) могло би се рећи, да оно прво, најзначајније у молитви за човека који се моли уопште није то да нешто добије од Бога. Прво и основно јесте однос узајамне љубави, узајамног поштовања, који човек налази у молитви или путем молитве. Чини ми се да је то најосновније...

А.М.: Узајамно поштовање – извините што Вас прекидам, шта под тим подразумевате?

М.А.: Ево шта подразумевам: да Бога Којег презиреш нећеш молити ни за шта, исто као што нећеш ни за шта молити човека којег не поштујеш. Зато са стране човека не треба да постоји ропски и рачунцијски однос, већ достојан његовог људског звања. А са стране Бога однос – опет, у категоријама онога о чему смо прошли пут говорили: Бога, Који нас је створио слободнима, Који захтева од нас да будемо прави људи, а не гмизавци или неки робови или најамници који живе од онога што им се удели. Бог се према нама такође односи с поштовањем уз уважавање људског достојанства. И ево, између Бога, Којег човек поштује, и човека према којем се Бог односи као према драгоцености, као према једнаком, може се рећи, могу да се успоставе односи не просјачења, не сервилности, већ односи засновани на неком општењу које називамо молитвом. Постоји једно изванредно место код блаженог Августина на којем он говори: док се обраћаш Богу зато што ти је потребан немој умишљати да Га волиш. У оном тренутку када ти није потребан с тачке гледишта управо просјачења, циганисања итд. већ просто зато што постоји као драгоценост, као радост, као лепота, ето ту почиње права молитва.

А.М. Односно, општење са Богом, отворени разговор с Богом или ако желите са самим собом, са савешћу...

М.А.: Не, не желим!

А.М.: Не желите?

М.А.: Не! Отворени разговор са Богом – да, који као да пролази кроз мене, разуме се, кроз моју свест, моја осећања, моју савест, али који је усмерен ка Богу, а не просто монолог са собом, када претпостављам да негде постоји неки Бог, али ћу да поразговарам са собом, а Он ће да прислушкује.

А.М.: Не, не, немам у виду монолог, већ дијалог са самим собом у етичком смислу, дијалог са својом савешћу.

М.А.: Да ли то значи да је за Вас у датом случају савест у извесном смислу једнака Богу?

А.М.: Потпуно тачно. Између осталог, управо тако Бога схвата већина неверујућих који нису ратоборни атеисти, већ покушавају да схвате зашто религија постоји, зашто људи верују у Бога, зашто је то потребно, зашто религија игра огромну улогу као морално-етички фактор. Да ли сте некада читали књигу италијанског писца о италијанском свештенику Дон Камилу (М.А.: Читао сам.), који с времена на време разговара са самим собом, али разговара отворено, он разговара са својом савешћу, и то мислим, треба да одговара Вашим појмовима? То уопште не значи да човек разговара са самим собом, а Бог негде прислушкује!

М.А.: Да, ако се тако схвати – да, у извесној мери се слажем са вама да је то дијалог са својом савешћу. Другим речима, стајање пред максималном истином на коју си способан, и поређење себе са том истином, ослушкивање истине која се чује у теби, јесте у извесној мери одјек Божанственог гласа; у тој истини која је уткана у нас, чује се Божија истина. Али мислим да када се човек моли (рецимо сведици или просто најобичнији људи у извесним тренуцима живота), он иде негде дубље од своје савести, зато што се не ради увек о неком моралном суђењу, не ради се увек о томе да човек поступи овако или онако, не у смислу делања, већ у смислу самог битија. И негде се дешава сусрет; и у том процесу молитва није увек сам сусрет, већ трагање за тим сусретом.

А.М.: Да ли као свештеник сматрате да верници имају права да се обраћају Богу да им помогне у свакодневним пословима? Оставимо матурски испит по страни, али да ли сматрате да верници имају права да се обраћају Богу с молбом да оздрави неко од њима блиских људи?

М.А.: Мислим да имају и тако мислим због два разлога. Као прво, ако наш Бог није неки “оностран” бог, бог иза облака, бог, до којег не можеш да “довичеш”, већ Живи, блиски Бог, зашто с Њим не говорити са истом онаквом једноставношћу и директношћу с којима би говорио са блиским човеком, с најближим, с оним ко најбоље може да разуме, да осети. А с друге стране, чини ми се да пре него што се дође до тренутка када човек може ни за шта да не моли Бога, већ просто да се радује због Бога, треба да прође кроз неки период када има довољно вере да Му каже: “Можеш да ми помогнеш – помози, зато што је оно што тражим Твоја истина; оно ка чему стремим, оно што желим, уклапа се у границе Твојих путева и Твог закона.”

А.М.: Односно оздрављење једног од ближњих се уклапа у оквире тог закона?

М.А.: Не видим зашто се не би уклапало...

А.М.: Схватам, схватам; само желим да прецизирам да ли то имате у виду.

М.А.: То имам у виду, разуме се, под условом - и то ми изгледа веома важно, да човек разуме - да ако поново добије живот или здравље од Бога мора да их користи на нов начин, не више онако како их је можда раније користио, делимично себично, егоистично, делимично немарно, већ да ако их сада добије као дар, мора да се опходи према њима као што се човек опходи према драгоценом благу за које је одговоран.

А.М.: Мислим да нисте баш доследни, митрополите Антоније. Уравно сте рекли да период молитве када људи моле Бога представља прелазни период. Другим речима, да кроз тај период треба проћи како би човек постао способан да се радује Богу – да ли сам Вас правилно схватио?

М.А.: Да.

А.М.: Ако је то само прелазни период вероватно би боље било да га уопште нема? То је нека тужна неопходност – да ли је тако?

М.А.: Не, уопште није тако. На пример, боље је бити зрео мушкарац него дечарац, али се не може рећи да младост представља несрећу у животу и да би било боље да се дете роди као четрдесетогодишњи човек.

А.М.: Било би, наравно, веома тужно родити се као четрдесетогодишњак, с тим се слажем, треба човек да направи читав низ глупости. Али желим да вас питам: да ли се ради о глупости?

М.А.: Не, не ради се о глупости, већ о зрелости. Ради се о томе да долази тренутак кад толико знаш Бога, када си толико у Њега сигуран, да можеш да кажеш: “Нећу ни за шта молити, зато што ћу се просто препустити у Његове руке и чинити Његово дело, а за остало Он Сам може да се побрине; остало није битно. Молићу да ми да снаге, молићу за храброст, молићу за разум, молићу за све оно што је потребно да у овом животу, у којем живим будем човек у потпуном најдубљем смислу речи.” И можда нећу ни за то молити већ ћу просто живети у убеђености да ће Бог све дати, и само општити са Њим на оној дубини која се назива правим општењем.

А.М.: Добро, а затим сте рекли да ће ако се Бог смилује и да човеку оно за шта овај моли то бити под условом да човек то користи на други начин, да то боље користи. Овде се опет помаља питање о награди и испитивању, о свему ономе чиме су људи покушавали да објасне хаос који се чини на земљи. Тако испада да се може молити, да треба молити, зато што под извесним условима Бог може да да. То, се по мом мишљењу уопште не поклапа са оном зрелом поставком о којој сте управо говорили. Али желим да вам на крају поставим веома једноставно питање: Да ли се Бог меша у живот људи када се ради о свакодневним стварима? Да ли Он доноси одређене одлуке због ове или оне молитве?

М.А.: Да ли могу прво да се зауставим на једном вашем изразу: Рекли сте “под условом”...

А.М.: То сте ви рекли!

М.А.: Ја сам рекао? Оппростите! Нисам желео да кажем да ће Бог дати под овим или оним условима – нисам се добро изразио. Желео сам да кажем ако човек моли и добија он треба другачије да се односи према ономе што је добио, Бог може и да да – због штедрости, али човек нема права да то узме и просто однесе у шуму. Сада, што се тиче утицаја на свакодневни живот: да, сигуран сам да Бог утиче! Иако ми се не свиђа ваш израз “мешати се” зато што он увек садржи у себи неку нијансу насиља или нечег што није било тражено. Бог саучествује, живи с нама, Он је животна сила нашег живота.

А.М.: Схватам да је Он животна сила, али да ли Он доноси конкретне одлуке у конкретним случајевима због ове или оне молитве?

М.А.: Мислим да је тако! Није обавезно, али сам видео случајеве када је на молитву добијен толико запањујући одговор да не могу да поверујем да оно што се догодило није имало никакве везе са молитвом.

А.М.: Зашто онда Бог такве одлуке доноси само у појединим случајевима?

М.А.: На то не могу да Вам одговорим – просто не знам; и ту се за верујућег заиста поставља питање његовог поверења у Бога – не принципијелног, већ личног. Човек може да се повери Богу или уопште, просто говорећи, Бог ће свеједно бити у праву и увек је у праву и зато с Њим не треба спорити, али може да постоји и друго поверење: знајући Бога у извесној мери из свог искуства, ми када се дешава нешто несхватљиво можемо да кажемо: “Ја Га знам, могу да Му поверим себе до краја иако не схватам.”

А.М.: Велико Вам хвала, митрополите Антоније.

VI

A.M.: Митрополите Антоније, у нашој данашњој, последњој беседи желео бих да Вам поставим питање: “Шта очекујете од верујућих?”

M.A.: Од верујућих? Мислим да у првом реду очекујем веру. Наравно, звучи глупо, али...

A.M. Зашто? Ви сте митрополит, потпуно је јасно да од верника очекујете да верују.

M.A.: Да, али то звучи превише очигледно. Тиме желим да кажем да од верника с једне стране очекујем поверење у Бога, у живот; не глупо поверење, али не ни уплашен однос, већ однос човека који са поверењем, храбрим, паметним и искусним поверењем иде кроз живот. И с друге стране очекујем увереност у садржај његове вере. А из тога следи – и то није мање важно, да он треба да живи тако да буде јасно да верује и у шта верује; поклапање живота с вером је апсолутно неопходно иначе је то празно брбљање.

A.M.: Другим речима, он треба да се руководи етичким принципима хришћанства или неке друге вероисповести.

M.A.: Треба, да.

A.M.: Добро, то сам схватио.

M.A.: Иначе постаје бесмислено оно што он говори о вери.

A.M.: А да ли се то односи на етичке принципе којима треба да се руководи, у погледу толеранције у односу на оне који мисле другачије, толеранције према људима других вероисповести, у односу на неверујуће?

M.A.: Дубоко сам убеђен да је толеранција једно од својстава којима би верујући требало да се одликују. На то ћете ми рећи да се то ретко среће (исто као што се ретко среће добар писац или добар човек); али у суштини, толеранција је апсолутно неопходно својство верника. Нетолеранција потиче од човекове несигурности у себе.

A.M.: Али ако се погледа историја Цркве стиче се веома одређен утисак да управо тај принцип, благо говорећи, Црква није усвајала систематски. Стиче се много неповољнији утисак да је Црква наступала против толеранције, да је Црква усађивала нетолеранцију.

M.A.: Чини ми се да ту постоје два момента. Ако је човек дубоко, свом душом, свом животном снагом сигуран у правду, у истину ове или оне представе о животу или поимање живота, потпуно је природно да он о њему говори, да о њему проповеда, да жели да га подели са другима. То се не односи само на религију, већ на све области живота; кад прочитамо неку књигу која нас занима, кад чујемо неку музику која нам је веома битна ми све људе покушавамо да учинимо заједничарима у свом искуству. И у том смислу толеранција и даље може да постоји, али је не треба мешати с млакошћу или равнодушношћу. И постоји друга толеранција, или нетолеранција, која потиче, као што сам мало пре рекао, од тога што човек није сигуран у снагу, у убедљиву снагу онога у шта верује и жели то да усади на вештачки начин. И то је преступ; човек који насилно жели да усади у другог било какву идеологију, било каква убеђења, било какву веру јесте човек који у крајњој линији не верује у убедљивост оне истине о којој говори. Свако насиље говори о слабости људског убеђења или о томе да човек не верује у другог човека мислећи да се од њега не може очекивати да се одазове на истину или на правду, већ да га на то треба принудити. То је религиозни злочин.

A.M.: Потпуно се слажем с Вама у томе да су најнетолерантнији посленици Цркве били људи који су осећали сумњу и који су желели да убеди не само друге, већ и себе саме. Али погледајмо на то другачије. Постоји Црква. Црква је одговорна за то да помаже

људима да верују, да помаже људима да живе онако како им вера прописује, и Црква није испољавала дужну толеранцију. Зашто?

М.А.: Мислим да је то због два разлога. С једне стране због разлога који сам већ навео: недовољно мирне, победоносне уверености у то да ће истина себе одбранити и да не треба ми да штитимо Бога, да не треба ми да штитимо истину, да у човеку постоји способност да се одазове на истину а да га на то нико на приморава. И с друге стране, због заједнице верујућих, и то се не односи само на православне, то се односи на све вернике и хришћане и нехришћане...

А.М.: Потпуно тачно, не знам шта ћете рећи, али сте потпуно у праву: у свим црквама, у свим религијама у том смислу постоји нешто заједничко, постоји тај моменат...

М.А.: Чини ми се да то потиче отуда што се између сваке заједнице и друштва у којем се она налази, посебно државе у којој живи и делује ствара веза које је увек погубна за верујућу заједницу, која је увек ограничава, која је увек скреће са пута и која увек уместо високих принципа вере, љубави, наде, преданости, пожртвованости и т.сл. увек потура нешто друго, рецимо русификацију (ако се говори о Руској Цркви пре револуције у областима као што су Прибалтичка покрајина, Пољска), или коришћење религиозног момента у светске, рекао бих, често противрелигиозне циљеве.

А.М.: У сваком случају у политичке циљеве, то разумем. Али то ипак не исцрпљује питање и Ви сте мислим, поменули главни узрок нетолеранције, а да сами тога нисте били свесни. Поменули сте истину. Рекли сте да ће човек сам доћи до истине, другим речима, свака црква, свака религија је убеђена да само она поседује сву истину, сву апсолутну истину, и у томе лежи узрок нетрпељивости. Тоталитарне државе су по свом карактеру нетолерантне – зашто? Зато што су убеђене да имају сву истину, апсолутно сву, и да је у заблуди онај ко се с њима не слаже. И исто то мисли и Црква. Шта испада у пракси? Црква убеђује вернике да они имају сву истину и неминовни резултат тога јесте да верник – пошто поседује сву истину, пошто је постао заједничар у истини – почиње себе да сматра бољим човеком од неверујућег или од онога ко исповеда неку другу веру.

М.А.: Мислим да сте у праву у том смислу, и на то бих могао да кажем неколико ствари – не у заштиту верника, већ у заштиту принципа толеранције у односу на истину. Пре свега, једна од можда најпотреснијих особености хришћанске вере јесте у томе што Јеванђеље не дефинише истину у смислу нечега већ Некога. Христос каже: “Ја сам Истина” (Јн. 14, 6). И овим Он апсолутно уништава нашу могућност да сматрамо да се било шта што се може изразити речима или сликама може назвати коначном или потпуном истином, јер је потпуна истина – лична, никада није материјална. И у том смислу кад ми, православни људи, кажемо да имамо сву истину говоримо извесну неистину у крајњој линији. Христос је Истина; Бог је истина; оно што се о Њему може рећи јесте приближавање Истини, можда добро, можда релативно. Сад, још нешто друго: требало би да учимо – себе саме, као прво, али и друге такође, томе да ако си тако срећан, ако имаш више разумевања од другог, ако имаш више истине од другог ти си просто богат човек који треба са другима да делиш своје богатство, а не да си човек који има право да том истином бије друге – то је опет, безбожан поступак, неморалан поступак.

А.М.: Наравно, да је то неморалан поступак и нисам ни очекивао да ћете рећи нешто друго. Али ево у чему је ствар: Христос каже: “Ја сам Истина.” Какав закључак из тога извлачи хришћанин? Он каже: “Ја сам хришћанин и зато сам ја истина пошто ми је истина позната; пошто ми је позната, значи да сам бољи од других...” Разуме се, ако је добар човек, ако је он моралан човек, он овом истином неће тући друге, али Црква зна да постоји огроман број људи којима моралност тешко полази за руком и који ће тући том

истином. Осим тога, не схватам једну ствар: какво право имате да сматрате себе богатијима од других?

Какво право Ви имате да жалите друге? Уопште не желим да ме жалите!!! Ви сте свештенослужитељ, а ја сам неверујући човек, уопште себе не сматрам “сиромашнијим” - зашто ме жалите?? То је у извесној мери увредљиво!

М.А.: Потпуно се слажем с Вама, али рецимо овако: Анатолије Максимовичу, ја Вас апсолутно не жалим, рекао бих да Вам чак у понечему завидим: ви сте много паметнији од мене, образованији сте од мене и у добром смислу могу да вам завидим на томе; али ја вас, опростите, веома волим и ако има у мојој души нешто што ме радује и надањује, ја бих био веома срећан да то са вама поделим, не зато што је то моје или не зато што сам ја бољи, већ зато што ви са мном делите своје искуство, знање и памет – па бих и ја желео са вама да поделим ето ту искрицу која је за мене радост и живот. Ево у том смислу и ви и ја имамо природну жељу за овим општењем.

А.М.: Наравно! Али то је дијалог, то је потпуно друга ствар, то је по мом мишљењу оно чему треба да тежимо!

М.А.: И треба да тежимо, и то постепено расте. Сада се сећам када је Руска Црква била примљена у Светски Савет Цркава и како су нас замолили да кажемо нешто поводом тога. И један од епископа Руске Цркве је устао и рекао веома кратак, жив говор, у којем је између осталог изразио следећу мисао: Православна Црква је сачувала, како ми мислимо, у неприкосновености залог вере древне Цркве. Можда га ми нисмо развили, можда је он у нашим рукама остао као благо које није искоришћено, али, рекао је он, то благо не припада нама, већ свим овде окупљеним људима. Ми вам са своје стране доносимо оно што имамо. Узмите га, оно је ваше и донесите плодове, које ми због своје тромости нисмо умели да донесемо... И чини ми се да сваки човек у односу на другог може тако да поступи. Ви имате једно, ја имам друго, још неко има треће, и ако ми, с вером једних у друге, с вером у оно у шта је свако од нас способан да израсте у још већу меру кроз општење, делећи оно што има са другима будемо прилазили једни другима, онда ћемо заиста једни друге богатити и тада се неће постављати питање толеранције. Не ради се о томе да ви убедите мене или ја вас, већ се ради о томе да и у вама и у мени постоји нешто што нам је веома драго и да смо радосни да то једни са другима поделимо. Када би само људи могли тако да размишљају и верујући и неверујући! – зато што се у крајњој линији, као што сте говорили, тоталитарна држава и тоталитарна Црква подједнако неморално односе према овој теми истине која не припада никоме посебно, већ припада свима.

А.М.: Значи, ви ћете као свештенослужитељ на све начине помагати усвајању толеранције док ово питање у потпуности не нестане, да ли сам Вас добро схватио?

М.А.: Колико могу да, и колико и сам будем имао довољно толеранције, зато што сам и ја, наравно, заражен – па макар страственошћу: ја страствено доживљавам своја убеђења и морам да будем веома опрезан да не почнем да се бацам као дивља животиња на друге људе!

А.М. Велико вам хвала, митрополите Антоније!

О ширењу јеванђељске вести

Навикли смо да говоримо да је Јеванђеље радосна вест, да је Христос у живот, у свет, донео такву вест која својом лепотом, смислом и стваралачким “потенцијалом” превазилази сваку другу. Али кад људе питаш: “Шта је радосна вест у твом искуству?”

Како је ти дефинишеш? Како је видиш, на пример, у историји светих апостола?” – углавном не добијаш јасан одговор. Ово питање сам често постављао и добијао одговоре “богословског” садржаја: помирење с Богом, опроштај грехова и много тога другог. И то је истина, и тако често се осећа да је то објективна истина, али не за онога ко говори. Не у том смислу да је то неистина, већ у смислу да када би то било само то, то за онога ко говори не би била блага вест која би преокренула сав његов живот, која је толико пуна новине да је кроз њу све постало ново.

Последњих година сам себи постављао то питање и дуго сам тражио неки један одговор, управо такву реч која би у себи садржала све – и нисам нашао. И зато сад желим да покушам да кажем гласно оно о чему сам размишљао и што сам доживео и да вам понудим разне елементе, разне моменте овог благовествовања, ове јеванђељске радости онако како мени изгледа.

Овде желим да начиним опаску и да кажем да је људима који су се родили у верујућој породици, који су васпитани у вери, људима који су увек били верујући и живели тиме, понекад теже да нађу у чему се састоји ова блага вест, која је у њима увек живела, која је увек била са њима. Немају с чим да је упореде, није било тренутка кад се десило нешто после чега је све постало ново, после чега је све заискрило новом лепотом и добило смисао. Насупрот томе, они који су били неверујући (да ли су пре тога били крштени или нису није битно) често могу да ухвате неки тренутак и неки догађај који је заиста до њих донео ту благу вест, који је донео у њихов живот нешто толико ново да је постало могуће живети, а не само вући некакво постојање, не само постојати из нужде.

И сећам се свог првог сусрета с Јеванђељем. Ја се с Јеванђељем нисам сретао до петнаесте године: нисам га имао ни у рукама, нисам га читао, и нисам о њему знао ништа осим онога што сам имао прилике да доживим по чувењу и без икаквог интересовања. И кад сам први пут дошао у прилику да читам Јеванђеље запањиле су ме неке особености ове благе вести, а затим су им се придружиле друге, о којима такође желим нешто да кажем иако се оне не односе на ону прву тачку животног заокрета.

О животу сам до петнаестогодишњег узраста знао да је суров; знао сам да од човека или од живота не треба очекивати милост; знао сам да је једини непријатељ човеку његов ближњи, знао сам да је једини начин да се преживи да човек постане толико безосећајан, гвозден, да ништа не може да продре у његову душу. И такође сам знао да доживљавајући живот на тај начин човек може да носи не само свест, већ и физички осећај умртвљености, да може да хода као леш међу другим људима и да се све своди на то.

О околностима под којима сам читао Јеванђеље нећу сада говорити, али једна од ствари које су ме запањиле када сам се срео с јеванђељском речју, с речју коју Бог говори човеку јесу речи о томе да Бог обасјава Својим сунцем добре и зле, племените и неплемените, оне који воле и оне који мрзе, да су Њему сви људи – Своји (Мт. 5, 44-46). Ми Њему можемо бити туђи, али је Он нама – свој. Ми од Њега можемо да се окренемо и да се покажемо као издајници у буквалном смислу те речи, а Он ће остати веран до краја (до ког краја тада ми још није било јасно, зато што је то био само почетак јеванђељског казивања, касније сам открио какав је то крај). И сећам се какво је то било откровење. Ево у чему се састојало откровење: окружен сам људима које сам увек сматрао непријатељима од рођења, опасношћу по живот, опасношћу по целовитост душе и одједном се испоставља да Бог ове људе воли као што отац воли своју децу, - и мене такође! Сећам се да сам првог јутра после читања изашао, гледао око себе са запањеношћу све људе који су ишли улицом, журили на воз, на посао, и мислио: “Какво чудо! Они можда не знају да их Бог воли без разлике, а ја то знам и они више не могу бити моји непријатељи... Ма шта да

учине мени или било коме – нико од тих људи ми више никада неће бити непријатељ; може да се испостави да је он грабљива звер, он може да поступи сурово, може да поступи безумно, али ја знам да имамо истог Оца, да је свако од нас подједнако вољен, и да нема непријатеља...” Можда ће вам се учинити да је таква реакција, такав одговор душе на овај кратки и једноставни одломак из Јеванђеља детињаст, да је то незрелост – нека; али ја и сада мислим исто то, иако је прошло више од четрдесет пет година. И то је једно од основних открића која се могу начинити у Јеванђељу: открити да смо сви ми за Бога – деца, своји, да нема туђих.

Читајући даље открио сам другу црту. Опет, искуство из живота, које ми је, иако није дуго трајало и није био нарочито компликовано, показивало да мало ко мари за људско достојанство. И одједном сам открио да се Бог према човеку односи са најдубљим поштовањем, да се према њему не односи као господар према робу, да се не односи као пагански бог према људима, над којима има власт - већ на потпуно другачији начин – и то ме је запањило у причи о блудном сину (Лк. 15, 11-32). Запањила ме је једна реченица и једна слика: лик оца. Отац издалека види како долази блудни син који га се одрекао, и то се одрекао сурово, без милости исто као што се ми понекад одричемо у младости, зато што не осећамо дубину ране коју наносимо. Јер, размислите о речима блудног сина на почетку ове приче: “Оче дај ми сада оно што ће постати моје наслеђе када ти умреш...” Тако је мека и једноставна ова реченица, али ако се преведе на оштрији језик то просто значи: “Стари, предуго живиш, немам времена да чекам да умреш и да наследим плод твог труда. Стојиш ми на путу, желим да будем слободан и богат. Хајде да се договоримо да си ти за мене умро и дај ми оно што ми припада, па да заборавимо један на другог...” И ево овог сина, који је на извешан начин извршио метафизичко убиство оца, који је оца просто искључио из живота, тог сина отац чека. Кад га угледа он му жури у сусрет, пада му у загрљај, целива га, и разговор тече даље. У току читавог свог пута блудни син је понављао своју исповест: “Оче, згрешио сам пред небом и пред тобом, више нисам достојан да се назовем сином твојим, прими ме као најамника у свој дом...” Не знам да ли сте обратили пажњу на то да му отац дозвољава да каже цео почетак ове спремљене исповести. Дозвољава њему, који га је искључио из живота, који га је избацио, дозвољава му да га назове оцем. Он му дозвољава да каже да је згрешио пред небом и пред њим, дозвољава му да каже да је недостојан да се назове његовим сином и ту га зауставља, зато што овај младић може бити недостојни, блудни син, али да отац учини да он постане достојан роб – никад. Љубав то никад неће дозволити, то је немогућа ствар. Нека је он недостојни син, али остаје син – то се не може одузети, не може се избрисати...

И ту ме је запањило како се Бог односи према нашем достојанству, запањило ме је да се Он заиста у односу на сваког од нас понаша исто тако: ма шта да се догоди у животу, ма како ми поступали, када Му прилазимо и говоримо: “Хајде да променимо ствари, више не могу бити твој син, хајде да склопимо неки уговор, бићу Ти слуга, бићу Ти роб, бићу Ти најамник,” – Бог каже: “Не, не можеш, ти си Мој син.”

И то је страшно важно, зато што нам понекад изгледа да би било много једноставније променити ствари тако да ступимо у нове односе који не захтевају ништа нарочито. Прочитајте код аве Доротеја шта он говори о односу роба, најамника и сина: роб се труди из страха, најамник ради плате. Све је то уговор. Однос са сином се гради на другим принципима, за љубав не можеш да платиш, односи између људи се ничим не могу откупити, не само новцем. Оно што треба да иде од срца не може се заменити оним што иде од труда твојих руку; не може се човеку рећи: “Све ћу ти обезбедити, али ти моје срце не припада...” И овде Бог од нас захтева сурово, са суровошћу љубави која зна да постоје

ствари које се не могу купити или се не могу продати, Он захтева од нас достојанство, потпуно људско достојанство. Притом Он као да подвлачи да грех, одрицање, до којег је дошло није раздвојило оца од сина. Син је отишао, отац је остао; он је остао веран до краја.

И сличну мисао налазимо приликом сусрета Христа с апостолом Петром на Тиверијадском језеру (Јн. 21, 15-17). Три пута Га се Петар одрекао, три пута га Христос пита да ли се стиди, да ли жали због тога, да ли се каје... Он пита само једно: “Волиш ли Ме?..” И када трећи пут, на крају, апостол схвата у чему је оштрица питања, - јер ово питање се поставља пред лицем трикратног одрицања: “Не знам Овога Човека,” (Мк. 14, 71), - он Му тужно одговара: “Ти све знаш, Господе, Ти знаш да Те волим. Ти све знаш, Ти знаш да сам се одрекао, јер си ме погледао пре него што сам изашао и заплакао горко ван архијерејског дворишта, али Ти такође знаш моју љубав...” И овде се Христос обраћао као кроз грех, оном скривеном срцу човека (Петр. 3, 4) у којем постоји живот и у којем постоји синовљево достојанство љубави.

Исто се дешава и са женом ухваћеном у прељуби (Јн. 8, 3-11), кад Христос пита људе који су дошли да је оптуже: “Ко ће бацити на њу први камен, знајући да је сам без греха?..” И када су сви отишли Он говори: “Ни Ја те не осуђујем, иди и не греши више...” Он не пушта грешницу да се врати у свет с тим да се врати свом ранијем греху; Он пушта назад у живот жену која је одједном открила да су грех и смрт једно исто. И он јој се не обраћа као грешници која је у ужасу стајала пред људима који су хтели да је каменују, већ оном живом човеку који је дубље од њеног греха још био жив и способан на чистоту и на живот.

И ево, то је оно што ме је тада запањило: људи могу једни друге да понижавају, људи могу да не признају достојанство другог човека, - Бог га увек признаје; и захтева га, као да га позива неким чудом из оних дубина у којима је закопано, куда је отишло као у потонули град Китеж.

И још, ако се размисли о Христу: у оним годинама понижења и унижења – изузетно откриће, да смо ми људи, који су изгубили рат, који су изгубили домовину, ближње, можда и част у извесном смислу, право на људско дивљење или поштовање – ми смо се одједном нашли пред лицем Христа Каквим Га раније нисмо доживљавали: Христа Живог нашег Бога, Који је из љубави према човеку, по сопственој вољи, слободно, без принуде сишао у саму дубину оног бездана у који смо ми против воље, у очајању били зароњени... Испоставља се да је Бог из љубави према нама пожелео да постане беспомоћан, рањив, презрен, побеђен; умањена је Његова слава, Он је дошао у обличју слуге (Флб. 2, 7), живео је међу људима у најсрамнијем обличју, умро је као обичан преступник, и ниједан човек који одлази у дубину овог људског пакла поражености, рањивости, понижења и презрености се не налази испод свог Бога: Спаситељ Христос је пре њега и још дубље од њега сишао у овај пакао. Испоставља се да је наш Бог такав да можемо да се пред Њим не стидимо ни беспомоћности, ни рана, ни понижења – ничега; Он је све то преузео на Себе, Он је у свему томе постао заједничар, како би имао могућност и право да буде с нама, ма где се ми нашли: не у греху, већ у свим последицама греха.

И ако Бог може да сиђе у те дубине, испоставља се да људско достојанство није у слави, није у величини, није у победи, није у успеху, није ни у једном од ових критеријума који служе како би се човек оценио у обичном животу; може човек да буде подлац и да поседује сва људска достојанства. (Кад кажем подлац желим да кажем: у очима људи). Христос се родио у побеђеној, окупираној земљи, презреној, погаженој, у поробљеном народу, у друштвеном слоју који ни по чему није био славан, - и сачувао је сву

Божанствену величину. Значи можеш да сачуваш људско достојанство ма где да се нађеш, ма на којој дубини овог пораза и уништења да се нађеш. То је била ствар која ме је тада запањила, зато што се она односила директно на живот, на оно што смо ми представљали, како су на нас људи гледали: сувишни, презрени, поражени...

И ту сам почео да откривам нешто што сам тек много, много година касније могао јасније да формулишем. Сад то не формулишем језиком којим бих се изразио када ми је било петнаест-шеснаест година. Тада ме је запањила ова изванредна солидарност Бога с човеком. Користим реч “солидарност” зато што она нија црквена и богословска, али говори управо о оној ствари коју желим да изразим. Солидарност значи да се Он није од нас оградио онда када је могао да нас се стиди, Он се није оградио од нас онда кад је могао да одврати поглед са гађењем – остао је с нама. И то је остао с нама у таквој мери и на такав начин о којем недовољно размишљамо.

Желим да покушам да објасним то на два или три кратка примера из догађаја из Христовог живота, из празника. Сада се приближавамо Рождеству Христовом, оваплоћењу Сина Божијег ради нашег спасења. Овде видимо да је дејство Божије на изванредан начин једнострано: Младенац Који се рађа као човек, у Својој људскости је на изванредан начин пасиван; дејствује Бог: Он постаје човек, Он се задева у плот, улази у свет смрти, смртности и страдања које ће се завршити Гетсиманијом и крстом. Он, само Он делује... И пред нама лежи Младенац људски, Који је заиста као старозаветно јагње, само жртва, Који није бирао крсни пут, Који је на овај крсни пут постављен вољом Божијом. Агнец чист, непорочан, Који нема ништа заједничко са грехом и Који се осуђује на ужас онога што називамо: Страсна седмица, Гетсиманска ноћ, Голгота и силазак у пакао.

Јован Златоуст у једној од својих проповеди каже да велики празници иду као по два, у паровима: Божић и Богојављење; Васкрс и Тројица - да једно представља завршетак другог. Могли би се навести и други парови и комбинације празника, али замислимо се неколико тренутака над оним што се дешава у Крштењу Господњем. Христос излази на Јордан да се крсти од Јована у тренутку када је као човек сазрео и дошао до Своје пуне људске мере. Овде он почиње Своје богочовечанско дело проповеди и усхођења у Јерусалим на смрт. Сви који су долазили код Јована крстили су се у водама Јордана, омивали су у њему своје грехове, излазили очишћени. Рођен у Витлејему, чист и слободан од греха долази код Јована који је у недоумици: Како Њега да крсти? Зашто? Зар Он већ није чист? Шта ће значити ово омивање, које се изврши над Њим?.. (Мт. 3, 13-15). Не сећам се да ли о томе пише отац Сергије Булгаков у једној од својих књига или се присећам разговора са њим, али ми се чини, и чини ми се да је то тачно: Христос долази на Јордан да би се погрузио у ове воде које су омиле сав људски грех, које су отежале због свих људских грехова; погружава се у оно што се у руским бајкама назива “мртве воде”, погружава се Својом чистотом у смртност, греховну, убиствену смртност оних људи који су себе омиле у овим водама, и излази из њих спреман да умре не Својом немогућом смрћу, већ нашом смрћу, коју је прихватио погружавањем у мртвило ових убиствених вода. У том тренутку се показује да није само Бог дејствујуће и одлучујуће лице у тајни нашег спасења: Човек Исус Христос (ово је формулација апостола Павла – Рим. 5, 15) у потпуном послушању и јединству са вољом Божијом сада ступа на пут на који је био стављен витлејемски Младенац; Он Својом слободном вољом чини Својим оно призивање Агнеца, закланог пре стварања света, које Му је било дато Оваплоћењем Речи Божије.

Овде већ видимо како Христос у складу са свим смислом халкидонског догмата Богочовечански прима на Себе дело нашег спасења. Као Бог Он се оваплоћује, али је као човек “нови Адам” послушан Оцу до смрти и то смрти на крсту (Флб. 2, 8), Он прихвата

ово призвање крста и остварује га слободно. “Нико Ми не одузима живот, Ја га Сам полажем,” - говори Господ у Јеванђељу по Јовану (10, 18).

Сада: у току Свог живота Спаситељ нам се у свему уподобио: Он је био жедан, био је гладан, умарао се, туговао је, био је окружен непријатељством, доживљавао је сва људска жива осећања, и на крају, Он умире због људске мржње. И нама се чини да је то тако једноставно, зато што смо навикли на то да сваки човек умире: неко од болести, неко од старости, неко од насиља, али то уопште није тако просто. То уопште није тако једноставно ево због чега, - и овде понављам мисли светог Максима Исповедника, а не своја мудровања. Максим Исповедник поставља питање о Христовој смрти и каже да ако је истинито оно што је рекло Свето Писмо да је смрт плод греха (Рим. 5, 12), односно откинутост од Бога, одвојеност од Њега, - онда је у тренутку Свог зачећа Христос био по људској природи, као човек, бесмртан, ван граница смрти, зато што у Њему није било греха, зато што у Њему није било откинутости од Бога, зато што Богочовек не може да умре, зато што као што се говори у једној од црквених песама Велике Суботе: “О животе вечни, како Ти умиреш? О Светлости невечерња, како се Ти гасиш?..” Како живот може да умре? Како може да се угаси светлост?! И то није црквена поезија, то није преувеличавање, то је чисто богословље: то је Онај Ко се оваплотио, Онај Ко је био Реч, Која је постала тело и Ко је по Свом телу бесмртан. О томе индиректно сведочимо нашом вером у то да је у гробу Христово тело остало нетрулежно не због неког непојамног чуда, већ зато што је Христово тело било исто тако савршено прожето Божанством, као и Христова људска душа. Бог је дошао у свет у телу, Он не само да је ушао у историју, већ је и Своје људско тело обожио. Тада се поставља питање, које Максим Исповедник поставља оштро: “Како је Он могао да умре?” И одговор који Максим даје је веома страхан: Христос је у току свег Свог живота, Своје проповеди, Свог сведочанства пред људима нераздно стајао са Богом и за Бога. И зато су Га људи одбацивали: “Ви Мене одбацујете зато што сте пре Мене одбацили Мог Оца...” За Њега се није нашло места у људском друштву, у људском граду, где није било места за Бога не као за владара, већ као за Живог Господа ових људи. Али са друге стране, сав смисао Христовог доласка, оваплоћења, проповеди, живота, и у своје време – смрти је био у томе да пред лицем Божјим стоји за сав род људски, не одричући се никога - ни грешника, ни преступника: никога. Њега су људи одбацили, Он је морао да умре ван града, у граду није било места где би Он имао права да умре, зато што је град био симбол људског друштва које Га се одрекло и које Га је одбацило. И на крсту се Он, зато што је желео да до краја буде заједно са нама – да буде солидаран, да употребим реч коју сам употребио на почетку, показао као причесник, учесник у јединој онтолошкој, основној трагедији човека – губитку Бога: “Боже Мој, Боже Мој, зашто си Ме оставио?” (Мт. 27, 46)...

И још нешто: постоје два израза која се тичу Христовог Васкрсења. Кажемо да је Он васкрсао, а такође кажемо, са апостолом Павлом да Га је Бог васкрсао из мртвих (Кол. 2, 12). И ево, ако размишљамо о ономе што сам малочас говорио: да, Христос је Својом бесконачном солидарношћу са нама отишао у старозаветну смрт, отишао је одрекавши се Своје власти да живи, и љубављу Очијом позван је да се врати овом животу, сада већ као победник у Васкрсењу и Вазнесењу.

И опет, ако говоримо о радости коју представља јеванђељска блага вест, можемо да говоримо о збиру свега онога што сам сада помињао. Радост је имати Таквог Бога, радост која се ни са чим не може упоредити. Он није само Творац, није само Промислитељ, није само херој-Спаситељ: Његова љубав је таква да је постао јединствен са нама укључујући и последњу, максималну, трагедију људског постојања, и Он нам је вратио живот. И не

певамо случајно за Васкрс: “смртију смрт поправ”; и чак кад у то време гроб стоји у цркви ми то свеједно певамо и то не противречи истини. Да, телесно људи и даље умиру; али она смрт која се описује, рецимо у шестом псалму као силазак у место одакле нема повратка и где никада неће бити сусрета са Богом, где нема сусрета човека са човеком у максималној раздвојености – те смрти више нема. “О ад, гдје твоја победа?.. Воскресе Христос – и мртвиј ни једин во гробје.” Не у том смислу да људска тела више не умиру, али нема оне смрти која је једина страшна. У наслеђе нам је остало успење; “плотију уснув”, певамо о Христу, и ми телом постајемо усопши за земљу, али нема смрти као последње отуђености.

Желео бих да кажем још две ствари које за мене чине благовест јеванђељску. Прва се може изразити речима: Син Божји је постао Син Човечији... Бог је ушао у људску историју, и Он је ушао у њу једном и заувек. Он није ушао у њу како би нас спасио па је онда напустио; Он је постао човек и никада неће престати да буде човек у Христу. И кад размишљамо о људској историји она нам сад изгледа потпуно другачије од оне историје која се може замислити у категоријама паганског или у категоријама јеврејског света.

Пре Оваплоћења историја човека је протицала пред лицем Божјим. Бог као да је био гледалац ове историје; Он ју је посматрао; Он у њој као да је учествовао споља, заповедајући, указујући, дајући закон, судећи. Са Оваплоћењем Сина Божијег људска историја и Бог су испреплетени, постали су јединствени у извесном смислу. Сад је непојамни Бог, од тренутка Оваплоћења, иманентан историји, Он је унутар ње, Он је у њој; и кад размишљамо о људском роду у извесном смислу, било да је то Страшни суд или да је то напредовање историје, једно од имена људи која чине ову историју света, јесте Исус. Он је син земље, Он је син Дјеве, Он је син људског рода. Бог и човек више не стоје лицем у лице; Бог стоји у сржи историјског процеса. У извесном смислу (зато што су формулације такве врсте увек релативне, недовољно јасне и танане, или можда зато што су превише прецизне да би биле истините) Оваплоћењем је Бог добио судбину, постајање, или тачније, ушао је у постајање света који је Он створио.

И у Вазнесењу Господњем, кад је Син Човечији сео с десне стране Бога и Оца видимо човека који је телом ушао у сама недра и дубине Тројичне тајне. Све, сва историја је у извесном смислу завршена већ Оваплоћењем и Вазнесењем Христовим. Она се завршила тиме што је Бог у историји и представља унутар-историјски покретач и силу, и Човек Исус Христос седи на престолу славе. И у овом смислу је наша позиција, наше поимање историје веома својеврсно: ми чекамо крај времена, чекамо други долазак Христов. Чекамо тренутак када ће све бити завршено; Дух и Црква говоре: “Дођи, Господе, и дођи брзо” (Откр. 22, 17, 20)... Али заједно са тим ми знамо и то не само по чувењу; знамо оним што називамо искуством вере, да је све завршено. У извесном принципијалном, главном смислу, све се већ десило.

Они од вас који знају грчки су можда приметили да у Апокалипси која је написана на добром грчком језику свог времена, постоји једна грешка коју аутор, Јован Богослов чини од почетка до краја. Реч крај, која је на грчком средњег рода, он увек употребљава у мушком роду. И за то није крива трска преписивача, зато што би сваки преписивач који зна грчки исправио грешку те врсте. Она се стално понавља зато што за Јована крај није неки тренутак у времену којем ми тежимо, до којег долазимо и који представља извесну границу историје; крај је Неко, крај је Онај Ко ће доћи. Али с друге стране, то је циљ, то је завршетак, то је Онај Који је Омега у сваком смислу, односно крај времена, завршетак ствари, долазак победе Божије. И ми знамо оно што нико не зна: да крај није само пред нама, него и да је крај већ дошао Оваплоћењем Христовим, победом коју је Он извојевао.

Крај, односно завршетак све историје, испуњен је у Човеку Исусу Христу и у уснулој и васкрслој Мајци Божијој; крај већ знамо из искуства.

То је можда један од разлога због чега смрт за хришћанина није страшна; зато што је крштењем, љубављу, заједничарењем у Христу, знањем – не разумским, већ из искуства, тога да је крај већ дошао, да смо ван граница не само оне смрти о којој сам говорио помињући Христов силазак у пакао, већ смо ван граница и неке друге умртвљености, незавршености. Крај нам није страхан зато што је иза нас.

И друго: кад говоримо о суду, овде већ постоји извештан парадокс зато што у истом овом Јеванђељу читамо у оквиру исте ове благе вести – блавест о Суду. То није нешто што лежи ван благе вести, оно што називамо Страшним судом такође представља моменат блавести. И зар се не може рећи да се један од разлога због којих је суд Божји блавест може видети у ономе што сам говорио поводом блудног сина? Неће нам се судити по категоријама људског морала или врлине; биће нам суђено у размерама Божијим. Суд ће бити о љубави, а не о врлини (Мт. 25, 31-45). Суд ће бити о томе да ли припадаш Царству љубави или си туђ овом Царству. Ово је исто што и питање које сам поставио поводом блудног сина: ти си син, и само у тим размерама ти се може судити. Робу или најамнику се може судити по заслугама, сину – само по љубави. И у овом смислу је Страшни суд такође део ове благе вести.

И на крају бих желео да вам скренем пажњу на још једну ствар, последњу. Постоје две реченице које се односе на Оваплоћење. Једно је израз: Син Божји је постао Син Човечији. О овоме сам малочас говорио. Али постоји и други израз. “Реч је постала плот” (Јн. 1, 14). И овде је акценат на речи плот: пуниоћа Божанства је обитавала међу нама телесно (Кол. 2, 9). Када говоримо о Оваплоћењу говоримо о томе да се испоставља да је човек толико дубок, да има такву волуминозност, такву са-образност са Богом да Бог може да се оваплоти, а да човек не буде уништен. У томе је делимично смисао халкидонског догмата: две природе у Христу; људска природа није прогутана, није спаљена, није се променила из људске природе у неку другу – она је у потпуној хармонији и јединству са Божанственом природом.

У извесном смислу би се могло говорити у тим истим категоријама о тајни Евхаристије. Под видом хлеба и вина ми се причешћујемо Телом и Крвљу, али управо у томе је један од елемената славе Божије и славе твари, јер овај хлеб може да постане Тело Христово, и ово вино – Његова Крв, а да не буду уништани као хлеб и вино. Твар се не уништава заједничарењем са Божанством; Божанство се не храни тварношћу ради Свог постојања, кад Бог улази у свет. Сетите се слике несагориве купине: она гори и не сагорева. Свака материјална, земаљска ватра се храни својом материјом, она спаљује, и претвара у пепео оно што гори. Бог даје горење, али се не храни материјом; Он чини заједничарем у Својој пламености и чува целовитост онога што гори у овом пламену.

Тело Христово нам говори још нешто: о космичком, васељенском значају Оваплоћења – зато што је у телу Христовом представљена сва материја света. Ако је у једном једином случају Божанство могло да се сједини са људским материјалним бићем, преобразивши га, али га не уништивши, то значи да је и наш материјални свет тако саобразан Богу да заиста може да наступи дан када ће по речима апостола Павла Бог бити све у свему (1 Кор. 15, 28), кад ће све бити прожето, озарено, освећено и преображено Божанственошћу.

И ово пред хришћанина поставља не питање, већ задатак. За хришћанина материјални свет не представља случајност; за хришћанина је материја такође призвана да уђе у извесну тајну заједничарења; и могло би се рећи да је хришћанин једини доследан и

озбиљан материјалиста, човек који верује у материју, у њене бесконачно-бездане могућности, у њено вечно призивање да уђе у тајну Божију. Ово би могло да нас наведе да дубоко размислимо о месту хришћанина у науци, у техници, у свему ономе где човек долази у додир са материјалним светом, почевши од сопственог тела. “Прослављајте Бога у телима вашим исто као и у душама вашим,” - каже Павле (1 Кор. 6, 20), али и у свему осталом, зато што је све призвано да буде предмет тајнодејства, евхаристијског тајнодејства. И у истом овом ми се чини да је блага вест, зато што је малом броју људи дато да види свет тако и таквим.

Јеванђељска блага вест нам је донела такво виђење све историје и свег космоса, такву вест о сваком од нас, о свима нама, о историјском процесу, о тварном свету, због које срце заиста може да ликује.

О Богу

Говорити о Богу је храбро, вероватно и више него храбро, нарочито у Сергијевој Лаври и Тројицкој Академији за човека који сам није студирао богословске науке. Одлучио сам да вам кажем нешто о Богу онако како о Њему имам прилике да говорим на Западу у веома различитим приликама.

Код мене долазе људи који верују у Бога, који не могу више да прихвате оне дечије представе које су о Богу стекли или у средњој школи у Енглеској, где се Закон Божји предаје у школи, или у породици и доводи у питање саме истине о Богу, зато што се представа која им је била дата у детињству разбија о зрелију, озбиљнију мисао, и често, о искуство живота и молитве, који су стекли током година. Такође долазе људи који просто постављају питања о Богу, пошто сами не верују у Бога и у недоумици су шта та реч значи, шта се иза те речи крије за верника. И зато овој беседи нећу приступити са тачке гледишта богослова, што и нисам, већ са тачке гледишта човека који верује у Бога и који је у току последњих деценија покушавао да за себе осмисли оне речи, оне појмове и оно искуство које чини живот Цркве.

Почећу од тога да много тога може да нам да размишљање о речима које свакодневно користимо, али над којима се не замишљамо. Говоримо о Богу, и у средини верујућих свако схвата о чему се говори. И не постављамо себи питање о томе шта та реч говори нама или би могла да каже човеку који не верује у Бога или човеку који Бога тражи. Користимо много таквих речи узетих из црквеног религиозног искуства које су изгубиле свој првобитни смисао, а истовремено се ове речи нису родиле из речника, оне су се родиле из искуства. Када су људи почели да траже начин да изразе неизрециво увек су тражили оне речи, оне изразе који би имали смисла на њиховом језику. Сећам се да сам некада читао књигу о историји религије и тамо се говорило о неким племенима која су желећи да изразе мисао о Богу, тачније желећи да кажу нешто о Њему, осећали да не постоји људска реч која може бити достојно употребљена, и зато би сваки пут када су у својој беседи, у разговору, у неким околностима желели да кажу оно што бисмо ми рекли речју Бог на тренутак заћутали и показивали руком на небо.

Базирајући се на Светом Писму, на искуству Цркве, ми употребљавамо јако много речи да изразимо своје искуство о Богу, али не смемо да заборавимо да је у крајњој линији наше искуство о Богу ван граница сваког израза. Јеврејски писац Мајмонид наводи пример како је неки младић стао на молитву и узвикнуо: “Господе, Ти си велик, Ти си славан, Ти си свеприсутан, Ти си свемогућ...” – и наставник га је прекинуо и рекао: “Немој да

богохулиш, сваки пут када додаш нови придев речи Бог, чиниш Га све ситнијим и ситнијим, као да црташ границу око Њега и чиниш Га заробљеником нашег језика.”

Све се то своди на то да желим да размислим о неколико појмова о Богу и да подвучем у току целе ове беседе да они појмови о Богу, оне речи које користимо, треба да нас доведу до тренутка када се ћутке, у созерцатељном ужасу клањамо пред Њим и прелазимо у ону дубину тајанственог ћутања где жива душа среће живог Бога.

Руска реч Бог, колико нам је познато, потиче од санскритског bhaga што значи богат. То је оно што је на црквенословенском језику изражено речју “вседовољниј”, која наравно, не значи да је Он свиме “задовољан”, већ да Он има све, да нема ничега што би Му недостајало, ни у Његовом битију, ни у Његовој суштини, ни у Његовим испољавањима. То говори о томе да је Он Сам пунина, пунина тако дубока, тако тајанствена, да можемо само да је се дотакнемо када благодат силази на нас, када Он Својим енергијама и Својим тајнама стиже до нас. Он је богат, он је “вседоволен”, Он је све, Он је у том смислу светлост у којој нема таме. Он је светлост у том смислу да не само да просвећује “всјакаго человјека грјадущего в мир”, већ је и по суштини светлост и нема у Њему ничега што би захтевало или што би допуштало ново откривање, све је у њему откривено до краја: у Њему нема постајања, у Њему постоји првобитна, царска, дивна пуноћа. И када нам свеци, на пример, Григорије Ниски, говоре о Божанственом “мраку”, они не говоре о томе да у њему постоји нека тама, већ о томе да ако се људским очима погледа не Он, већ у страну Бога ми постајемо слепи од изобиља ове светлости, улазимо у таму зато што је светлост за нас превелика.

То је једно и то нам већ говори о томе да је Бог непојамно велик, да је у Њему пуноћа која превазилази свако наше поимање и саму нашу способност да до краја постанемо заједничари у овој суштинској Божанственој тајни.

На западним језицима германског порекла реч Бог, било да је то на енглеском језику God или на немачком Gott – потиче од старогерманске речи, која Га не описује, већ која значи Онај пред Ким се пада ничице у поклоњењу, у свештеном ужасу. И ту ми се чини да је веома важно да доживимо основну мисао оваквог приступа Богу. Људи који су у рано доба тежили ка томе да кажу нешто о Богу нису покушавали да Га опишу, да Га оцртају, да кажу какав је Он по Себи, већ само да укажу на то шта се са човеком дешава када се одједном нађе лицем у лице са Богом, када га одједном обасја Божанствена благодат, Божанска светлост. Све што човек тада може да уради јесте да ничице падне у свештеном ужасу, да се поклати Ономе Ко је непојаман и Ко му се истовремено открио у таквој блискости и тако дивном сјају.

Чини ми се да то такође треба да запамтимо зато што превише често када нам се поставља питање о Богу ми одмах покушавамо да на неки начин, на људском језику и то на језику палог човечанства, дамо обрису и опис Њега, и уместо Бога добија се карикатура. Свети Григорије Богослов у једном од својих дела говори да кад бисмо скупили сва сведочанства Светога Писма и све црквено искуство светитеља и грешника, и кад бисмо од тога створили некакву потпуну слику о томе шта је Бог и Какав је Он, ми бисмо створили идола, а не Бога, зато што је све што смо спознали и све што можемо да спознамо бесконачно мало у поређењу с тим Ко је Он и Какав је Он. Сви наши богословски описи, све оно што нам свеци и богослови говоре о Богу могу се упоредити са звезданим небом. Звезде нам омогућавају да у дубокој таму космоса разликујемо неке обрису, али те звезде, та сазвежђа, те комбинације светлости имају смисла само зато што их дели огроман простор у којем нема ничега. И кад говоримо о Богу морамо имати на уму да свака наша реч, макар била и најзначајнија, чак и ако су је изrekli највећи богослови или свеци, јесте

само једна упаљена свећа, једна звездица која нам омогућава да дубље спознамо небеске дубине и да осећамо свештени страх пред тајном.

Међутим, није само Бог тајна и таква дубина, бездана и непојамна. Он нам је истовремено непојамно и уједно искуствено-појамно близак. Они од вас који знају тајне молитве Свете Литургије сећају се да после возгласа “Појушче, вопијушче, взивајушче и глагољушче,” свештеник говори: “...Свјат јеси и Пресвјат, Ти, и Јединородниј Твој Син, и Дух Твој Свјатиј...” Не знам да ли сте обратили пажњу – чак и свештеници, чак и они који служе Литургију (ја сам то уочио после много година служења) на ову малу, кратку реч Ти. Ти без придева, Ти без икаквих описних речи као што су свемогући, премудри – само ова реч Ти. Ако се замислимо над овом речју у контексту свих оних језика у којима правимо разлику између речи ти, којом се обраћамо најближима, рођацима, пријатељима и ви, којом се обраћамо људима који стоје на мало већој удаљености од нас, не можемо да не уочимо две ствари. Ти је друго лице. Рећи човеку “ти” значи признати његово лично постојање ван себе самог. Рећи човеку “ти” значи признати (и у односу на Бога и у односу на човека ово признање би требало да буде изузетно дубоко и са пуно страхопоштовања), да овај човек постоји осим мене, ван мене, признати да он не постоји зато што ја постојим, да не постоји зато што га ја доживљавам, већ зато што постоји по себи. Ми се једни према другима ретко тако односимо, то је истина. Веома често се једни према другима односимо: према појединцима или према колективима – као да људи који нас окружују постоје само зато што имају неке везе са нама, а пастирски приступ човеку се састоји управо у томе да се човек види као особа, као лице које постоји, које јесте и које не зависи од тога да ли ја постојим или од тога како се ја према њему односим.

И ово се, наравно, на Бога односи више него на било кога другог. Бог постоји по Себи, Он је постојао онда када света није било, Он постоји мимо Свог односа према нама. И зато рећи Богу “Ти” значи рећи: “Ти ЈЕСИ, Ти си Онај Који јесте, Ти не зависиш од моје вере, не зависиш од мене, од нас, Ти царски постојиш у Себи.”

Међутим, истовремено рећи човеку или Богу Ти, значи признати дивну блискост. Ти се каже мајци, оцу, брату, сестри, невести, женику, блиском другу, човеку којег као да желиш да пригрлиш, да прихватиш, којем желиш да ставиш до знања да ти је свој, да није неки туђин, већ да је твој рођени. И тако апостол каже за нас у односу на Бога: ми смо Богу своји, рођени (Еф. 2, 19). И зато рећи Богу “Ти” и са дивљењем схватити да се Он нама обраћа том речју, значи схватити да Он у нама признаје нашу непоновљивост, то да је свако од нас Њему јединствен и бесконачно близак. Значи, Бог пред Којим падамо ничице клањајући се, у љубави, у дивљењу, у свештеном ужасу, ми је истовремено (то су рече Николе Кавасиле) ближи од самог мог живота; она бујица живота, она животна струја, она животна сила која живи у мени, мање ми је блиска, мање ме прожима него благодат и присуство Бога, заједничарење с Њим.

И ово ме доводи до следећег појма. За Бога кажемо да је Он наш Творац. И често, не размишљајући шта то значи, замишљамо да нам је у неком тренутку Господ наредио да будемо, да је позвао из небића све што постоји. И то је заиста тако. Међутим, да ли овај стваралачки акт представља акт силе или акт љубави? У томе је сва разлика... Бог нас позива на живот, Он је створио читав свет само ради тога да би нам дао Себе, да бисмо ми постали заједничари у Њему, да бисмо стали пред Њега као јединствени, да бисмо постали богови по заједничарењу, по примеру Христа Који је као Бог постао заједничар у нашој природи. И у основи стваралачког акта Бога, Који није властелин, већ Онај Ко нас је до краја заволео, још пре него што нас је позвао на битије. На немачком или на енглеском језику се може рећи да нас је он заволео у живот – He loved us into life; Er hat uns ins Leben

geliebt. И ово дивно сазнање – да нас је у живот, на постојање позвала љубав Божија, а не само стваралачка Божанствена сила. Какав то дубок однос ствара између Њега и нас, како је дивно то што када ме још није било Господ је рекао: Дођи, без тебе Мој свет није потпун! Дођи у живот, уђи у судбину земље и неба, зато што си ти део дивне иконе коју у историји представља настанак Цркве и у вечности град Божји, чије смо камење сви ми.

Можемо много тога о томе да нађемо и у Јеванђељу и у апостолским посланицама, али бих желео да вам наведем другу слику. На почетку свог “Житија” које је сам написао, протопоп Авакум даје кратак опис Предвечног Савета, који је претходио стварању света. Не сећам се тачних речи, али је ток мисли следећи: И рече Отац Сину: “Сине, хајде да створимо свет и човека.” И Син одговори: “Да, Оче.” – И Отац рече: “Сине, човек ће отпасти од Нас и да би био спасен Ти ћеш морати да постанеш човек и да искусиш смрт и то смрт на крсту.” И Син је одговорио: “Нека буде тако, Оче.” И свет је створен... У корену, у сржи нашег постојања – твог, мог, нашег, свих, је овај Божанствени акт љубави која Себе разапиње на крсту, крст је у сржи Божанствене тајне. И можда је то нарочито јарко изражено на почетку Божанствене Литургије и на почетку бденија када свештеник објављујући “Благословено Царство...” чини крст светим Јеванђељем или када изговарајући: “Слава Свјатеј, Јединосущнеј, Животворјашчеј и Нераздељнеј Тројици,” свештеник кадионицом описује крст и као да уписује овај крст у саму тајну нашег исповедања Бога. Нас је Бог заволео још пре стварања света крсном Божанском љубављу.

И о томе говори и апостол када говори о Агнецу Божијем закланом пре стварања света. Зато су наш однос према Богу и наши међусобни односи тако богати (не желим да кажем сложени, нема ничег сложеног, сложено се састоји из појединих делова који се међусобно лоше повезују) у тако непојамно-дивној једноставности и целовитости, али у таквом безданом богатству односа, осећања и узајамних позиција.

И чини ми се да се овим објашњава оно што објављујемо као прву заповест са горе, односно као прво блаженство: “Блажени нишчи духом, јако тјех јест Царство Небесноје” (Мт. 5, 3). Ако се прво непромишљено изговоре ове речи: како се може уз наше људско искуство, из оног страдања, оног ужаса који представља историја света, и често, живот појединог човека, како се може спојити блажени и сиромаштво? Чини ми се овако: како би човек нашао радост тог блаженства треба да схвати да нема ништа своје сопствено. Створен сам без свог пристанка. Бог ми је наредио: “Дођи!” Или тачније, Господ ме је позвао и рекао: “Дођи код Мене,” раширених руку. Моје тело, моја душа, све што постоји у мени јесте дар Божји, није моје, не припада мени. Ми из искуства, из свакодневног живота знамо да је довољно да пукне мали капилар у мозгу највећег човека и он постаје као цар Навуходносор, као звер, без ума, губи људски лик и људско достојанство (Дан. 4, 30). Сви ми из искуства знамо да пред лицем несреће чак и најближег, најрођенијег човека наше срце понекад остаје камено, не можемо да га покренемо на састрадавање, на нежност, на љубав; сви ми то знамо и такође знамо да нема у животу околности над којима бисмо имали власт. Значи, ми смо заиста сиромаси. Зависимо – од чега? Може се рећи: или од тога што нам неко удели или од љубави, у зависности од тога како гледамо на ствари. Можемо да кажемо да зависимо од случајних околности, које су или срећне или несрећне, али такође можемо да кажемо да је све у руци Божијој и да је све што имам: ја сам, садржај моје душе стање мог тела, све без остатка – Божји дар. И ако бих могао да ишчупам из тог контекста било шта оно што бих ишчупао било би моје, а не Божије, било би моје, а не дар људске љубави, бриге и нежности и ја бих то изузео из области тајне Божанствене љубави и људске љубави. То би постало моје, ја бих у извесној мери постао самосталан и изгубио бих читаву област љубави. Зато заиста постати свестан да сам ја

ништа, да у мени нема ничег мог, да је све без остатка дар љубави Божије и људске љубави јесте управо спознавање, откривање Царства Божијег, зато што је Царство Божије оно Царство у којем је изнад свега Божанствена љубав која се или непосредно излива на нас или се посредством људи доноси, долази код нас. Дакле, наше поимање тога да је Бог Творац није просто гола чињеница, која се супротставља овим или оним теоријама о настанку нашег постојања, она говори о тако дубоком односу између Њега и нас, да опет, са свештеним страхом и трепетом можемо само да гледамо и да се дивимо, зато што је то наше примарно, а истовремено и коначно призивање: ми смо позвани да будемо деца Божија, позвани смо да постанемо тело Христово, место обитавања, храм Светог Духа, у Христу и Духу, по речима Иринеја Лионског, да постанемо јединородни син Божји да заједничаримо у божанској природи (2 Петр. 1, 4). Све то је непојамно, недостижно, никакве људске снаге то не могу да учине, али нам се то даје Божијом благодаћу посредством вере, посредством тајни, кроз непосредан утицај Божји на наше душе и наше животе. И ово се пред нама открива с неком новом, потресном силом у Христу.

Ја по својим годинама живота припадам емиграцији. Родио сам се пред први светски рат, али сам до 1920. године био дете и много тога нисам схватао, па... схватао сам као дете. Зато сам тек касније схватио ствари које сте можда ви спознали пре мене ако сте се родили у породици у којој сте стекли религиозно васпитање, које ја нисам добио. Први пут када сам се у животу срео са Христом запањило ме је откривање о Богу које нам се даје у Христу. Ако размишљамо о Богу у контексту саборних цркава, храмова и величини, Бог постаје велик и некако далек. Свети Израилев је био непојаман. Колико светаца Старог Завета је казало: “Тешко мени, видео сам Бога, сад ми преостаје само да умрем!..”

У емиграцији сам се срео с нечим другим. Имали смо мало храмова; било је гаража, било је соба, били су подруми, били су иконостаси од иверице, биле су папирне иконе, све је било веома сиромашно. И у овом сиромаштву је живео Живи Бог. И то је прво што ме је запањило. А даље, размишљајући и осећајући, открио сам да нам је у Христу дато такво откривање о Богу какво ни старозаветни човек, ни философ паганског света не би могли да замисле. Философ древног света не би могао да пође на такво понижење да његов Бог буде човек, проглашен за злочинца, осуђен на смрт, а старозаветни човек је такву представу доживљавао као светогрђе. У Христу видимо Бога Који нам Себе даје незаштићено; не великог, моћног Бога, већ незаштићеног Бога; Бога Који Себе даје да људи с Њим раде шта желе; Бога Који се смирује не само до заједничарења у нашој људској природи, већ до свих услова можда најстрашнијих услова палог света; Бога Који не заједничари само у животу човека, већ и у човековој смрти; Бога, Којег ће сваки човек који верује само у моћ, у власт и у силу, наравно, презирати; Бога Којег је како се чинило онима који су Га разапињали, било могуће избаци из историје.

Оваква представа о Богу потиче управо од онога што сам раније говорио о стварању човека Божанственом љубављу и то крсном љубављу: Агнец Божји, заклан пре стварања света реално, телесно бива заклан у сржи светске историје.

И овиме Он пред нама открива нешто на шта сам већ указивао када сам говорио о близини Божијој: Он нам говори како је потенцијално велик човек. Ако је Бог могао да постане човек, то значи да је човек тако велик, његова метафизичка запремина је таква да може да прими суштинско заједничарење са Живим Богом, да постане заједничар у Божанственој природи (2 Петр. 1, 4), да Му постане сродан у најјачем смислу те речи. Човек није само биће које може да прими духовне тајне, то је биће које може да постане јединствено са својим Творцем.

О Цркви

Као што ћете убрзо приметити, ја нисам школован богослов, по образовању сам лекар, али сам у току целог свог свесног живота покушавао да осмислим своју веру и да схватим оно чиме живимо у том чуду, што Православна Црква, Црква Христова јесте. И желео бих да вам кажем баш нешто о Цркви.

О Цркви говоримо у Символу вере: “Вјерују во Једину Свјатују, Соборнују и Апостолскују Церков...” Она је за нас предмет вере, али са друге стране, Цркву посматрамо и у историји. Црква вере нам изгледа у некаквом дивном сјају светлости, лепоте, величине. Црква на земљи у својој историји, у свом постанку нам понекад изгледа магловита, а понекад трагична, а понекад изазива и недоумицу: какве везе има Црква за коју исповедамо да је света и ова Црква коју ми представљамо? Управо инсистирам на овој речи ми, зато што се не ради о некој Цркви ван нас, коју посматрамо, већ управо о Цркви која ми јесмо, која пати због наших грехова, која болује због наших болести. И желео бих да кажем нешто о ова два аспекта Цркве, и да можда додам још нешто.

Црква није само заједница верника окупљених у име Божије. Дефиниција катехизиса, ма како тачна била, не исцрпљује тајну Цркве, као што никаква дефиниција не може да исцрпи тајну. Све дефиниције које имамо у богословљу, у црквеном искуству откривају пред нама тајну, али не само да је не исцрпљују, већ ни не покушавају да је до краја изразе. Међутим, ево шта дефинитивно знамо о Цркви: то је место где су се Бог и човек срели, где су заједно, где чине једну тајанствену породицу. И Црква у том смислу представља истовремено и подједнако Божанствену и људску заједницу у два смисла: ми чинимо Цркву – људи грешни, који се боре, који падају, који устају, немоћни људи, али човечанство у Цркви представља такође још један Човек, Једини, Ко је у потпуном смислу човек – то је Господ наш Исус Христос. Он је савршен човек и Он је човек до краја. Он је човек који нам је по свему сличан осим греха, и Он је човек у којем можемо да видимо како се остварило све оно на шта смо позвани, све савршенство, сва лепота, сва величина људске природе, и уједно, тајну сједињења човека с Богом, Богочовечност. Он је за нас у Цркви једино до краја остварено виђење онога што човек јесте, - Он и Пречиста Дјева Богородица. Дакле, у Цркви нам је показан лик истинског, правог човека у свој његовој светости и у свој величини, и свети Јован Златоуст у једној од својих проповеди каже: “Ако желиш да спознаш шта је човек, не управљај свој поглед ни према царским палатама, ни према палатама велможа земаљских, већ подигни свој поглед према престолу Божијем, и угледаћеш Човека, Који седи у слави с десне стране Бога и Оца.” И на тај начин нам је у Цркви човечанство показано и у немоћи нашој, и у Његовом савршенству и светости.

Али у Цркви не живи и не делује само људскост кроз Христа. “Всја полнота Божества в њеј обитала тјелесно” (Кол. 2, 9), и у Њему, кроз Њега је сва пуноћа Божанства већ ушла у тајну Цркве као људске заједнице. Али Бог не присуствује само Христом у Цркви, већ и Духом Својим Светим. У Јеванђељу по Јовану, на крају 20. главе и на почетку књиге Дела апостолских читамо о даривању Светог Духа Цркви и њеним живим, препорођеним члановима. Ове две приче нису потпуно идентичне. Може се рећи да су постојала два дара, два различита момента овог даривања Духа Светог Цркви. Сећате се приче о томе како се Спаситељ први пут јавио Својим ученицима после Васкрсења. У страху, у тузи, потиштени, у недоумици, они су се после Христове смрти на крсту сакрили у кући Јована Марка. За њих Велики петак као да је био последњи дан. Кад присуствујемо, када учествујемо у службама Великог Петка, ма како дубоко да их доживљавамо, ми знамо, знамо не само знањем, већ искуством нашег живота, да неће проћи ни два дана, а

ми ћемо у истом овом храму певати: “Христос воскрес,” радосно грлити једни друге због Божије победе над смрћу, над разједињеношћу, над свим. Међутим, за ученике је до првог јављања Христа после Његовог Васкрсења постојала само Христова смрт. Није преостало ништа осим у најбољем случају недоумице, а у најгорем – очајања због тога што је Бога победила људска злоба и мржња, што је човек могао да настави да постоји, али више није могло да се живи, зато што је сам живот са Христовом смрћу за њих отишао са земље.

И одједном је пред њих стао Господ и Његове прве речи упућене њима у њиховој бури колебања, очајања, сумње и недоумице биле су: “Мир вам!” Како им је то било потребно!.. Ако је ово што сам вам сада тако кратко и тако неумешно рекао, дошло до вас, треба да схватите да они управо мир нису имали, а Христос им га даје: онај мир, који земља не може да да, онај мир који земља не може да одузме, мир Божји, који само Он може да нам да... И затим је дунуо на ученике и рекао: “Примите Светога Духа...” У том тренутку је ово мало стадо, ових десет ученика који су тада били окупљени (зато што с њима није било Томе, а Јуда је погинуо), постали као сасуд, који садржи присуство Светог Духа, исто као што је Дух Свети сишао на Исуса Христа када је Он излазио из јорданских вода после Свог крштења и као што је остао на Њему, исто тако је сад Дух Свети сишао на тело Христово – на Његове апостоле и остао на њима, али ни на ком и ни у ком од њих одвојено од других. Дух им је био дат као телу Христовом у његовој целокупности, у његовој целовитости; Он није припадао никоме од њих лично, али је живео у овом новом Христовом телу. Недељу дана касније Тома се поново нашао међу својом сабраћом када је Христос дошао и он није требало посебно да добије дар Светог Духа, зато што је овај дар био дат Цркви, а он је био члан Цркве без обзира на то да ли је био или није био тамо у моменту добијања овог дара. А затим је, на дан Педесетнице; зато што је Црква постала овај сасуд, ово место обитавалишта Светог Духа, на сваког ученика којег је Христос припремио да Га прими у току четрдесет дана до Свог Вазнесења, беседећи с њима о будућности Цркве и Царства Божијег, на сваког ученика сишао Свети Дух и учинио га на нов начин јединственим, непоновљивим, више не дететом тела, већ дететом Царства Божијег, као што говоримо у молитви на крштењу. Дух Свети обитава у Цркви овим заједничким даром и овим личним даром; и свако од нас приликом крштења и миропомазања ступа у Цркву и заједно са другима, због тога што је члан тела Христовог – заједничари у овој тајни духоношења и добија дар Светог Духа лично.

И ево, Црква представља и место обитавања Светог Духа; свако од нас посебно и сви ми заједно у нашој целовитости представљамо храм Светог Духа. Али чак је и реч храм мало да би се изразила ова тајна нашег заједничарења. Храм је сасуд, храм је рам; наш однос са Духом Светим је дубљи: ми не само да Га садржимо, остајући Му на изванредан начин туђи – Он нас прожима, Он постаје наш живот, Он присуствује у Цркви Христовој и у сваком од нас. Наравно, Његово присуство је различито; наравно ми не доносимо исте плодове зато што наши односи с Богом нису механички. Бог не чини уместо нас оно што смо ми позвани да учинимо у име Његово и за Њега. И због тога имамо задатак да стичемо Светог Духа аскетским подвигом, чистотом срца, очишћењем ума, обнављањем плоти, усмереношћу све наше воље у складу са вољом Божијом, и морамо да postanемо способни да дамо слободу Духу Светом да делује у нама, да гори у нама пуним пламеном. Може се рећи да свако од нас личи на дрво које још увек није суво, које се запалило, па се делимично дими, делимично гори, а делимично се суши и бива захваћено пламеном, док на крају не будемо тако обузети да свако од нас појединачно и сви заједно не postanемо попут купине несагориве, која је горела огњем Божанства и није сагорела у њему.

Дакле, Црква је, чак и у нама кроз овај дар Светог Духа испуњена Божанством и наша људскост у њој и у Њему се постепено мења, постепено се прерађује на неки невидљиви начин који понекад не можемо ни да осетимо.

Желим да вам наведем пример како то може да се осети. Пре неколико година је у наш лондонски храм свратио – не својом вољом, већ просто како би се срео са верујућом православном познаницом – неверујући човек. Он се надао да ће доћи пред крај службе, али је милошћу и провиђењем Божјим дошао раније и стао позади. Стајао је ћутке, ништа не очекујући, не молећи се, зато што у Бога није веровао, и одједном је (како ми је причао) осетио да у овој цркви постоји неко несхватљиво присуство које он никада раније није осетио, да у овој цркви постоји нешто што он ван ње никада није срео. То је приписао утицају појања, црквене лепоте, икона, молитве свих окупљених људи – једном речју, приписао је то утицају на његову душу чисто земаљских и људских дејстава и стања. Али то га је толико заголицало да је одлучио да дође и да провери да ли је тако, или на овом месту постоји још нешто што никада до тада није срео. После неког времена дошао је пре службе кад никог није било, када се ништа није дешавало. Дуго је стајао и посматрао, посматрао је себе и дошао до закључка да у храму нешто или Неко присуствује, и да је то вероватно оно што људи називају Богом. Међутим, испоставило се да му ни то није довољно. Као што ми је рекао: “Шта ме се тиче да ли Бог постоји или не, ако Га будем осећао само као спољашње присуство или спољашњу силу?” И одлучио је да долази у цркву и да посматра више не своје стање, већ људе: шта се с њима дешава. Да посматра не у смислу како се они понашају, како се држе, како се моле, шта раде, већ да ли се са њима нешто дешава... И он је на крају дошао код мене и рекао: “Три године долазим код вас, посматрао сам људе и дошао дао закључка да Бог Који живи у овом храму не само да живи у њему, већ и делује. Не знам да ли људи који долазе овде код вас постају бољи, али видим да се с њима нешто дешава, неки преображај. Они се силом Бога Који овде присуствује мењају и мени је потребно да се променим, и зато сам дошао код вас: желим да ме крстите, желим да Бог и мене мења...” Ево шта је човек, туђ, који с нама није имао никакве везе, који није Рус, човек којег није могла да привуче рускост или осећај да се вратио у неку своју отаџбину, људски осетио. Ево како Дух Свети присуствује чак и у нама, и поред наше немоћи делује, и сија и допире.

И треба још додати да смо у Христу и у Духу тако сједињени са Оцем као што нико, нигде и никада не може бити сједињен. Сећате се Спаситељевих речи: “Нико не долази Оцу осим кроз Мене” (Јн. 14, 6), “Нико не зна Сина, осим Оца, нико не зна Оца осим Сина и онога коме Син жели да Га открије” (Мт. 11, 27) зато што је однос између Божанственог Сина и Оца за нас тако непојаман, Њихово јединство, Њихова непојамна различитост су такви да само заједничарећи у ономе што Христос јесте, можемо да почнемо да се приближавамо поимању тога Ко је и шта је наш Небески Отац. И када говоримо о Очинству у том смислу ми не говоримо о томе да је Бог добар и милостив, да је извор нашег битија и да смо због тога у извесном моралном смислу, у смислу битија Његови синови, кћери, деца, - не, наш однос са Оцем у Христу и силом Светог Духа је нешто што се апсолутно не може појмити другачије него искуством, али се не може изрећи речима. За нас је то недокучиво, али је то наше призивање, и то је сам садржај Цркве, то је сам њен живот. Зар после тога можемо да не говоримо о томе да је Црква тајна, да је Црква света свом светошћу Тријединог Бога, Који у њој живи, свом почетном и постепено нарастајућом светошћу светаца и грешника које Бог постепено преображава у нову твар... Ево, то је она Црква за коју кажемо “вјерују”, зато што је по речима из Посланице Јеврејима (11, 1), вера – увереност у ствари невидљиве. Да, за спољашње око је то

невидљиво; спољашњи човек види само људску заједницу: у извесном смислу привлачну, у извесном – одбојну. У сваком од нас се боре и греховност и тежња ка добру. Зар Павле, велики Павле није говорио о томе да се у њему боре два закона, закон живота и закон смрти, закон духа и закон тела (Рим. 7, 15-25)? Исто тако је и у нама. Али све то знамо, знамо из искуства, из наше сједињености са Христом, дејством Светог Духа Који нас неизрециво учи да се молимо и јасно, страшно нас учи да називамо Бога – Оцем нашим (Гал. 4, 6), зато што смо тако јединствени, макар и у зачетку, са Христом Духом Светим. Ево у шта ми верујемо, ево шта знамо, ево зашто се може живети у Цркви и зашто је могуће не плашити се смрти. Апостоли су се на Велики петак сакрили од страха пред смрћу и патњама, зато што су тада знали само за пролазни живот на земљи, али кад је Христос васкрсао, кад су постали живо тело Христово (по речима једног од православних богослова: ширење, распрострањање оваплоћености Христове кроз векове), тада се нису плашили да умру, зато што им се могло одузети све што имају, а то је био њихов пролазни, привремени живот, а они су у себи знали живот вечни, који им нико и ништа не може одузети.

И ово искуство заједничарења са Богом се понекад тако јарко изражава код отаца Цркве. Сећам се једне од химни светог Симеона Новог Богослова. После причешћа се вратио у своју келију, малу, ништавну келију, где је стајала дрвена клупа која му је служила и као клупа и као кревет. Био је већ човек у годинама. И он каже: “Ја с ужасом гледам ове старачке руке, ово тело које стари и троши се, зато што су због причешћа Светим Тајнама то – тело Христово; гледам са трепетом и ужасом ову ништавну, малу келију – она је већа од неба, зато што садржи присуство Бога Којег не могу да обухвате небеса...” Ево то је она Црква у коју верујемо, ево то је она Црква коју проповедамо, ево то је наша победа, која је победила свет (1 Јн. 5, 4).

Желео бих да кажем нешто и о другој страни Цркве, о нама. Апостол Павле је својевремено говорио: “Због вас се хули име Божије” (Рим. 2, 24). Кад бисмо ми били онакви хришћани какви треба да постанемо и какви су неки свецци са таквом славом били! Сад мислим на Симеона, о којем сам говорио, мислим на Максима Исповедника, на Сергија Радоњешког, на Серафима Саровског који су сијали као светлост у тами... Али каква смо ми заједница? Ми смо болесна заједница, болујемо од смртности, болујемо од греха, болујемо од колебања између добра и зла. И истовремено представљамо чудотворну заједницу захваљујући којој, у њеној немоћи, рећи ћу чак и ништавности, присуствује сва слава о којој сам говорио. Ми сами понекад гинемо и тонемо као Петар када је кренуо таласима и уместо да размишља о Христу почео да размишља о својој евентуалној смрти у разбеснелим таласима. И истовремено преко ове заједнице, преко нашег немоћног присуства сва ова пуноћа постаје доступна свету у којем живимо. И то је дивно...

Шта можемо да учинимо како би ова болесна, немоћна, грешна заједница ипак израстала у свакоме од нас и у свима нама заједно у Цркву за коју кажемо: “Вјерују – во Свјатују Церков?..” Сећате се како је апостол Павле туговао због своје сопствене немоћи и како је завапио Богу да му је одузме и како му је Спаситељ одговорио: “Довољна ти је благодат Моја: сила се Моја у немоћи остварује” (2 Кор. 12, 9). У каквој то немоћи? Била би самообмана мислити да ће ма како да сам лењ, кукавица, малодушан, ма како мало у мени порива било, Бог свеједно деловати нада мном и све ће се добро завршити. Није тачно, то се не дешава! Бог проналази сваког грешника, Бог сваког од нас као да држи изнад бездана, али да израстемо у пуну меру свог призивања можемо само ако постанемо, по речима апостола, сарадници Божији, упрегнувши се заједно с Њим под један јарам...

О каквој то немоћи говори Павле? Покушаћу да вам објасним оно за шта мислим да је тачно када се ради о овој немоћи. Постоји она греховна немоћ о којој сам малопре нешто мало рекао, али постоји и друга немоћ, немоћ која се даје, немоћ која препушта сили да делује у њој. Вероватно се сећате како су ваши мајка или отац или неко други кад сте били мали, одједном одлучили да вас науче да пишете. Сели сте, не знајући шта ће се догодити, дали су вам у руку оловку коју нисте умели да користите и нисте знали шта да очекујете; а затим је мајка узела вашу руку и почела да је помера; и док нисте имали појма шта је требало да се деси, док се ваша рука слободно кретала у складу са покретима мајчине руке линије су биле тако лепе: и праве и округле, и све је било хармонично. У једном тренутку дете одједном помисли: “Сад сам схватио, помагаћу,” и почиње да вуче оловку. “Ево желим да помогнем, видим да покрет иде на горе и довешћу га до врха,” и скреће негде на страну – “Скренућу га на другу страну...” и испадају жврљотине. Ево тако човек пише историју на земљи. Кад бисмо се само препустили у руке Божију и дозволили Богу да покреће нашу руку, да пише Своју тајанствену таблицу нашом руком, али Његовим покретом, не би било ових наказности које стварамо на земљи...

И други пример. На почетку сам вам рекао да сам некада био лекар, у току рата сам био хирург. Хирург ставља рукавице за време операције, и то тако танке, тако крхке да се могу покидати ноктом, а истовремено, управо зато што су тако танане и тако крхке паметна рука у рукавици може да учини чудо. Ако се уместо ове рукавице обуче чврста, дебела рукавица ништа не може да се уради, зато што од ове еластичности, од ове слабости зависи и слобода покрета.

И трећи пример: шта је слабије од једра на броду? А истовремено једро, које је мајсторски усмерено може да ухвати дах ветра и да понесе тешки брод ка циљу. Замените танко, крхко једро чврстом гвозденим даском – ништа се неће десити, осим што ће, брод вероватно потонути. Крхкост и немоћ овог једра му омогућавају да ухвати дах ветра и да понесе брод. А сада размислите: ветар, дување буре, дах тихог вечерњег ветра у виђењу Илије пророка, дах Светог Духа – ево шта треба да нас испуњава. Ми треба да будемо исто тако крхки, исто тако препуштени, исто тако слободни као дечија рука у мајчиној руци, као лака рукавица на руци хирурга, као једро које може да ухвати дах духа и да понесе брод тамо куда треба. Ево где немоћ може да постане помоћ, а не пораз, ево каквој немоћи морамо да се учимо: оној препуштениости или ако вам се више свиђа, оној прозрачности, по речима светог Григорија Паламе, који за нас каже да смо сви ми густе, непрозирни и да је човеково призивање да се постепено тако очисти, да постане као кристал, да постане чист како би се кроз човека неометано лила Божанствена светлост и како би она захваљујући његовој избрушености блистала на све стране и изливала се на сву твар унаоколо.

О Тајнама

Замољен сам да кажем неколико речи о тајнама. Веома често, чак и у првославној средини, људи тајне доживљавају као обреде, као део побожности и не схватају везу неопходности која постоји између тајни с једне стране, и тајне Цркве, с друге стране; између вечног живота, који нам Бог нуди, и оних дејстава које ми називамо тајнама. И желео бих да објасним ову везу и да кажем нешто о природи разних тајни.

Човеково призивање, онако како се открива у зачетку у Старом Завету и већ са изузетном снагом и лепотом у Новом Завету, може се изразити на следећи начин: позвани смо да се тако сјединимо са Христом да постанемо реално честице, делови Његовог тела, - исто онако реално, (употребљавајући слику коју је Сам Спаситељ употребио: Јн. 15, 5), као

што је гранчица сједињена с лозом, као што део дрвета чини једну целину са самим дрветом (то је слика коју налазимо код апостола Павла: Рим. 11, 17-21), односно да будемо јединствени с Њим не само душевно, не само у неком преносном смислу, већ читавим бићем, свом реалношћу нашег бића. То је једно.

Такође смо позвани (само наводим разне аспекте нашег призивања, које налазимо у Новом Завету) да будемо храм Светог Духа, место обитавања, и више од места Његовог обитавања, зато што је храм као неки оквир, храм је као сасуд у којем се нешто налази, а ми смо позвани да се тако сјединимо с Богом да сва наша материја буде прожета Њиме, да нема ничега у нама – ни у духу, ни у души, чак ни у телу нашем, што не би било обухваћено овим присуством, што њиме не би било прожето; ми смо позвани, у крајњој линији, да горимо као купина несагорива, која је горела и није сагоревала. Позвани смо, и то су речи апостола Петра, које као да сумирају оно што сам рекао – да постанемо заједничари у Божанственој природи (2 Петр. 1, 4). Опет, не да будемо облагодарењени Богом, не да се благодаћу Његовом, милошћу Његовом, Његовим дејством на изванредан начин држимо на висини или на дубини која нам је иначе недостижна, већ да постанемо у заједничарењу оно што је Бог по природи.

И на крају, последње и можда најтајанственије, иако ми то изгледа једноставније: позвани смо да постанемо синови, кћери, деца Бога и Оца... То је једноставно ако размишљамо о свом односу са Њим у смислу моралног савеза, узајамне љубави, Његове бриге за нас, ако размишљамо о томе да је Он узрок и првоисточник нашег битија, о томе да нас воли, да нас чува; све је то тако, али Јеванђеље, Свето Писмо говори о нечем много вишем. Ради се о таквом синовству које није само морално, већ је суштинско, о правом, истинском синовству. И ово објашњава веома храбро, још на прелазу из првог у други век свети Иринеј Лионски, ученик Поликарпа (који је лично био ученик Јована Богослова, односно Иринеј је преко једног човека био у додиру са апостолским временом. Свети Иринеј нам говори о томе да ако смо заиста позвани да будемо тако сједињени са Христом као што је грана сједињена са лозом, да уђемо у такво јединство са Светим Духом, да нас Он прожме, као што ватра прожима гвожђе, да у крајњој линији треба да у свом јединству са Христом и у свом јединству са Духом Светим постанемо синови, кћери Божије, исто као што је Христос Његов Син. Иринеј Лионски каже да ако смо заиста делови Његовог тела, ако заиста у нама тече, ври овај вечни, божанствени живот онда је цело човечанство призвано, у сваком свом делу и у збиру свих, постане оно што он назива после Игњатија Богоносца, васцели Христос (односно свородни Адам, као што се каже у црквеној песми за Васкрс, - све човечанство као једно човечанство, као цело човечанство), и да у Христу постане јединородни син Оца.

Ако се замислимо над овим разним елементима свог призивања, зар није јасно да ништа од овога човек не може да постигне својим напорима? Ми не можемо ни својом жељом, ни својим напорима да постанемо делић овог тела Христовог, не можемо својом снагом да се сјединимо са Духом Светим; не можемо да постанемо учесници у Божанственој природи; не можемо да постанемо, ма како веровали и чезнули за тим, истинска деца Бога Живог; то нам може бити дато, али ми то не можемо да остваримо. Разуме се, ово не може да се догоди без нашег учествовања; Бог се према нама не односи као према пасивним предметима; али оно што треба да буде достигнуто не може да израсте из земље, оно мора да сиђе са неба, то треба да буде дар, који ћемо ми прихватити, али не може да буде нешто што сами стварамо или до чега израстамо. Слика вавилонске куле говори о томе: од неба до земље се кула не може изградити, благодат може да нам сиђе, земља не може да израсте до неба.

И начин на који то може да се догоди јесу тајне Цркве. Сада ћу вам дати дефиницију тајни која није по катехизису, и која можда није богословски исцрпна, али која је просто згодна и говори о ономе што оне представљају. Тајне су дејства Божија која се обављају у оквиру Цркве, у којима нам Бог Своју благодат даје посредством оног материјалног света у којем се налазимо, који нам је дат у ропство, који је унакажен, који је понекад тако страشان, али који само носи на себи последице људског греха – он сам није грешан. Свети Теодор Студит у једној од својих поука говори да свет у којем живимо, ма како да је изгубио свој пут – није изабрао лажни пут, већ га је човек усмерио овим путем, човек који се окренуо од Бога. И он нам даје следећу слику: свет је у својој подивљалости сличан коњу који скаче, разјарен, изгубивши сваки појам о томе где треба да иде и шта да ради зато што је коњаник пијан... Ми смо опијени грехом, и овај свет који смо били позвани да водимо ка његовој пуноћи више не може да је нађе зато што смо ми пијани, а не зато што је свет грешан или пијан.

И ово се тако једноставно може замислити. Ми говоримо о греховима тела; и тако често, тако лако прекоревамо своје тело због свих слабости заборављајући речи једног од отаца из првих векова који каже да су оно што називамо греховима тела грехови које људски дух чини над људским телом; тело је жртва. Ево једноставног примера који се веома далеко може развити. Човек је жедан, тело моли за влагу, за воду – сама наша машта дошаптава шта је укусније за пиће: чај или пиво. Тело је изнурено, оно моли за храну, али само нас наша машта усмерава у смеру слаткиша или похлепе... Дакле, тело увек моли за оно што је природно, једноставно и здраво, а људска машта, душевност је усмерава и бира друго.

У тајнама Цркве Бог нам даје благодат коју нисмо у стању да стекнемо на други начин, чак ни великим подвигом, даје нам је као дар, кроз материју овог света: кроз воде Крштења, кроз хлеб и вино Евхаристије, јелеј Миропомазања, и ако се прошири круг наших појмова о тајнама ван граница које Црква сада исповеда, докле је допирала Црква у древна времена када је говорила о три, о пет, о седам, о двадесет две тајне, онда материја за тајне може бити животворна реч Божија, може бити и нешто друго; када благосиљамо звоно ми се молимо да његов звук, зато што је ово звоно посвећено Богу и благословено – има силу да буди живот духа у човеку који га чује...

У тајни постоје разни моменти. Један моменат, на који не смемо да заборавимо јесте да тајну увек врши Сам Бог. Једини Тајносвршитељ је Христос. Никаква људска сила не може да обави тајну у смислу да нико, чак ни рукоположени свештеник или епископ, не поседује власт тако да му она припада. Он делује, али делује у име Христово и силом Духа. Постоје изванредне речи у служби рукополагања у ђакона где архијереј, ставивши руке на главу онога кога посвећује каже: “Не стављањем мојих руку, Господе, већ благодаћу која силази од Тебе, остварује се ова тајна...” Без њега се она неће извршити, али је не извршује он.

Исто тако на почетку Литургије када је клир већ спреман да почне службу, када се народ окупио, када је завршена проскомидија, припремни део Литургије, односно када су и хлеб и вино спремни и када је свештеник спреман да изговори први возглас: “Благословено Царство...” и кад можда у својој незрелости и наивности може да помисли: “Ја ћу сада да направим највеће чудо на земљи, претворићу овај хлеб у Тело Христово, ово вино – у Крв Христову,” - ђакон му говори значајне речи које у словенском преводу ми просто или једва схватамо или схватамо погрешно: “Времеја сотворити Господеви, владико, благослови.” Ако погледамо грчки текст потпуно је јасно шта то значи. То значи: наступило је време да Бог делује. Оно што човек треба да учини је учињено –

припремљено је, материја је ту, али чудо, ти свештениче, нећеш учинити, чудо претварања Светих Тајни ће учинити Дух Свети. И ми (и свештеник, и епископ и ђакон и мирјанин, и прислужитељ – сви) треба да будемо свесни да се налазимо лицем у лице са нечим непојамно грандиозним, предивним. То није нешто што човек може да учини, зато што му је дата власт да то чини, зато што ће изговарати свете и свештене речи, зато што ће служити, али Тајносвршитељ, једини Свештеник Цркве Христове јесте Сам Христос Спаситељ Који је, како се у Литургији каже, и Онај Који приноси, и Онај Који се приноси.

Ово чини Бог. И у Литургији, и у свим тајнама постоји моменат када свештеник престаје да било шта чини, и само се моли. У Божанственој литургији то је потпуно јасно у тренутку епиклезе, призивања Светог Духа на Свете Дарове: “Јешче приносим Ти словеснују сију... службу и просим, и молим, и милисја дјејем...” Обраћање Духу Светом: “Господи, Иже Пресвјатаго Твојего Духа в третиј час апостолом Твојим ниспославиј, Того, Благој, не отими от нас, но обнови нас, мољашчихсја.” И изрекавши ову молитву три пута: “И сотвори хлеб сеј – пречистоје Тјело Христа Твојего... а јеже в чаши сеј – честнују Кров Христа Твојего” – овде се свештеник моли, али као да не делује, зато што цело дејство припада Богу; никаква људска сила не може да учини оно што треба да буде учињено, зато што када би људска сила могла то да учини то би значило да је човек добио власт над Богом да претвара овај хлеб у Тело Христово, а ово вино у Његову Крв.

И ово се дешава у оквиру Цркве иако је Тајносвршитељ Сам Бог, у оквиру Цркве коју не треба схватити просто као људско друштво, окупљено око Христа, сједињено јединством вере, јединством тајни, јединством хијерархије (како Цркву тачно дефинише катехизис). Црква је чудо потпуно других димензија. Ако се сећате, у Символу вере говоримо: “Вјерују во Једину, Свјатују, Соборнују, Апостолскују Церков.” Желим да вам скренем пажњу на две речи: на “вјерују” и на “Свјатују”. Ако се на Цркву гледа као на људску заједницу, као на земаљску чињеницу, као на наш скуп, као на целу Руску Цркву, да ли се може рећи да је то “Свјатаја” Црква? Јер свако од нас схвата да ми у ову црквену светост уносимо сву нашу греховност, да смо ми можда у настајању, да смо можда на путу ка светости, али да у нама, наравно, преовладава греховна немоћ. Зато ако би се говорило о томе да је то Црква и да ничег другог у њој нема, било би немогуће рећи речи којима исповедамо своју веру у Цркву.

А друго је реч “вјерују”. На почетку једанаесте главе Посланице Јеврејима речено је да је вера уверност у невидљиве ствари (то је један од могућих тачних превода); то је уверност, односно поуздано знање да је то тако, да постоји нешто невидљиво, што чини саму суштину оног видљивог, што нам заклања и открива тајну. Открива, зато што је видљиво – опна, то је оно што нас доводи лицем у лице са предметом наше вере, а невидљиво је садржај који се никаквим речима не може изрећи. И ево, у Цркви се овај садржај може дефинисати на следећи начин: Црква није само људска заједница, ма каква њена својства била, већ је то заједница истовремено и подједнако људска и Божанска: Бог и човек у свом сусрету, у свом узајамном давању, у свом јединству. То је место овог сусрета, то је сама суштина овог сусрета. Јер, размислите: Господ Исус Христос је први члан Цркве, провородни из мртвих, и око Њега смо сви ми окупљени. И у Њему нам се откривају две ствари: с једне стране, у Њему можемо да видимо, да искуствено спознамо шта је човек у свој својој величини и значају. Кад гледамо једни друге, чак и кад гледамо свеце, видимо – да, човека: један човек је бољи, други је гори, али нико није достигао ону пуноћу истинске људскости, истинског човечанства, које налазимо у Христу: Он је једини. И гледајући Га ми видимо шта је човек. Јован Златоуст је писао о томе да ако желимо да

сознамо шта је човек, морамо да подигнемо поглед ка престолу Божијем и тамо ћемо угледати како седи с десне стране Бога и Оца у слави – Човек Исус Христос.

С друге стране, присуством Спаситеља Христа у Цркви, тиме што Он није само човек, већ Бог Који је дошао у телу, у њој присуствује сва пуноћа Божанства. Зато што је Дух Свети био дат Цркви, Он живи у њој, и Божанство је њена сила и покретач; захваљујући томе што смо тако сједињени са Духом, са Христом у Духу Светом ми макар у зачетку, макар постепено постајемо заједничари у Божанственој природи и синови, кћери Живог Бога. Ево, то је Црква у коју можемо да верујемо, то јест оно невидљиво што можемо да спознамо искуством, али што се не може показати. Човек може да га ухвати, човек којем се одједном открије унутрашњи тајанствени садржај Цркве, али се ово не може открити и убедљиво доказати, исто као што се не може доказати или открити тајна љубави или лепоте: видиш је или је не видиш, осећаш је, примећујеш или не – и то је све.

Дакле, у овој заједници, у овој тајанственој области Божанство и човечанство су се срели, испреплетели, сјединили. Ми сами не умемо да се подигнемо ка Богу и Бог зато силази код нас. Већ сам рекао да је материјални свет, иако је поробљен греху, како каже апостол Павле, стење, и који чека да дођу синови Божји (Рим. 8, 19-22), сам по себи чист и безгрешан. И Бог узима овај свет, ову материју, сједињује је на непојаман начин са Собом, и она нам доноси ону благодат до које ми не умемо да се уздигнемо. И све тајне, сам појам тајни, сама могућност тајни су изражени у Оваплоћењу Христовом. Јер ми верујемо и исповедамо да Оваплоћење није само сједињење Божанства и људске душе у Христу, већ и сједињење са људским телом. Ми говоримо о нетрулежности Христовог тела у гробу, зато што је Божанство, чак и после смрти на крсту, када је дошло до раскида људског састава, кад је Христова душа сишла у пакао и кад је тело лежало у гробу, било неодвојиво и од душе и од тела Оваплоћења, од тела Оваплоћеног.

Ово нам открива нешто од чега застаје дах, зато што нам показује да је сва материја нашег света, све оно према чему се односимо као према мртвим предметима око нас, створена способном да буде носилац благодати и да буде прожета Божанством. Кад апостол Павле каже да ће на крају Бог бити све у свему (1 Кор. 15, 28), зар он не говори о томе да ће све бити прожето, на различите начине, Његовим присуством, да ће све бити обожено и да више неће бити ничега што би изгледало као мртва, беживотна материја?.. И ову материју Бог узима, и кроз њу до нас доноси ону благодат и живот без којих у нама нема вечног живота. Не знам да ли сте се некад замишљали стојећи на сахрани, да ли сте обраћали пажњу на то са каквим страхопоштовањем и нежношћу се Црква односи према телу упокојеног, да ли сте размишљали о томе да то тело није просто љуска у којој је живела и деловала људска душа, која сада остаје иза ње, непотребна, исцрпљена... Јер, размислите: ми немамо ништа, ни у свести, ни у души, што не би прошло кроз телесне органе. Сетите се речи: “Вера је од слушања, а слушање је од речи Божије” (Рим. 10, 17). Ако чујете како се чита Јеванђеље то допире до ваше свести и срца и преокреће вас, преображава ваш живот зато што су ваше материјалне уши примиле ове звуке и оне су дошле кроз слух. Ако читамо Јеванђеље, читамо својим очима. И тако је са свим; у крштењу се наше тело погружава у свете, животворне воде, које нису просто симбол, већ делатна сила. У миропомазању када бивамо запечаћени као сасуд, који садржи Духа Светог (печат Дара Духа Светог) – земаљска, проста материја нас запечаћује. У причешћивању Светим Тајнама наша уста примају хлеб и вино који су постали Тело и Крв Христова, гутамо их, они нас прожимају, сви највећи дарови Божји стижу до нас, допиру до нас кроз нашу телесност – и то је тако дивно. Тако је дивно размишљати о томе да дете које по свом умном, душевном развоју још ништа не схвата, али које има живу људску

душу, може бити заједничар овим простим додиром благодати кроз материју. То је једна од најдивнијих појава кад размишљамо, кад бивамо свесни да дете може да постане заједничар у тајни Христа, у тајни вечног живота, у свему божанственом кроз погружавање свог малог тела у свете воде, кроз помазивање јелејем, кроз причешћивање, капљу Крви Христове. Ово пред нама открива тајну Цркве ван граница човечанства, то нам показује да је Црква, у крајњој линији – космичка појава, која обухвата и Бога и човека, и сву материју, и да се сви ми садржимо силом благодати Божије, узајамно делујући једни на друге и спасавајући човека. У том смислу, ако само имамо на уму шта је Црква у коју верујемо, ако имамо на уму шта је Оваплоћење Христово, како је велика твар по свом призивању, какве дубине у њој морају бити, које ми нисмо спознали, које нисмо открили, ако схватамо да Бог може да постане тело, да материја земље може до нас да донесе Божанствене дарове – онда заиста можемо да осетимо и да схватимо како су значајне тајне Цркве, како је значајна сама Црква у судбини света, а не само наше мале земаљске кугле и да је све обухваћено овим чудом – Оваплоћењем и даром Светог Духа.

О црквеним празницима

I

Желим да говорим о томе шта за нас значе велики црквени празници, зато што је то многим нејасно.

Велики празници црквене године на изванредан начин представљају заокрете у историји људског спасења. Због тога они имају два аспекта: с једне стране, у извесном тренутку времена нешто се заиста догодило у историји неком човеку или читавој групи људи, који су драматично учествовали у датом догађају. Кажем “драматично”, а не “трагично” зато што су неки празници пуни дубоке радости која обузима дух, а други су пуни туге. Ова радост или туга су повезани или са Господом Исусом Христом, Сином Божјим, Који је постао Син Човечији, или са Оном Коју зовемо Мајком Божијом, јер је кроз Њу Бог ушао у људски свет и у космос, чији смо ми део. Или се пак празници односе на свеце Божије, на људе који су херојским напором дали себе Богу и постали део Његовог плана и Његовог дела спасења.

С друге стране, гледајући празнике ми видимо њихово спасоносно дејство, видимо да они непосредно утичу на нас: оно што се некада десило није просто догађај вредан сећања, завршетак неког одређеног периода, већ је почетак нечега што траје из дана у дан, у складу са оним како се свет приближава својој коначној етапи, Судњем дану, свом почетку и крају.

Желео бих да вам скренем пажњу на то да у једној од књига Светог Писма, упркос уобичајеној грчкој употреби речи, крај, испуњење, није наведена у средњем него у мушком роду. Аутор књиге Откровења је добро знао грчки језик, али је употребио необичан грчки облик речи зато што крај за њега не значи оно што треба да се деси, већ Онај Којег треба да сретнемо, Ко је – Почетак и Крај, Алфа и Омега, Суд и истовремено Испуњење.

С ове тачке гледишта догађаји на које указују црквени празници нас се, понављам, директно тичу. Они су учинили да се наш свет битно разликује од онога какав је био раније, и ми смо неодвојиви део ове историје спасења, и то опет у две равни. С једне стране ми гинемо и потребно нам је спасење; повезани смо са тајном спасења нашом вером и надом, нашом жудњом за спасењем, покајањем, одлучношћу. Ми “који се спасавамо” и све што нам је показано у празнику Цркве, што нам је показано литургијски, утиче на нас

директно, зато што се све то десило како бисмо наследили живот, а не смрт, како бисмо испунили свој задатак, и да се не бисмо од њега уклонили безнадежно и заувек. Али, с друге стране, ако смо хришћани, ако смо у извесној мери стали на страну Христа и ако је наш избор нашао израз у Божанственом дејству, које нас је учинило заједничарима у Телу Христовом, које нас је учинило храмовима Светог Духа, и појединачно и саборно; ако је истина да је наш живот скривен са Христом у Богу (Кол. 3, 3) онда смо у посебном односу с оним божанственим дејствима, са оним догађајима, божанственим и људским на које указују празници. Ми нисмо само “они који се спасавају”, нас је Живи Бог послао у свет у којем живимо, послао нас је како би спасење постало делатно, како би се дело које је започело овим одлучујућим догађајима, развијало историјски и постало спасавајућа и преображавајућа реалност за све људе с којима долазимо у додир. Ми смо послани као овце међу вукове, како је рекао Сам Христос Својим ученицима (Мт. 10, 16), а они предали нама; послани смо као што је Отац Њега послао. Али ми нећемо моћи да уђемо у сумрачни свет како бисмо растерали таму ако не схватимо и ако не постанемо учесници у тајни спасења; зато што ако ми не научимо, нећемо моћи да научимо друге; ако не узимамо нећемо моћи да дајемо; ако не добијамо од Бога немамо шта да предамо другима. Учествовање у црквеним празницима није просто побожно упражњавање и литургијски догађај, већ је догађај који нам кроз Литургију, односно заједничко поклоњење свих верника, даје ново разумевање значења празника и чини нас учесницима на још дубљем нивоу онога што не само да је било, већ и јесте.

Узмимо пример: Васкрсење Христово се догодило у одређени дан људске историје, у датом, иако непознатом тренутку ноћи; оно припада историји као прекретница, као црта која радикално дели све. Али васкрсли Христос је с нама – јуче, данас, сутра и заувек Исти (Јевр. 13, 8). Он је међу нама, Он је Емануил, што значи “С нама је Бог”... У овом смислу је Васкрсење савремено сваком од нас, столеће за столећем; то није догађај из прошлости, већ је догађај у којем учествујемо у садашњости, из дана у дан, из часа у час, заувек. Управо у том смислу се може говорити и о другим догађајима литургијске године.

Божји, дан Оваплоћења је дан када је Бог у наш свет ступио видљиво, опипљиво, чујно. Кажем “видљиво, опипљиво, чујно” понављајући речи светог Јована из његове посланице (1 Јн. 1, 1) о томе да су апостоли проповедали оно што су њихове руке опипале, њихове очи виделе, оно што су чули и искусили не само некако духом, већ искуством свецелог човека, које им је дало ново познање Бога, и човека, и васцеле људске и космичке реалности. И сам догађај Оваплоћења је нешто више него оно што се догодило у Витлејему хладне ноћи, у усамљеној и тужној пећини: то је догађај који остаје с нама, зато што је кроз њега Бог ушао у људску судбину, сјединио Се с материјалним устројством тварног света и од тада је Бог свету постао сродан онако како раније није био.

Коначно испуњење овога је у Вазнесењу Господа Исуса Христа када не видимо само Човека (јер је Он – истински и заувек човек), како седи с десне стране Славе, већ сву материјалну суштину тварног света у сржи Божанствене тајне.

Ево три примера, просто како би се подвукла чињеница да су се догађаји које нам Црква представља литургијски, у молитвама и распореду служби, заиста догодили у прошлости, али притом остају из дана у дан, док свет стоји, конкретна, снажна реалност садашњости. У овом смислу живети и схватати ове догађаје изнутра, објављивати их и показивати сву разноврсност и богатство људских могућности представља наш задатак као хришћана. Ови догађаји треба да нас преобразе, као прво, учествовањем у њима; као друго – разумевањем, као треће – урастањем у блискост с њима, јер ће без тога остати спољашње чињенице, које су нам туђе и које нас се не тичу.

Желим да истакнем неке карактеристичне црте богослужења која се односе на ове догађаје. Као прво да литургијско дејство, а нарочито тајна или служба у којој нам бива показана Божаствена делатност, јесте дело целе Цркве. Литургијско дејство је нешто што чини Црква видљива и невидљива. Оно се тиче Бога и људи, оно додирује вечност и време. У тајнама оно прожима време вечношћу и тако преплиће историју и есхатологију да догађаји прошлости прелазе у садашњост, дејствујући моћно у границама времена у којем живимо.

Такође не треба заборављати да је “лаос”, народ Божји нешто више него што нама изгледа. Народ Божји нису просто људи који су слушали и читали, нису људи који су добили откровење од пророка или из Светог Писма. То су људи који су кроз реч, речену или написану, добили лично познање, лично искуство; то су они људи за које се испоставило да реч представља врата ка новом искуству и познању. Народ Божји нису они који имају Библију, строго говорећи, народ Божји су они који би могли да је напишу и објаве. То су они људи који из дубине свог знања, своје спознаје Бога у искуству могу да говоре о Њему онако како говори Свето Писмо. Морамо ово да запамтимо, јер смо призвани да будемо народ Божји и немамо права да се задовољавамо делимичним испуњењем нашег призивања. Нови Израил није наследио књигу, него искуство; Нови Израил, односно, Црква није наследио знање, већ је био посвећен у знање. Вековима је “врата” представљала реч – реч изречена и реч написана; а за Нови Израил су врата ка спознаји Бога, ка спознаји дела и путева Божјих Реч, и Христос је Себе назвао вратима (Јн. 10, 9).

Дакле литургијска поставка празника се заснива на савременом, непосредном искуству онога о чему се говори; богослужење није поетски колаж сећања на прошле догађаје, већ учествовање из дана у дан у догађајима који се вечно чују и моћно делују у свету. Ово богослужење укључује видљиву и невидљиву Цркву, зато што су његови корени у Богу; оно се развијало у свим генерацијама и мора нас запљуснути, окружити, иначе ћемо бити искључени управо из оних догађаја о којима богослужење говори и које открива.

II

На почетку беседе сам рекао да нас празници као одлучујући догађаји у судбини човечанства, света и космоса увек уводе у општење са Господом Исусом Христом, Мајком Божијом и светима, и да је наше учествовање у различитим празницима нешто плодотворније од чисто созерцатељног богословског доживљаја ових догађаја.

Ако размишљамо о Оваплоћењу или Сретењу Господњем, о Васкрсењу или о изливању Светог Духа на апостоле, ако размишљамо о животу и смрти светаца апстрактно, никада нећемо доћи у додир са догађајем. Созерцавајући Господа и Богородицу и све оне који делатно стоје у центру ових догађаја, ми сами треба да будемо као међу њима, у њиховој непосредној близини, као гомиле људи у прошлости.

Навешћу вам пример. Исус Назарећанин, Којег је Пилат осудио, народ издао, ученици напустили, био је изведен на смрт, на Голготу. С Њега су стргли одећу и прикуцали су Га за крст. И још двојицу су разапели са Њим, једног са десне стране, а другог са леве. У подножју крста су стајали Његова Мајка и Његов вољени ученик, Јован, а на извесној удаљености жене које су Га пратиле све време током Његове проповеди. Поред крста су били извршиоци казне, целати, римски војници, а унаоколо се шаренила гомила људи, дубоко подељена сама по себи. Томе су присуствовали првосвештеници,

књижевници и фарисеји, који су ликујући гледали како је Онај Ко је називао Себе Сином Божијим умирао смрћу преступника од руку римских завојевача; они су се смејали, ругали, славили. У гомили су такође стајали многи који су од Христа добили благодат исцелења и спасења; они који су Га слушали са надом, исто као и они који су мислили да је Његова реч лаж, јер да је она истинита, они би стајали осуђени својим животом и морали би или да се промене или да погину... Неки су се надали да ће Он сићи са крста како би могли безбрижно да верују, а други су се надали да неће сићи са крста како би безбедно могли да одбаце Њега и Његово страшно учење о апсолутној љубави и потпуном заборављању на себе...

Можемо да посматрамо ову сцену као што се гледа слика (има их много и на Истоку, и на Западу), али такође можемо да се упитамо: “Где је моје место? Да ли сам са једним од двојице разапетих разбојника? Или сам један од војника који бацају коцку како би наследили Његову ризу? Или сам једна од жена, које стоје поиздаље, храбрих, али беспомоћних? Да ли сам заједничар у тајни Мајке Која ни реч не говори у заштиту Сина, Која не моли да Он избегне оно ради чега је дошао? Да ли делим тајну вољеног ученика? Где се налазим у овој колебљивој гомили која је прво викала: Осана! – а три дана након уласка у Јерусалим викала: Разапни Га!?”

На тај начин се може прићи сваком празнику кад човек себи поставља питање: “Где је овде моје место? Какав суд ми доноси овај празник? Спасење или погибел? И ако није спасење шта треба да учиним како бих се нашао у царству живота, а не у царству смрти?”

Овде би било добро истаћи још једну страну питања. У трагизму ових празника (на пример Сретења Господњег, Распећа, као и Уласка Господњег у Јерусалим, када се у слави догађаја помаља коначна напуштеност Сина Човечијег, Човека страдања о Којем говори пророк Исаија), када долазимо у додир са овим тајнама нашег спасења не смемо да тражимо у себи сажалење према Христу. Христу оно не само да није потребно – Он би га одбацио. Ми не смемо да осећамо сажалење ни према Мајци Божијој у подножју крста или у храму у који је донела Свог Првенца као крваву жртву Богу. Не треба да учимо да се потресамо, већ да са-страдавамо; не смемо да жалимо због судбине Мајке Божије или разапетог Христа; стекавши дух Христов, дух Његове Мајке, ми заједно с Њима можемо да страдамо, али не Његовим и не Њеним страдањима – то је за нас немогуће. Као свака туђа патња оно је ван граница нашег искуства; ми морамо сами да одстрадамо своје страдање у јединству, у хармонији са Њим, са Њом.

Овакав треба да буде наш приступ, морамо да се научимо тузи са-страдања, морамо да је понесемо на себи, јер као мач са две оштрице, ова туга дели све у нама; она дели светлост од таме, новог Адама од старог, живот од смрти, она нас разобличава и доводи обнажене лицем у лице са живим Богом. Живимо са-страдавањем, нашом собственим тугом и бољу, нашим страдањем, али не жалошћу и сажалењем.

Затим, постоје празници радости и победе; али ови празници радости и победе захтевају од нас нарочиту, темељну припрему. Не можемо да уђемо у победу Божију, у победу Мајке Божије, не можемо да уђемо у победу светаца који су у вечност ушли кроз уска врата и пролили своју крв како би стекли Духа Светог, - не можемо да уђемо у ове догађаје лакомислено: да бисмо могли да поделимо ову радост у нама се мора наћи нешто сродно овим догађајима које опевамо и прослављамо. Иначе ћемо се уподобити онима, а то се дешава и то се често дешава, - који остављају Христу да понесе крст очекујући да ће сами наследити васкрсење.

Погледајте шта се догодило на путу у Кесарију Филипову. Христос, Којег апостол Петар исповеда за Сина Божијег, објављује ученицима да се пењу у Јерусалим и да ће Син

Човечји, односно Сам Христос бити предат у руке људи, да ће претрпети понижење и неправедан суд, страдање тела и душе и да ће у трећи дан васкрснути. И овде двојица ученика који су од свега што су чули запамтили само обећање победе, који су остали глуви на реч о цени победе, моле: “Дај нам да седнемо један са десне, а други са Твоје леве стране у слави Твојој.” Христос их не одбија; Он их доводи до самог срца беседе и пита: “Можете ли да пијете чашу коју Ја пијем и да се крстите крштењем којим ћу се Ја крстити?” Другим речима: “Да ли сте спремни да останете уз Мене кад наступи ноћ и кад Ме обузме ужас? Да ли ћете остати уз Мене у Мојој напуштености када будем побеђен, исмејан и убијен? Да ли ћете проћи кроз све оно што је Моја судбина док не постанем победник?” И они одговарају потврдно. Својом тврдњом сведоче да су спремни да буду Његови пријатељи, ма шта да се догоди, јер управо то и чини некога другом: спремност да се не оде, без обзира на то шта да се деси. И Христос као да им каже: “Да, ви ћете поделити са Мном Моју судбину, а што се тиче седења са десне и са леве стране Моје – коме је приправљено, њему ће бити и дато.” Другим речима: “Зашто се бринете за дан победе? Зар ћу Ја заборавити оне који су Ми остали верни другови у дане искушења?..”

Ево услова који нам је дат како бисмо постали способни да уђемо у тајну Његове славе и победе, како не бисмо остали ван ових дагађаја, сачувавши површно сећање на њих, али не променивши се, остајући у сумраку света у којем је светлост једном заблистала, али је поново нестала.

Ево због чега се недељама припремамо за Велики пост, ево због чега се у току поста постепено приближавамо тренутку када ћемо заборавити на себе саме и само созерцавати Христа распетог.

Тек после суда над самим собом и исправљања живота, тек после созерцавања путева Божјих и тајне страдајућег Отрока Божијег (Ис. 42, 1; Мт. 12, 18) можемо да уђемо у славу Васкрсења, не просто као гледаоци, не ради тога како бисмо на тренутак били заслепљени Његовом славом, већ просвећени и просветљени заувек. Не би било исправно осећати сажаљење према Христу Који страда или мислити о себи у славним догађајима Богочовека, Богородице, светих; овде су могућа само осећања верног пријатељства, верности и самозаборава. Ако желимо да нас се догађаји које празници означавају дотакну, да нас промене, преобразе, морамо да се припремимо за сваки од њих; морамо дубоко да се замислимо над својим животом и на дан датог празника и да тада, ослобађајући се путем пажљиве, надахнуте и надахњујуће припреме, усмеримо све наше бриге и мисли на Господа, Богородицу и Божије свеце.

Празник је, као и догађај који описује, нагли улазак вечности у време; кроз догађај, који празник означава, божанствена вечност нагло улази у време, и када у сећању обнављамо ове догађаје, ми данас постајемо заједничари у оном догађају, незалазном и стварном, који нам дозвољава да заједничаримо у прошлости исто као што се прошлост садржи у вечности која је нагло ушла у њега.

Вечност није у будућности. Вечност је Сам Бог и Божји удео; сваки тренутак, сваки пут, када ступамо у Божији удео, сваки пут када смо тамо где је Бог, тамо се налазе и сви догађаји историје, прошли, садашњи и будући. У Божанственој Литургији то постаје максимално јасно. Догодила се једна једина Евхаристија: тајна вечера Господа Исуса Христа и Његових ученика. И кад служимо Литургију, кад сила Светог Духа осењује Свете Дарове и вернике и испуњава место и време, баш у овом тренутку времена ми у вечности учествујемо у оној јединој Литургији која се једном десила: налазимо се у Сионској горњој одаји.

Ово се односи на сваки догађај, који нам се открива у празницима управо зато што су то догађаји у којима Бог ступа у историју; и сваки пут када ступамо у Царство Божије ми учествујемо у овом или оном догађају. Празници никада нису чиста успомена; ми се не присећамо прошлости, увек живимо у садашњости, али у таквој садашњости која није везана за неки датум, већ за ону садашњост која јесте Дан Господњи.

III

Већ сам рекао да празник није просто спомен, успомена на догађај који се десио у одређеном тренутку, понекад у веома далекој прошлости, да није приказ нечега што се догодило у прошлости и што припада прошлости, то је време када учествујемо у догађају који има корен у вечности, у Богу, у самој Божијој вечности, и због тога остаје савремен из дана у дан, из века у век, из миленијума у миленијум све док се историја света не заврши, док се све не заустави и не нађе своју есхатолошку пунину. И зато што су празници догађаји у којима ми заиста учествујемо, а не које просто замишљамо, сваки празник почиње неко време пре догађаја и завршава се неко време после њега.

Исто као што у нашем обичном животу догађаји почињу или дешавањима која воде ка њему, или свесном припремом, зато што те догађаје очекујемо. Кад предвиђамо нечију свадбу или нечију смрт пролазимо кроз веома сложену припрему. Централна тачка ове припреме јесте догађај који очекујемо или са радошћу или са ужасом, и два могућа приступа се подударују или преплићу, понекад с великим компликацијама. То се дешава и кад жена очекује дете; у току читаве трудноће она се мења, и сва атмосфера око ње се постепено прилагођава будућем догађају. То се дешава и кад члану породице прети блиска смрт... Време иде уједначено, неумољивим корацима се приближава догађају и ми понекад идемо с њим нога уз ногу, а понекад каснећи и журећи.

Узео сам два примера: рођење детета и смрт блиског човека. Примените ове речи на рођење у свет Сина Божијег, примените ове слике на дан када Син Човеџи, одбачен од људи, умире изван градских зидина и схватићете какву врсту припреме имам у виду. Међутим, то су само два најважнија примера. Сваки празник, свака од ових прекретница у историји, којих се сећамо јесу празници Господњи, празници Богородични, и њихови први плодови су празници светих, свима њима претходи време када се свет припрема, и само људи, авај, превише често остају равнодушни. Витлејемска звезда је била одазив свег видљивог тварног света на Христов долазак. Земљотрес, помрачење сунца, отварање гробова је био одазив такозване материје на Христову смрт. А људи су, осим малобројних остали безосећајни и равнодушни.

Празници које сам поменуо, Божић и смрт Христова, која води ка Васкрсењу, су типични за два низа празника. Неки празници су потпуно радосни, неки су пуни туге, али има и таквих где је туга скривена, или где се радост искри несигурно, стидљиво, као тиха светлост о којој певамо на вечерњи. Неки празници су потпуно радосни, на пример – Васкрсење. Како можемо да прођемо поред њих? Они су почетак новог живота... А други су тако тужни да се наше руке не би подигле да нешто раде само када бисмо могли да осетимо њихову тугу...

Руска реч “празник” потиче од речи “празно”, односно – “без посла”; изражавајући се људским језиком – кад је срце тако препуно радости, небеске, животворне, ликујуће радости да нема места за свакодневне, земаљске бриге, а има дана који су тако пуни туге да нас уопште није брига за земаљске послове.

Тако би хришћанин требало да доживљава празнике и како је то далеко од сентименталног односа који неке духовне књиге покушавају да пробуде у нама. Оно треба да буде дубока туга, туга са-страдавања, туга одговорности, туга или радост солидарности људи који су јединствени са учесницима у догађајима. Ево зашто се људи дуго времена припремају за сваки велики празник. Велики пост траје више недеља исто као и Божићни. Сва читања и црквене молитве, па чак и мелодије се постепено усредсређују на очекиваном догађају. Постепено нас припремају пророчанства, наговештаји, тако да садржај празника, његове последице за нас, његов значај у људској историји, његова важност за читав космос постају све јаснији и јаснији док не прођемо, на крају кроз читаву припрему и не угледамо разнобојну зору празника и не постанемо спремни да дочекамо његову пуну светлост.

И као што се људски догађаји не завршавају изненада, већ служе као почетак нечег новог, тако нас после празника Црква враћа из дубине есхатолошких догађаја нашем уобичајеном животу, с којим овај догађај треба да се срасте кроз нас.

У неким случајевима један празник води ка другом празнику. Свети Јован Златоуст говорећи о Божићу каже да се без обзира на то колико је овај празник велик, његова пуна светлост открива тек у Богојављењу. Ови празници су повезани: Бог ступа у свет као беспомоћан, незаштићен Младенац; Он израста у пуни раст Сина Човечјег и у том тренутку Бог сведочи да је Он Јединородни Син Божји. Тада он започиње Своје служење на земљи, које ће Га одвести у Гетсиманију, до крста и Васкрсења. Један празник као да вене, али видимо у јеванђељким зачалима, у молитвама и песмама како се он сраста са животом и већ припрема следећи догађај. Све јаче и јасније чујемо приближавање догађаја који наступа, који ће испунити прошлост. Исто је и са Васкрсењем: Васкрсење Христово нас води ка Силаску Светог Духа. Васкрс води ка Педесетници, и ма како био велик празник Васкрса, његово исуњење и свршење у пуноћи је на Тројицу.

Желим да вам скренем пажњу на две заједничке црте празника. Празници нису безлични догађаји. Бог у сваком празнику учествује лично, али то чини и човек. Сваки празник је повезан са једним човеком или неколико људи који стоје у самом центру Божанственог дејства. Оваплоћење је могуће зато што у њему учествује Богородица. Богојављење, Крштење Господње је повезано са сведочанством Јована Крститеља. Преображење се догађа у присуству тројице ученика; Педесетница укључује читаву групу Христових ученика. Када смо усредсређени на сам празник очи и срце могу да доживе само Божије дејство на овај велики дан. Не можемо да одвојимо своју пажњу од Сина Божијег који је постао витлејемски Младенац; на Богојављење се сећамо само Агнеца Божијег, Који ступа на Своје коначно служење; сећамо се само потресног откровења Пресвете Тројице на дан Педесетнице. Нисмо у стању ни умом, ни срцем, ни свим својим људским осећајем да доживимо више од саме суштине догађаја. Али када се догађај већ десио, када оно што се десило лежи пред нама, можемо да се загледамо у оне који су играли одлучујућу есхатолошку улогу у самом догађају.

Следећег дана, након празника Рождества, када нисмо могли да одвојимо пажњу од Сина Божијег, Који је постао Син Човечји, ми се на вечерњи и на јутрењу обраћамо Мајци Божијој. А након Богојављења, на вечерњој и на јутрењу следећег дана, средиште нашег духовног виђења и наших мисли јесте Јован Крститељ. После Педесетнице, добивши дар Духа и још невиђено познање Бога стојимо у трепету и дивљењу пред Оном Божанственом Ипсотасју Која је учинила ово чудо, и зато је следећи дан – празник Светог Духа.

Сад се не трудим да наведем све празнике и сва имена која су са њима повезана. Али на пример, следећег дана након Рођења Јована Крститеља ми се сећамо његових

родитеља, а након Рођења Богородице – Њених родитеља, тако да нико од оних који су играли одлучујућу улогу у припреми или остварењу догађаја није заборављен и није искључен нашом незахвалношћу: Црква је захвална и позива нас да се сетимо незамењивих учесника у догађајима.

Постоје и друге последице празника које сам већ истакао. С једне стране, празници Господњи јесу домострој спасења, то су они догађаји који или остварују спасење света, или откривају његову дубину. Распеће и Васкрсење граде наше спасење исто као што нам и Рождество, Преображење и Вознесење показују невероватну дубину односа између Бога и човека, свег тварног света. Али дело спасења нам не бива показано само у догађајима који се тичу Самог Исуса Христа или Мајке Божије, дело спасења нам бива показано и кроз све. Дело нашег спасења увек има есхатолошки карактер, то као да је нагли улазак Бога или вечности у време и у историју, или упад све необухватности Божанства у границе тварног света. И у границама тварног света, у границама нашег историјског времена неки људи – мушкарци, и жене и деца – поимају оно што се дешава, Божанствена благодат их се дотиче, препорађа их, и они сами остају оруђе нових, невиђених појава у животу. Светац није просто човек који је нашао спасење, светац је догађај у људској историји, зато што у њему и кроз њега есхатолошка реалност постоји и делује у свету времена и простора. И ако говоримо о освећењу времена када слаavimo дан свеца или о освећењу времена тиме што се литургијски сећамо у трећи час – дара Светог Духа, у шести – распећа Христовог, у девети – смрти Сина Човечијег на крсту, то значи да не само да се просто молитвено сећамо лица или чињенице из прошлости, ми стојимо пред лицем есхатолошког догађаја који је ступио у живот и постао лично искуство. Свети Серафим, свети Сергеј, свети Албаније, сви свецци, познати и непознати, јесу есхатолошко присуство у времену и славећи њихов спомен, поштујући их, следећи њиховом учењу ми ступамо у њихову судбину, а такође постајемо причесници есхатолошког дејства Божијег у нашем свету.

Дакле, иако можда имамо велику радост славећи спомен свеца, практично како и треба, ми чинимо више него да га се просто сећамо: ступамо с њим у лични контакт зато што ако признајемо општење са свецима и ако признајемо да морамо бити њихови ученици – онда нам је светац заиста као рођени. Ово празницима даје свеобухватну димензију; они укључују сву историју и човека у њој, они обухватају сву космичку реалност. Празници су дејства Божија, али осим тога пошто се тичу нас и свих оних који су живели пре нас, нарочито свеца, сви ови многобројни, међусобно испреплетани празници означавају есхатолошке догађаје који укључују, у крајњој линији, и нашу одговорност. Ево зашто је веома важно осећати “општење са свецима.” То показује да је цело човечанство – јединствена, снажна струја живота, да смо сви ми потпуно међусобно испреплетани, да смо позвани не само да нас носе, већ и да носимо, не само да будемо место обитавања, већ и да и активно делујемо и будемо. Ако бисмо само размишљали о историји Цркве, о историји човечанства с такве тачке гледишта, сваки догађај црквеног календара би добио прави значај и за нас; ми бисмо се за њих припремали и очекивали их, они би били преображајна сила у нашем животу. Док то не схватимо, док не научимо да их управо тако доживљавамо, да тако живимо њима, да их тако објављујемо, поред себе ћемо пропуштати нешто што има огромну важност у искуству и животу Цркве.

О стварању и спасењу света

У току прошле недеље читали смо канон светог Андреја Критског и на мене је посебан утисак оставила једна реченица. Навео сам вам слику старозаветног и новозаветног створеног света – како је Бог стварао свет, чему се надао, шта је човек од овог света направио, како је грех победио људе и како покајање побеђује грех...

И данас желим да се вратим овој теми, причи о томе како је Бог створио свет, шта се с њим догодило и шта можемо да очекујемо. Желео бих да то размотримо на основу неколико одломака из Старог Завета и да затим пређемо на неке новозаветне теме.

Као прво, о стварању. Читава прича о стварању се садржи у једној јединој реченици, у једном стиху књиге Постања: “И створи Бог небо и земљу...” (1, 1) О овоме се не може рећи ништа друго, зато што је немогуће објаснити шта се десило. Немогуће је да се вратимо у оно стање небића из којег се свака твар изводи не само моћном већ и нежном, пуном љубави, речју Божијом. Али можемо да замислимо како је на почетку, док још није било никакве твари, постојала сва пуноћа Божанствене лепоте и Божанствене љубави. Бог је у свој Својој слави, у свој Својој дивоти, постојао. И овај Бог је, зато што је Он љубав, пожелео да са читавим светом подели радост постојања, славу светлости, Своју неизрециву лепоту; и Он је позвао из небића васцели свет. Како је овај свет настајао, како је постепено стицао обресе, како је твар цветала, видимо из даљих стихова исте ове главе у књизи Постања. Не желим да се задржавам на њима зато што ствар није у детаљима већ у следећем: свако биће, сваку Своју твар Бог је лично извео из небића; Он је извео жива бића, и свако биће је из небића одједном устајало и налазило се лицем у лице с Божанственом љубављу. Кад бисмо само могли да замислимо да нешто или неко ко никад пре тога није постојао, одједном настане и све што стоји пред његовим очима јесте дивна Божанствена лепота, светиња Божија, Божија љубав. И осврћући се око себе свака твар је могла да види сву твар која је већ настала из небића како сија узвратном љубављу, узвратном лепотом, како заједничари у животу, у бићу и у светости Божијој; како је то дивно... И сваку твар Господ као да је позвао по имену; ниједна твар није настала безимено, анонимно, као нешто; свака твар за Бога постоји лично, свака твар Му је драга, значајна; постојање сваке од њих, било да је жива или нежива, има смисао. Можемо да замислимо макар мало ону запањеност твари која постаје из небића и среће Божанствену љубав ако се сетимо приче из девете главе Јеванђеља по Јовану о човеку слепом од рођења. Он је био слеп, такав се родио; за њега није постојало ништа осим унутрашње таме и унутрашње туге због тога што је у свету за њега непојамном, он туђ. И Христос му прилази и пита да га ли жели исцељење... Како је он то желео! Како је овај човек желео да прогледа, да види, да постане живи део живе предивне целине! И Христос га исцељује. Али шта очи овог човека слепог од рођења виде када се отворе? С чим се среће његов поглед? – С ликом оваплоћеног Бога, Христа Спаситеља, Живог Бога, Који је постао живи човек. И шта он чита у овом лику? – Бесконечно милосрђе, бесконачну самилост и нежност, љубав Божију у погледу за који је прикован његов поглед. Ово се догодило у већ палом, изврнутом свету; како је било свакој твари, која је настајала из небића да улазећи у још ничим не нарушену хармонију света који се стварао, да се сретне лицем у лице са Живим Богом и с непорочном, савршеном тварју која је још блистала у невиности и лепоти?..

У извесном смислу и ми се тако рађамо. Сваког од нас Господ изводи из небића, сваког од нас Он чека, у сваког од нас Он верује, у сваког од нас Он полаже Своју наду; свако од нас се рађа зато што га Бог воли, зато што је драг Богу, зато што Бог види смисао у томе да и он постане део створеног света. И наше очи се док смо још мала деца такође откривају на нежност и на љубав. Румунски писац Виргил Георгиу се сећа да га је

запањило нешто што је прво ушло у његову свест, када су се његове очи свесно отвориле за околину. Он каже да је његова прва успомена икона; не икона на зиду, не икона на иконостасу, већ лик деде, нагнутог над њим с бесконачном нежношћу. И он се овог лика сећао као да је то лик Бога који се нагао над њега са свом љубављу, свом бригом, свим сажалењем.

Има тренутака када и у својим одраслим годинама нешто ухватимо од овог чуда сусрета лицем у лице. То се дешава у тренуцима на пример, када нас неко примети и види – не оно што види кад наше лице окрзне погледом, већ кад види заиста, кад види брижним, погледом пуним љубави, и у овом погледу нам се сам открије као љубав, као разумевање као признање нашег постојања, као схватање тога да смо драгоцени. То се дешава када нас неко заволи оном изузетном љубављу која понекад спаја два човека. То се често дешава О, понекад на тренутак! – када се два човека одједном препознају; људи који су једни другом били туђи, који никада нису примећивали једно друго, одједном су приметили, зауставили су погледе, отворили сопствене очи како би онај други могао да завири у дубину душе и како би сам могао да завири у туђу душу. Ово се догађа у трагичним тренуцима живота; како се то често дешавало за време рата када се потпуно туђ човек нагне над рањеника, над умирућег – и заборавља се рат, националност, непријатељство, и остаје само човек: њега је човеку бесконачно жао, и он жели да каже: “Кожу за кожу, душу за душу бих дао да те вратим у живот...”

Зато је и нама познато чудо сусрета које чини први тренутак стварања света. И морамо да учимо да ово чудо продужимо, да га продужавамо кроз читав живот у односу на све већи број људи. Морамо да научимо да видимо човека, да слушамо човека, морамо научити да га видимо не у односу на себе и да чујемо његове речи не у односу на себе, већ у односу на њега, да признамо његово право на самобитност, на лично, трагично и славно постојање, које не зависи од нас... Како ретко се дешава да умемо да слушамо једни друге; и какав је то драгоцен дар од Бога када срећемо човека који је у стању да заборави на сопствене бриге, да се не сећа себе, да никуда не жури, да не прати ток сопствених мисли, већ да слуша са страхопоштовањем и трепетом... Слушати и отварати се душом према ономе ко говори и откривајући своју душу за Бога, бити као отворена врата кроз која општимо са вечношћу, са Богом, са оном љубављу која премашује све људске снаге.

И ово нам тешко полази за руком. Морамо то да учимо, а ми то не радимо зато што се понекад бојимо да видимо, бојимо се да чујемо. Тако је лако површно се везати за човека и одвезати се – и тако је страшно везати се за туђу несрећу заувек. А ако заиста чујемо намучену душу, ако једном погледамо човеку у очи у којима живи сва његова туга, сва његова нада, сва радост његовог живота, све – више не можемо да одемо од тога; и ми се тога тако плашимо! Да бисмо били у стању да слушамо и видимо треба да се одрекнемо себе, треба да будемо спремни да се тог човека више никада не ослободимо, треба да будемо спремни да се одазовемо на тог човека у потпуности, да га примимо до краја, макар нам он искидао душу, макар растргао наш живот. Ово се може учинити са радошћу кад човека волимо више него саме себе; ово се може учинити и подвигом, одричући се себе, приморавајући све оно што у нама служи као зид између нас и брата, ближњег, човека. То понекад бива страшно, то бива мучно; има тренутака када би човек желео да се ишчупа из овог заробљеништва, али треба да остане веран, да и даље буде веран. На почетку нас спасава незнање, касније нас само верност може спасити.

И такав је Бог, такав је наш Господ. Када би требало одредити неку основну црту у хришћанском Богу могло би се рећи, као што Он Сам каже за Себе кроз пророке (4 Мојс. 7, 9; 32, 4), у Старом Завету, да је веран – веран до краја, веран до крсне смрти. Извевши из

небића твар, нас, сваког од нас, све нас, милионе и милионе људи пре и после нас, Он нам је дао слободу, јер да нема слободе не би било ни љубави. Кад човек не би могао другачије да се односи према другом човеку, ни према Богу, осим устремљеношћу ка Њему, то не би била љубав. Да би то била љубав треба да човек може да прихвати или да одбије, да се отвори или да се затвори. И Бог Који је жива љубав, Који целог Себе даје нама, говори нам: “Ипак имаш слободу да Ме одбациш...” Постоји пословица: Човек снује, а Бог одређује. То није истина: Бог, због Своје љубави као да се прилагођава ономе што човек одлучује, али Он не поступа као ми, људи. Озлојеђени, увређени, ми се одвраћамо, одлазимо – Бог не одлази, Он остаје веран. Бог је створио свет који је био сама хармонија у својој пролећној невиности и овај свет се срушио; срушио се због греха анђеоског, срушио се због греха људског – и шта је било? Бог Свој суд није изговорио; Бог се није окренуо; само је Његова љубав, која је била ликујућа радост, постала крсно страдање. Љубав је иста, али сад су на телу оваплоћеног Бога трагови клинова, и копља, и трновог венца, и крста на рамену.

У јеврејској књижевности, у животопису Мојсија, постоје следеће речи. Видећи како се Јевреји неморално понашају у пустињи, како варају Бога, анђели Божји кличу: “Докле ћеш, Господе, трпети ове људе?!” И Бог одговара Својим анђелима: “Одбацићу их онда кад мера њиховог греха превагне меру њихове патње...” Ако се сећате службе у недељу пред почетак Великог поста, Адамовог плача пред вратима раја када је остао без љубави Божије, без радости ове љубави, када је осиротео и остао сам на земљи са Евом, схватићете шта то значи. Адам је изгубио рај – то је био његов грех; Адам је изгубио рај, - то је ужас његове патње. И Бог не осуђује; Он зове, Он подржава. Да бисмо се освестили Он нас доводи у ситуације које нам очигледно говоре да пропадамо, да треба да се спасимо. И Он остаје наш Спаситељ, а не Судија. Христос неколико пута у Јеванђељу каже: “Нисам дошао да судим свету, већ да спасим свет...” (Јн. 3, 17; 12, 47). Док не настане пуноћа времена, док не дође крај, ми смо под судом своје савести, ми смо под судом Божанствене речи, ми смо под судом виђења Божанствене љубави оваплоћене у Христу – да! Али Бог не суди; Он моли, Он зове, Он живи и умире, Он силази у саме дубине људског пакла, како бисмо ми могли да поверујемо у љубав и како бисмо могли да се освестимо, да не заборавимо да рај постоји.

А рај је био у љубави; и Адамов грех је у томе што није сачувао љубав. Питање није у послушању или непослушању, већ у томе што је Бог нудио целог Себе, без остатка: Своје биће, љубав, мудрост, знање – Он је све давао у овом савезу љубави, који од два бића чини једно (као што Христос каже са Себе и за Оца: “Ја сам у Оцу и Отац је у Мени” (Јн. 14, 11)); као што огањ може да прожме гвожђе, као што топлота може да прожме кости до сржи). И у овој љубави, у нераздвојивом, нераздељивом, неодвојивом сједињењу с Богом могли бисмо да будемо мудри Његовом мудрошћу, да волимо свим пространством бездане дубине Његове љубави, да знамо свим знањем Божанственим. Међутим, човек је био упозорен да не тражи познање кроз окушање плода са дрвета Добра и Зла – да не тражи ни хладну спознају ума, спољашњег, туђег љубави, да не тражи спознају плоти, која опија и води у бунило, која заслепљује... И човек се управо овим саблазнио; он је желео да зна шта је добро, а шта зло. И створио је добро и зло зато што се зло и састоји у томе да се отпадне од љубави. Он је пожелео да спозна шта значи бити и не бити, али је то могао да спозна само утврдивши се заувек кроз љубав, укоренивши се до дубине свог бића у Божанственој љубави.

И човек је пао, а са њим се пољуљала сва васиона; све се помрачило и затресло. И суд ка којем сви ми идемо, онај Страшни суд, који ће бити на крају времена, је такође само

у љубави. Прича о козама и овцама (Мт. 25, 31-46) говори управо о томе: да ли си на земљи умео да волиш великодушном, нежном, храбром, добром љубављу? Да ли си умео да пожалиш гладног, да ли си умео да пожалиш нагог, бескућника, да ли си имао храбрости да посетиш затвореника у тамници, да ниси заборавио човека који болује, човека у болници, усамљеног? Ако у теби постоји та љубав – онда ти је отворен пут и ка Божанској љубави; али ако нема земаљске љубави – како можеш да уђеш у Божанску љубав? Ако не можеш да оствариш оно што ти је дато по природи како можеш да се надаш натприродном, чудесном, Божијем?..

И ево, ми живимо у том свету. Прича о рају је на изванредан начин метафора, зато што је то свет који је пропао, у који немамо приступа; ми не знамо шта значи бити безгрешна невина твар. И на језику палог света само се сликама, сликовито, преко сличности може указивати на оно што је било и што више нико никада неће видети и неће спознати... Видимо како је Адам живео као друг Божји; видимо како је, кад је Адам сазрео, кад је достигао изванредан степен мудрости и знања кроз своје заједничарење у Богу, Бог довео код њега сву твар и како је Адам свакој твари дао име – не надимак, већ име које је изражавало саму природу, саму тајну овог бића. Бог као да је упозоравао Адама: “Гледај, гледај – ти видиш твар потпуно, ти је схваташ, зато што са Мном делиш Моје знање, зато што можеш уз сву своју још увек непотпуну зрелост да га поделиш са Мном, дубине твари су пред тобом отворене...” И кад се Адам загледао у сву твар, он није видео себе зато што је, премда је узет од земље, иако својим телом и својим душевним бићем представља део овог створеног света, материјалног и душевног, у њему такође постојала искра од Бога, дах Божји, који је Господ удахнуо у њега, учинивши од њега твар какве никада није било – човека. Адам је спознао да је сам; и Бог је учинио да он заспи дубоким сном, узео је део његовог тела и пред њега је стала Ева. Свети Јован Златоуст говори о томе како су на почетку у човека биле уткане све могућности и како су постепено у складу с његовим сазревањем у њему почела да се појављују мушка и женска својства која су неспојива у једном бићу. И када је наступила зрелост, Бог их је раздвојио. И није случајно Адам ускликнуо: “Ово је тело од мог тела, ово је кост од костију мојих! Она ће се назвати женом јер је на изванредан начин узета од мене...” (1 Мојс. 2, 23). Да, али шта су ове речи значиле? Мogle су да значе то да је Адам гледајући Еву видео да је она кост од костију његових, тело од његовог тела, али да има самобитност, да је она пуновредно биће, до краја значајно, које је повезано са Живим Богом на непоновљив начин, као што је он с Њим повезан на непоновљив начин; или су мogle да значе да је у њој угледао само одраз свог сопственог бића. То је као оно када се са неким стално виђамо, чак и када нас сједињује љубав врло често не видимо човека у њему самом, већ га видимо у односу на себе. Гледамо његово лице, загледамо се у његове очи, послушкујемо његове речи – и тражимо одјек свог сопственог бића... Страшно је помислити да тако често гледамо једни друге и да видимо само свој одраз. Не видимо другог човека; он је само одраз нашег бића, нашег постојања.

Даље, догађа се пад. Адам и Ева су мogle да се препознају у свој пуноћи и дубини, у љубави Божијој; мogle су да виде себе онако како их Бог види, као што нас виде свеци; као што свеци видећи грешника и знајући јасно колико је у нама греха, како је дубоко рањена душа и истовремено виде ону лепоту коју је Бог уткао у нас и која ће остати заувек. И ево, они су отпали, испали су из тајне љубави. Сада спознају разумом и телом. И сад више нису једно, сад их је двоје, већ су постали једни за друго другачији; и откривају да су наги. Она слава која их је обавијала невиношћу и љубављу се угасила. Они су једно другом постали туђи и једно друго су угледали новим очима, палим очима... Зар и ми не

живимо тако? Зар није тако због тога што једни у другима видимо толико неистине, зла, наказности, зато што не умемо да видимо у другом себе самог, или тачније, не умемо да видимо да смо он и ја, она и ја – једно, кост од костију, тело од тела?..

Постоји прича о једном подвижнику којем је било дато да тако дубоко потреса грешнике да су се они будили за покајање и мењали живот. Он је од младости био ученик једног старца и молио га да умоли Бога да му да да види људски грех с тим да буде у стању да помогне људима. И његов старац је умолио Господа. Једном је дошао неки човек и молио да га старац прими, каже да му је потребна духовна поука, а млади подвижник га погледа, виде сву наказност његове душе и узвикну: “Како ти обременен греховима, оскрнављен, унакажен, смеш да дођеш код таквог човека?..” Овај обори главу и оде. Кад је младић дошао код свог старца овај му рече: “Шта си урадио? То је била његова последња нада...” Тада младић поче да моли свог старца да умоли Бога да му одузме ову страшну видовитост, али је старац одбио: “Дарови Божји, рекао је, не могу се одузети.” Али ћу молити за то да сваки пут када видиш туђи грех, тај грех доживљаваш као свој, зато што нема туђих људи, постоје само своји...” И ово му је било дато. Даље се прича о томе како је једном дошао да замоли за конак у некој кући. Домаћин је био лош човек и млади подвижник је то видео. И када га је овај упитао шта му треба рекао је: “Било који кутак где могу да се помолим.” Овај му даде кутак, али је био радознао и поче да прислушкује какве молитве изговара његов чудни гост. И чуо је како његов гост на коленима, плачући моли за опроштај као за своје, за грехове домаћина, прича Богу сав живот свог домаћина молећи за помиловање и опроштај. И домаћин се толико потресао да је такође почео да плаче и да се каје... Пред крај живота су овог подвижника питали шта он то ради кад тако дубоко потреса душе. И он је одговорио: “Кад код мене долази окорели грешник који не види свој грех и не жели покајање ја сажаљењем везујем корен моје душе за корен његове душе и са свешћу да смо ми тело од тела и кост од костију један другог почињем да се кајем за тај грех, за оне грехове који су моји, зато што су његови. И човек такође почиње да се каје...”

Зар то није слика онога како бисмо могли да се односимо једни према другима; и свет би се мењао – и у нама, и око нас. Бог се тако односи према нама. Због тога што је човек пао – Бог постаје човек; зато што је човек зао – Он се предаје на страдања и на распеће, зато што су милиони људи умрли пре Њега и налазе се у дубинама пакленим – Он силази у ове дубине и ослобађа како се каже у црквеној песми, заробљенике који се давно тамо налазе.

Понекад се врши такозвана заједничка исповест. О заједничкој исповести можемо да размишљамо управо овако као што сам сада говорио. Она је заједничка, свако од нас грешни појединачно, али својим грехом рањавамо сваког од наших ближњих. И грешимо заједно, заједничким нашим грехом, заједничким гресима, заједничком лажном свешћу, нашем заједничком неправдом. Зато када вам се на заједничкој исповести грехови које Бог стави у душу свештеника, како би их он исповедао у име свих нас, чини да нису ваши лични, одазовите се на њих састрадавањем. Они су наши зато што су нечији, овде или негде другде. И покушајте да схватите како је важно да свако од нас постане свестан да је делић целине, да смо једно тело, један живот, и да морамо бити једни за друге не камен спотицања, већ пут ка спасењу, љубав, сажаљење – ко је чиме богат, али да будемо извор живота, а не смрти. Као што је један од отаца пустиње рекао: “Од ближњег мог ми је и живот и смрт...” Зар то није истина? зар не можемо једни другима да дамо живот или да угушимо овај живот?

Ми живимо у палом свету. Сlike које су нам дате о свету невиности, о оном свету који је постојао пре пада и слике које се пророчански појављују пред нама када читамо о

будућности јесу само слике. Не можемо да их дешифрирамо и прочитамо. Оне нам изгледају као печат који не можемо да схватимо и који може постати читљив само ако га ставимо у восак и ако тада погледамо шта пише. Али ми живимо у греховном свету, и свако од нас је грешан, и свако од нас грешни, сви то знамо. Знамо да тежимо ка добру, да волимо добро, да нам оно изгледа предивно, пожељно, а истовремено као што човек који гађа у мету може да промаши, тако и ми тежећи ка добру пролазимо поред њега. То је буквалан смисао грчке речи амартија (грех): не погодити у циљ.

Међутим, има и других слика које се односе на грех. Грех је извртање, грехом уносимо несклад у себе и унакажавамо живот. Већина нас се сећа последњих деценија и то може да послужи као слика онога што може да учини људска мржња, похлепа и страх. И не смемо да заборавимо да ако чинимо зло, ако му се препуштамо никада зло не можемо да затворимо у себе – зло је заразно, и зло нас унакажава кроз лик оног човечанства које представља тело, оваплоћено присуство Самог Христа.

Грех је наказност. Сећам се како ми је један човек причао о свом ужасу и одвратности када је одједном угледао себе у огледалу у нападу гнева, кад је угледао своје ружно, наказно лице, и тада је схватио шта грех чини од човека. Али ми веома ретко грешимо не увлачећи друге људе у своју греховност. Кад неко сплеткари он заражава туђу душу недостојним мислима, недостојним осећањима; кад човек завиди, кад се у њему рађају осветничка осећања, ма шта да човек доживљава, он готово увек у грех увлачи и другог човека, друге људе. И тада грех постаје као заразна болест. Кад је човек тога свестан ово се још може исцелити, али кад тога није свестан то може да уништи читаву људску друштва, може да разруши породицу, може да раскине круг другова, може да отрује живот читаве парохије. И тада постаје јасно на који начин грех не представља моју личну ствар, већ заједничку болест. И осим тога, када бисмо само имали на уму да смо баш ми – сви, заједно и појединачно – део једног све већег тајанственог тела човечанства, које је позвано да се тако сједини с Богом како би постало Тело Христово... Тада постаје јасно да ако се један уд разбољева, цело тело болује, када угасне поглед једног човека – тело ослепи, када се у телу једног човека рађа злоба, горчина – цело тело се заражава.

Код истог оног румунског писца којег сам раније помињао постоји прича о томе како је у малом селу у планини био убијен човек којег нико није могао да идентификује. Била је зима, његово тело је лежало на снегу, крв се лила и као тамна мрља скрнавела снежну белину. Иследник је дошао из града и није могао да схвати зашто се цело село с таквим ужасом односи према овом убиству: човек је био непознат, пролазник, туђин – зар није свеједно? Као што га раније није било у свести овог села, тако га неће ни бити... И један старац је покушао да му објасни о чему се ради. Довео га је на место злочина и показао како пада снег, како бледи и губи боју крвава мрља. “Постепено,” рече старац иследнику, - “од ове мрље ништа неће остати, неће бити никаквог трага о томе да је овде погинуо човек. Али ће доћи пролеће, снег ће почети да се топи, са обронака ће потећи потоци и ове воде, натопљене крвљу убијеног човека ће се спустити у наше поточиће, и ми ћемо из тих поточића узимати воду и заливати своје баште, наша поља, пићемо воду из тих поточића. Затим ће почети да расте пшеница, и наступиће тренутак када ће сваки човек појевши парче хлеба од пшенице одгајене на нашим пољима, заливане оном водом, постати заједничар у крви убијеног човека. Доћи ће време када ће сваки цвет у себи носити кап – неприметну, али ипак реалну кап крви убијеног човека. И кад младић својој драгани да цвет, то ће бити крвав цвет. И кад пролазник прође кроз наше село он ће на својим чизмама понети прашину у којој такође постоји део крви убијеног човека. Тако ће ово

убиство непознатог човека у селу за које нико на свету није ни чуо, постати несрећа читавог света, цео свет ће бити заједничар у овој крви...”

Кад бисмо више размишљали о томе, када би нам било јасније да је то заиста тако! Кад би нам било јасно да сваки грех не чини наказним само мене, да је кроз мене изопачено тело читавог човечанства, и да нема таквог греха који не би као прашина покрио читав свет – како бисмо се пажљиво односили према ономе што радимо, о чему размишљамо, шта осећамо... И ево због чега нам Јеванђеље и духовни наставници из столећа у столеће говоре о томе да треба да чувамо своје срце, да треба да чувамо своје мисли, своја осећања, да не дозвољавамо ничему што нас скрнави да уђе у нашу свест или осећања, и да не дозволимо ничему прљавом да искочи из нас и да скрнави свет.

И кад размишљамо о Христу како је дивно размишљати о томе да је у историји нашег света, наше земље био неки тридесет трогодишњи период када је један Човек у савршеној, незамрљаној чистоти мисли, осећања и тела живео као сведочанство о томе шта човек може да буде, како може да буде свет и предиван – тако да може да смести у себе, како каже Свето Писмо, сву пунину Божанства телесно (Кол. 2, 9). И наше призивање није само да будемо Христови, већ да се тако сродимо с Њим, да будемо тако јединствени са Њим како би сваки човек срећући се с нама, срео Христа. Често мислимо: “Да смо живели пре двадесет векова могли бисмо да сретнемо Бога Који је дошао у телу, могли бисмо да сретнемо Спаситеља Христа, могли смо да чујемо Његов глас!” Могли бисмо, али како бисмо се одазвали? Колико људи је срело Христа у дане кад је Он живео на земљи и како мало се одазвало на Његову личност и на Његову реч... Зашто да мислимо да бисмо ми боље видели? Да би наше срце било чистије, пуније разумевања? Да се не бисмо уплашили проповеди Христове о љубави до самозаборава?... Како смо богати искуством миленијума. О Христу знамо све што нам је потребно да знамо: знамо од очевидаца, од оних који су говорили о ономе што су виделе њихове очи, што су сами чули, што су опипале њихове сопствене руке (1 Јн. 1, 1.). Али осим тога имамо сведочанство људи који су у току готово две хиљаде година духом срели Христа, у чији живот је Он ушао, у чијој судбини је учинио чудо препорода...

Како би нам лако могло бити да верујемо с таквим мноштвом сведока, и како нам то тешко полази за руком; како је мало у нама вере, како мало наша вера мења наш живот. Како смо способни да се дивимо ономе што Бог чини, зато што се то чини Његовом силом, Његовом љубављу, не схватајући зашто се то дешава... Јуче су ми причали о сузоточивој чудотворној икони Мајке Божије. Гомиле народа иду да виде икону, диве се овом чуду, умилење их обузима због састарадавања и ужас због туге Мајке Божије. То се доживљава као чудо, доживљава се као сведочанство да је Мати Божија тако самилосна и да нам је тако блиска, али је вероватно мало људи који себи постављају главно питање: “А зашто плаче Мати Божија? Због кога, над ким, због чега?...” Људе обузима умилење због Њених суза, они падају ничице пред Њеном иконом – и одлазе са осећањем дивљења пред Божанственом љубављу, али зашто се не запитати, јер Она не плаче тек тако? Нада мном Она плаче, над нама Она плаче! И имамо моћ да Је утешимо макар мало.

Размишљамо о Христу у дане страдања, ужасавамо се, дивимо се, благодаримо, обузима нас умилење, али када бисмо једном у животу схватили шта то значи, можда би се и са нама десило оно што се догодило са хиљадама и хиљадама људи, мушкарцима, и женама и децом.. И кад то не би био Христос, већ просто човек који је умро због нас и ради нас, како бисмо га се сећали и како бисмо се трудили да живимо... Сећам се породице, коју је за време револуције спасила жена која је да би им дала времена да избегну смрт, остала у кући у коју су се неки људи спремали да дођу, да их ухапсе и

стрелјају. Ова жена је била стрелјана уместо мајке и двоје деце. Много година касније мајка ми је говорила: “Целог живота живимо са свешћу да је наш дуг да проживимо тако да ова смрт не буде узалудна, да ова жена није умрла ни због чега и ни за шта, да живот оних који су остали у животу не буде поруга њене смрти, да живот живих не би на известан начин говорио: узалуд си умрла...” А смрт Христова се односи на сваког од нас, Он није умро Својом смрћу, већ нашом смрћу као што она жена није умрла својом смрћу, већ смрћу оне мајке са двоје деце.

Кад читамо о некоме ко је подвргао свој живот опасности како би спасио другог ми то схватамо. Када се то дешава са нама неко време се у нашој души задржава захвалност и нешто се у нама мења. Зашто смо тако заборавни? Зашто се тако лако уљуљкујемо? Зашто наша захвалност не доноси готово никакав плод? Зар је мало то што се Сам Бог обукао у тело како би било могуће да Он буде убијен ради нашег спасења? Зар је то мало? Зар то није довољно да о свом Богу можемо да размишљамо са дивљењем, са захвалношћу и да не дрхтимо само пред Богом, већ да се односимо са најдубљим поштовањем, са најдубљим уважавањем према таквом Богу?

Прошле су недеље припреме за Велики пост. У својим проповедима сам у суштини рекао све што сам желео да кажем. Ми смо позвани да прогледамо, позвани смо да чврстим, мирним погледом погледамо у лице људи који су око нас и да се не уплашимо њиховог суда; позвани смо да отргнемо свој поглед са људских лица и да га уперимо у лик наше савести. Морамо да чујемо њен глас, али да истовремено не изгубимо наду, зато што ма како да смо грешни ми као и блудни син, имамо Оца, Бога, и Он је веран, веран до краја. Ка Њему треба да тежимо да станемо пред лице Страшног суда због тога што се испоставило да у нама нема љубави. Не ради се о појединачним поступцима, већ управо о томе, где је то била љубав? Младић је рекао свом оцу: “Ниси ми потребан, сметаш ми, стојиш ми на путу; потребно ми је све оно што можеш да ми даш. Дај, као да си већ умро, хајде да се договоримо да ти за мене више не постојиш, а твоје ће бити моје,” - зар не говоримо сви ми исто то Богу све време, понављајући, сурово, лакомислено, глупо: “Дај! Дај!...” И чим добијемо ми то односимо и траћимо... Али Отац је веран. Ипак, када станемо поново пред Њега, пред нама се поставља питање: А где је била љубав? Где је сад? Шта нас је вратило у очински дом? Глад, туга, несрећа, усамљеност – без њих се не бисмо освестили... Тада постаје јасно зашто је Павле тако благодарио Богу за тежак, тужан, многострадални живот: он му није давао да заборави на Бога.

Говорио сам о томе да кад се будемо кајали треба да се кајемо свако за себе, треба да се кајемо сви једни за друге као једна целина – тело, заједница; свако за себе – због оних грехова који ће бити исповеђени и које знамо да смо починили. Треба да се кајемо због онога чиме смо себе унаказили. Треба да се кајемо зато што смо прошли поред циља који нам је био понуђен, да се кајемо због онога што нисмо учинили за другог и због оног горког и разорног што смо унели у његов живот. Треба да се кајемо и као заједница. А.С.Хомјаков је говорио да је Црква заједница, организам љубави, - зар можемо да замислимо да ће неко тако назвати нашу заједницу? Постоји љубав – али како се лако разбија о раздраженост, о сплетке, о недружељубивост; како је само крхка! Људи би требало да долазећи код нас зароне у љубав и да се исцеле, да постану целовити душом – и како то тешко полази за руком... За то свако од нас сноси одговорност. Лако је показати прстом на одговорност свештеника, моју одговорност због онога што није учињено, због онога што је лоше учињено и ја ћу се за то кајати и кајем се. Али у Телу Христовом нису само људи којима је поверен овај или онај животни задатак: сви треба да учествују у стварању овог чуда међусобне љубави и љубави према Богу. Свако од нас носи на себи

одговорност. Али раскајање још није покајање; открити у себи грех и греховност треба, али само плакати над њима није довољно. Ако заиста схватамо да Бог може да нас исцели (по речима Исаије пророка: Ако гријеси ваши буду као скерлет, постаће бијели као снијег. Он може да их учини белима као снег (1, 18). ако само верујемо у то онда морамо од греха да се ишчупамо ка Живом Богу Који нас спасава.

Постоји једна прича у житију светаца о томе како су два пустињака отишла у град да продају своје производе како би купили хлеб и вратила се у пустињу. За тих неколико часова које су провели тамо један од њих је згрешио, а и други је пао. Када су се срели један је рекао: “Више се нећу вратити са тобом у пустињу; за мене тамо више нема места, згрешио сам, оскрнавићу наше братство...” Други му је рекао: “Бежимо у пустињу, кајаћемо се и Бог ће нас очистити!...” Убедио га је и обојица се вратише, признадоше свом братству своје грехове. Било им је заповеђено да у року од четрдесет дана затворивши се у келијама преклињу Бога за опроштај. И браћа су прилазила њиховим прозорима и вратима и ослушкивала. Први је дан и ноћ исповедао свој грех, плакао је због себе, говорио Богу да више нема наде даће се спасити. И браћа су се дивила таквој снази покајања. А поред келије другог су стајали у недоумици зато што је после првог исповедања подвижник почео да пева васкршње песме, да благодари Богу за Његову љубав, за Његово милосрђе, за то што је Он спасење. Одлазили су слежући раменима: овај се вероватно неће спасити, не уме да се каје... Прошло је четрдесет дана и обојица изађоше из свог келијног заточења. Први је рекао да је за тих четрдесет дана дубоко спознао своју недостојност, да схвата да му нема места у братству посвећеном чистоти, подвизима и Богу и отишао је из пустиње и утонуо у грех. А други је изашао са блиставим погледом: он је говорио о томе да је Бог његов Спаситељ, да је све могуће у Господу Исусу Христу који нам даје моћ, да се сила Божија у немоћи остварује; и остао је и дугогодишњим подвигом далеко надрастао меру у којој је био када је пао... Спасао се надом, спасао се оном искром радости која разликује наду као предокус од вере која је само увереност.

Ми не умемо ни да се кајемо ни да се радујемо стварно. Треба да учимо и једно и друго. Треба да умемо да доживимо тежину греха, да схватимо шта грех чини од нас, да измеримо његову разорну силу и истовремено треба да се научимо да се можемо вратити Богу, али не просто надајући се да ће нам то “проћи”, да је Бог љубав и да је Бог милостив, да ће све опростити. Да! Он ће све опростити, али као што је рекао Серафим Саровски некеме: “Бог ће све опростити, али која је цена тога...” По коју цену? По цену оваплоћења Живог, Свесветог Бога у свет греха, у пали свет, у свет смрти, у свет патње, у свет издаје; по цену тридесет трогодишњег живота међу људима, од којих је само мало њих тражило Бога безусловно; по цену онога што чујемо и видимо за време Страсне седмице: по цену ужаса Гетсиманског врта, смрти на крсту – наше смрти; по цену богоостављености: “Боже Мој, Боже Мој, зашто си Ме оставио?...”, по цену силаска у пакао, у последњу одбаченост... Ево колико кошта Бога наш грех, ево шта презиремо кад остајемо непокајани и спокојно се миримо с тим што грешимо “као сви”. Зар је то извињење? Зар то што је сав свет изопачен оправдава наказност сваког од нас? Или понекад људи кажу: “Немам великих грехова, сви су ситни...” А зар мноштво ситних грехова није исто тако разорно као један великих грех?

У животу једног од руских подвижника из 19. века се догодило следеће. Код њега су дошле две жене. Једна је кукала зато што је починила страхан, како је њој изгледало, неопростив грех. А друга је слежући раменима говорила: “Да, баћушка грешна сам! Као сви! Ситни грехови...” И подвижник свакој даде задатак: оној која је починила један грех који ју је притискао до очајања заповедио је да на пољу нађе најтежи камен који може да

подигне и да му га донесе. А другој жени је заповедио да скупи у кецељу што год више може каменчића који јој се свиде. Након неког времена обе се вратише. Тада подвижник обема рече: “А сада идите и вратите то што сте донеле тачно на оно место одакле сте узеле...” Она жена која је донела велики камен лако је нашла његов траг у пољу и за трен ока га је вратила у положај у којем се раније налазио. А друга се након неколико сати вратила и рекла: “Како могу, нису оставили никакав траг за собом, све камење ми је у кецељи.” И тада јој старац рече: “Ево видиш, твоја пријатељица је починила један тежак грех, али је отишла и вратила га у поље, а ти са мноштвом својих ситних грехова не можеш да изађаш на крај...” Ево зашто нам Христос каже да морамо да научимо да будемо верни у малом: да нам се не деси да скупимо толико наизглед ситних грехова, с којима нећемо моћи да изађемо на крај...

Сада ћемо мало поћутати, поседуемо тихо, а затим ћемо се помолити и одржаћемо заједничку исповест; и придржавајмо једни друге љубављу, састрадавањем у овој исповести, свако пред судом савести и Бога, али са сажаљењем, с бољу због сваког другог човека и не само због нас који смо се овде окупили, већ и због оних којих овде нема, којих овде не може бити зато што немају вере, зато што немају наде, зато што још нису нашли свој пут у животу... А када изговорим молитву отпуста (као што је Христос говорио: “Опраштају ти се греси твоји – иди с миром, али више не греси”), добијајући опроштај од Христа памтимо како много Бога кошта да нас прихвати, да нам опрости...

О оваплоћењу Христовом

I

Божјић нам долази готово неприметно. За Васкрс нас припрема Велики пост, у њему чујемо позив на строги пост, на дубоку молитву, на помирење са својом савешћу, са Богом, са својим ближњим, позив да оживимо, да се пробудимо. А не примећујемо како се приближава време Рождества Христовог, без обзира на то што црквени устав предвиђа исто тако дугачак, исто тако строг пост, али он код нас није ушао у обичај. И Божјић, сам празник и сам догађај улазе у наш живот исто тако једва приметно и са исто онако мало величанствености и исто онако изненада као што се то догодило за оне људе који су били Христови савременици. Зачала која претходе Божјићу у недеље нас ни за шта не припремају специјално, нарочито. И одједном је пред нама навечерје, дан уочи празника, и одједном се открива Божјић.

Зар није тако било и онда? Цео свет је био у дубоком немиру у сваком смислу. Политичка власт Рима се тада раширила на цео тада познати свет, а уједно се у центру овог света, у самом Риму, у самим императорима, у свој његовој моћној структури, ова власт колебала и била спремна да се сруши, зато што је надахнуће које је стварао древни Рим, изумрло, вера у древне богове не само да је потамнела, већ се тако пољуљала да од ње није остало готово ништа. А у јеврејском свету је била трагедија: читава земља која је некада била богопосвећени удео нашла се у ропству, под влашћу пагана Римљана. И подела је било међу Јеврејима, и било је очекивања, и био је осећај да нешто недостаје... Зар то не личи на наш свет у којем су се стари обичаји пољуљали, где се вера и међу хришћанима и међу нехришћанима доводи у питање, где су пољуљани сви људски односи?..

И нико није очекивао да ће управо у ово време немира, збрке, хаоса, кад свет није био устремљен у висину, кад свет није био устремљен у дубину, кад је све изгледало

површно и разбијено – у том тренутку Господ ступити у свет. То како ми очекујемо Христово Рођење веома подсећа управо на ону изненадност, на ону неочекиваност доласка Божијег када се то најмање могло очекивати. То је, истина, било време велике унутрашње чежње човечанства, али неодређене чежње, као и сада.

И Господ је ушао у свет, у једном трену је ушла Божија љубав и ушао је смисао, Реч – она Божија Реч која је сам смисао света. И опет – ко је то приметио? Христос је дошао на земљу, Бог се оваплотио, исто као што семе пада на тло, на земљу, одлази у дубину; мало семе, које ретко ко примети. И понекад пролази дуго времена док ово семе не никне, док ово семе не почне да рађа.

Како је то дивно и трагично... Тако је то било онда, али је тако и сада. Кажем “сада” не само о онима који не знају за Божић. Недавно ми је прилично културан, нормалан човек рекао: “Какве Христос везе има са Божићем?” “What has Christ to do with Christmas?” У овом празнику није остало ништа од Рођења Христовог – само пагански празник. И то није јединствен случај, али је можда још тужније то што ми, верујући хришћани, ступамо у празник Рођења Христовог у једном тренутку када је служба завршена, не будући довољно свесни онога шта се заправо догодило. И желео бих да се задржим на томе.

Свако од нас ступа у свет из потпуног небића, као што каже Јеванђеље по Јовану, по људској вољи, а понекад и по људској похоти (1, 13). Ми се рађамо, а да нас нико не пита, често се рађамо, може се рећи, случајно, нежељено или као плод заједничке жеље да у породици буде деце. Како је тужан такав почетак! Рођење човека би требало да буде дело тако дубоког страхопоштовања, такве духовне припреме родитеља и породице да се у свет роди човек, како би нови образ Божји заблистао у помраченом свету, како би се открила нова икона... И рађамо се на овај свет из небића призвани да будемо образ Божји, одбљесак Божанствене славе, Његов сјај, како би кроз нас Божанско ступило у свет, како би кроз нас Божанско преобразило овај свет, учинило га новим, како би га из царства таме учинило Царством Светлости, из људског града, који тако често личи на Вавилон, на Содом, на Гомору, на напуштене градове Самарије, на паганска села, како би сваки град, свако село, сваку породицу, сваку људску заједницу учинило градом Божјим. Оваква чудна неподударност влада између наизглед случајног човековог рођења и неописиве величине његовог призивања!

А ми се рађамо у живот. Од првог тренутка свог постојања ми не само да постојимо – ми живимо. Зато што ма какве биле околности нашег зачећа, нашег рођења, ми се рађамо као икона, као лик, и Бог нам даје живот и благодат. А живот је увек Божији живот, то је Божји дах у нама. И ми смо позвани да растемо и да растемо... И ево питања које се поставља сваком од нас: “Шта смо учинили с овим животом који нам је био дат од Бога?” Ма какве биле околности нашег ступања у живот, у свет, ми смо се ипак ступивши у њега запалили, као свећа, појавили смо се као икона, нека је то само у обрису, али икона која постепено треба да се испољи све богатије и јаркије и да буде слава, блистање и присуство Божије.

Међутим, Син Божји се не рађа тако. Ми се из небића рађамо у пролазни, привремени живот у којем постепено израстамо у вечни живот. Христос се не рађа тако. Син Божји Који јесте светлост света, Који је сам живот, ступа у свет како би се подвргнуо свим ограничењима тварности. Он ступа у унакажени свет у који је људски грех унео злобу, похлепу, страдање, страх, мржњу, и у крајњој линији смрт. Смрт нам говори о томе да је овај свет не у потпуности, али у знатној мери поробљен сатани (Јевр. 2, 14), противнику Божијем. Свето Писмо нам каже да је он први убица, још пре Каина, да је он онај ко је унео смрт као максимално приближавање небићу (Јн. 8, 44). И пошто смрт влада,

царује на земљи – земља, предата грехом људским у власт сатане стење под овом влашћу. И Христос у овај свет који је у власти непријатеља, ступа, као новорођенче, ступа са свом незаштићену новорођеног детета, са свом рањивошћу, са свом слабошћу; и као свако дете, или просто говорећи – као сама љубав, људска и Божанствена, ступајући у овај свет Он се потпуно предаје у власт оних који Га окружују, под заштиту њихове љубави или под ударце њихове мржње, или у власт њихове хладне равнодушности.

Христос се рађа како би умро, зато што је због љубави желео да постане један од нас. Свети Максим Исповедник каже да је од самог тренутка зачећа, зато што се људска природа у Христу неодвојиво, нераздвајиво сјединила с Његовим Божанством Он био бесмртан, Он је био ван граница власти Сатане и да је Он, због љубави према нама, како би с нама поделио све без остатка осим наше греховности, наше обезбожености, Он преузима на себе све последице греха: и хладноћу, и глад, и унесрећеност, и остављеност, и мржњу људи и њихово неразумевање; и даље – одрицање Петра, издајство Јуде, хладну равнодушност оних који Га разапињу, телесну муку, и на крају, најстрашније, једино страшно што може да се деси: губитак осећања Бога, губитак осећања да је с Њим јединствен: “Боже Мој, Боже Мој, зашто си Ме оставио?” (Мт. 27, 46).

То је крик целог човечанства у Њему, зато што сви ми осећамо оно што називамо богоостављеношћу, као да нас је Бог оставио док бисмо у ствари морали да говоримо о томе да смо ми оставили Бога, да смо Га ми заборавили, да смо се од Њега окренули, да смо Га избацили ван граница свог живота. Али то је наша греховност, у Христу те греховности нема; и зато Он не губи Бога, тачније, не окреће се од Бога, већ прима на Себе нашу богоостављеност и умире због ње. Христос ступа у живот како би изнео све што је човек изазвао својим грехом, да све са нама подели, и да Својим Васкрсењем, победом љубави и живота над смрћу отвори пред нама врата вечног живота. То нису нека врата која сликовито можемо да замишљамо. Христос је за Себе рекао: “Ја сам врата” (Јн. 10, 9). Он јесте та врата вечног живота, зато што је Он Вечни Живот, ступио у област смрти, обезбожености, зла, и сада су са Његовим оваплоћењем у Њему Бог и човек нераздвајиви у Њему и кроз Њега (и, макар делимично и преко нас) Бог присуствује и у историји човечанства и у свецелом свету који је створио. Кад цело човечанство стане на Страшни суд, када свако од нас буде позван по имену, један од нас ће бити Исус Христос, Син Божји, Син Човечији. Оваплоћењем Христовим историја света је сада нераздвајиво повезана са тајном Божијом. Тиме што је Реч постала плот, тиме што је Син Божји постао Син Човечији, Бог је на изванредан начин постао неодвојиви део човечанства.

Међутим, то није све. Реч је постала тело (Јн. 1, 14). Ми верујемо да се Божанство није сјединило само са душом човека, са његовом свешћу, са живим осећањима, са његовом вољом се у оваплоћењу сјединило Божанство, али је то Божанство прожело и само тело, које је Христос примио од Богородице Дјеве. И о томе скривено говоримо када верујемо и исповедамо у богослужењу да тело Христово, које лежи у гробу, није подвргнуто труљењу, зато што је Христова смрт била раскид између Његове људске душе и људског тела, али није било одвајања ни душе ни тела од Божанства. Ово тело је било прожето Његовим Божанством, исто као што је Његова људска душа, силазећи у пакао, сијала славом овог Божанства и испунила пакао вечном светлошћу растеравши заувек страшну таму одсуства Божијег. Христово тело у гробу се у том смислу може упоредити са светим Телом Христовим Којим се причешћујемо, оним хлебом, у којем је све прожето Христовим Божанством. Цео свет у овом телу Христовом може сада себе да препозна у слави, зато што је Христово тело – као свако наше тело – било део створеног материјалног света, и цео овај свет, видећи, созерцавајући Христа може да види себе у слави, онаквим,

какав је призван да буде, када, по речима апостола Павла, Бог буде све у свему (1 Кор. 15, 28), када сва творевина буде прожета Божанством, када ништа не остане необожено.

Ево о чему нам говори Христово Рођење. То је заиста нови почетак стварања, грандиозан, величанствен. Древни рај бледи пред оним што се сада десило. Тада су Бог и твар били у савезу пријатељства, у савезу љубави, јединствени, а сада је Бог постао део света који је створио. Зар да се не спремамо за то? Не као за догађај који ће се дешавати Божићне ноћи, и не као за догађај који се односи само на Христа, већ као за догађај који се непосредно односи на сваког од нас. У своје време Мајка Божија је знала непоколебљивом вером и са сигурношћу да је то тако; Јосиф је знао по откровењу од анђела и вером; мудраци са Истока су прочитали ову тајну у сазвежђима и нису посумњали и дошли су; чисти срцем и прости пастири су такође зачули вест и такође нису посумњали - они су такође дошли да се поклоне рођеном Христу. Ми немамо ни мудрост мудраца, ни простоту и чистоту срца пастира, немамо ону спремност да у потпуности поверујемо Богу и да служимо Његовом Оваплоћењу, коју видимо у Јосифу, а о томе да се уподобимо Мајци Божијој не може бити ни речи...

И ево, пред сваким од нас стоји питање: Живи Бог је због сажаљења према нама, због љубави према нама пожелео да подели са нама сву нашу унесрећеност и трагичност наше судбине и сивило земаљског живота, и његову наказност у сваком смислу – допире ли то до нашег ума и срца? Како се ми на то одазивамо? Зар ћемо се само свега неколико сати радовати због онога што се догодило, захваљивати Богу, опевати чудо, али не будући свесни тога шта то значи, шта то говори о сваком од нас, и о свима нама, и о Богу? Бог Велики, Бог, неприступан у Својој слави, постаје рањиво, незаштићено дете и каже нам: “Препуштам вам Себе, радите са Мном што сами будете хтели...” И ево питања пред сваким од нас: “А шта ја чиним са Њим, с овом љубављу Божијом, која ми је дата, са овим Младенцем, Који се рађа само ради тога да би био измучен на крсту и да би умро ради мене лично, а не само ради човечанства у целини?”

И шта то говори о сваком од нас? Бог је постао човек; то значи да је човек тако бездано дубок, да у њему постоји такво пространство да може да буде не само место богоусељења, као храм, већ да може тако да се сједини са Богом да све у њему постаје Божанствено. У оваплоћењу је све у Христу било прожето ватром Божанства; и Максим Исповедник је могао да каже да сједињење Божанства и човечанства у Њему налик на сједињење ватре и мача који је стављен у пламен и тако прожет ватром да се може сећи ватром и палити гвожђем... Ево на шта је човек способан, на шта су способни наше тело, наш ум, наша жива осећања, читаво наше биће; и не само способни, већ то представља наше директно призивање и говори нам о томе да бити истински човек, пребивати у пуноћи човечности, значи сјединити се са Богом попут онога како су Бог и човек сједињени међусобно у Христу.

И, наравно, овакво сједињење повлачи за собом унутрашњу борбу наше колебљиве воље, оне воље која сумња, да ли да слуша Живога Бога Који пред нама открива наше истинско призивање или да поверујемо сатани који говори: “Не треба! Живи земаљским животом, живи лако, сва вечност је пред тобом, а сада се наслади временом...”

Када говоримо о оваплоћењу ми говоримо о томе да су се у Јединственом Лицу Спаситеља Христа Божанство и људскост срели, и она драма која се дешава између нас и Бога као да се догодила унутар људскости Христове. Да, у Христу је била успостављена потпуна, савршена хармонија између Божанства и људскости. У нама се, путем крштења, причешћивања, благодати, молитве, борбе, унутрашње чежње, све време одвија ова борба,

али од нас зависи да у нама победи истинска људскост, а не унакажена људскост, а то значи да победи Божанствено.

Сад се пред нас поставља питање и ми сами себи треба да га поставимо: “Да ли то постоји у мени? Да ли схватам величину свог призивања? Да ли се одричем свог првородства ради земље? Да ли верујем у оно што о човеку и о Богу говори оваплоћење Христово? И како се односим према томе? Како се то одражава у мом животу, унутрашњем и спољашњем?”

Ево са овим питањима желим сада да вас оставим да размислите о Христу, да размислите о себи: да ли пред лицем такве љубави остајем хладан, равнодушан? Како тако мирно могу да живим задовољавајући се земљом, заборављајући на небо када је Бог дошао на земљу како би се та земља и небо сјединили и како бисмо већ на земљи на извештан начин постали становници неба, посланици неба, како би град људски постао град Божији?..

II

У овој беседи желим да кажем нешто о Мајци Божијој, не само због тога што је Она – Мати Божија и што се из Ње родио Син Божји, Који је постао Син Човечији, већ с друге тачке гледишта. Мати Божија није само одговор васцеле земље, већ васцеле васељене на Божију љубав, на Божји позив за сједињење неба и земље. Она је слика све творевине и њене способности да се одазове и одговори на Божанствену љубав свом вером, свим срцем, свим животом, свим без остатка. И у том смислу Мати Божија, ма како то чудно звучало није само Мати Божија. Она је наш одговор. У Њој је сва творевина одговорила Богу љубављу, послушањем и вером. И зато са каквим свештеним страхом и са каквом захвалношћу треба да се односимо према Њој, и како много од Ње можемо да научимо. Њена светост превазилази сваку светост, Њен лик блиста тако невечерњом, Божанственом назалазном светлошћу која нам је недоступна; Она је заиста, као што се у акатисту каже, “Звјезда, јављајушчаја Солнце” (Икос 1). Али, са друге стране, оно што чини Њену светост може и треба да буде у малој мери, у зачетку, такође и наш однос према Богу и према нама самима.

Када је Пречиста Дјева, већ очекујући рођење Спаситеља, дошла код Јелисавете она Јој је рекла: “Благо Оној Која је поверовала, јер ће се догодити оно што Јој је речено од Господа” (Лк. 1, 45). Јелисавета Ју је једном речју дефинисала: Она је Та, Која је умела да поверује неограничено, у савршеној послушности, у савршеном препуштању Себе Богу Који је испунио дато Јој непојамно обећање о томе да ће се од Ње Родити Спаситељ света. Размислимо о томе шта се догодило оног дана кад се Мати Божија молила или просто била оно што јесте пред лицем Божјим, чим год да је била заузета, и када је анђеол Божији стао пред Њу, весник од Самог Бога, и када Јој је јавио да ће се од Ње родити Спаситељ, Син Свевишњег... Један западни писац каже да када је сазрела пуноћа времена и када је Дјева израилска смогла да изговори име Божије свим срцем, свим умом, свим Својим бићем Реч је постала плот, Име се оваплотило. То је изванредна слика; то нам говори о томе Каква је била Она Којој се обратио анђеол са овим дивним, али и страшним поздравом: “Благословена Ти в женах!..”

Ми слаavimo Ваведење Мајке Божије у храм; то је празник који се у Јеванђељу не помиње, и то је догађај, који се као историјски догађај можда никада и није десио, зато што је на језику Цркве храм – Дом Божји, то је удео Божји, а Светиња над Светињама у коју је Мати Божију увео свештеник, јесте онај удео у који је само светост могла да ступи. И овај празник нам говори да су од раних година Мајку Божију родитељи увели у Божији

удео и да се Она није зауставила тамо где су се сви у молитви, у трепету поклањали Богу, већ је ушла у оне молитвене дубине где се Бог и човек срећу лицем у лице у созерцању тиховања и заједничарењу тиховања. И управо у овим дубинама је Мајка Божија живела животом који Је вероватно био такав да се ничим није издвајао од других, зато што је у тим дубинама могла да борави док је живот текао нормално уобичајено. Она је могла бити неприметна међу вршњакињама и да истовремено стоји пред Богом у таквом молитвеном созерцању, у таквој тишини која се назива светињом над светињама.

И тамо Ју је срео Анђео, тамо Јој је објавио рођење Спаситеља. И зато је Спаситељ могао да се роди од Ње – зато што је Она била тамо. Она се није показала само као оруђе оваплоћења. Као што је говорио Свети Григорије Палам у 14. веку, оваплоћење би било исто онако немогуће без учествовања и пристанка Мајке Божије, као што би било немогуће без добре воље Небеског Оца. У Њој је успостављена хармонија између твари и Творца, склад; у овим дубинама које су означене речју светиња над светињама Мајка Божија се открила Богу до краја, и чудо Оваплоћења је могло да се догоди.

И ово нам је прва лекција. Ако желимо да постанемо место богоусељења, ако желимо да постанемо храм, макар и пећина, макар и јасле, морамо да уђемо у дубину, у дубину сопствене душе, у дубину сопственог живота у оне непоколебљиве дубине у којима можемо да стојимо пред Богом неподељена ума, сигурног срца, непоколебљиве воље и жеље, да уђемо у ону најдубљу тишину у којој можемо да изговоримо име Божије свим својим бићем, да кажемо реч од које све силе наше људске природе могу да уздрхте и да се обнове, као што је Натанаило, као што је Тома рекао: “Господ мој и Бог мој!”

То је прво, али ово прво захтева од нас подвиг, зато што живимо на површини свог живота, не одлазимо у дубине, не дајемо себи ни времена ни могућности да тако уђемо у себе, да заборавимо на све око себе, како бисмо уронили тамо где је сусрет са Богом могућ, где више нема ни колебања, ни подрхтавања мисли, осећања и воље. И то је задатак који стоји пред сваким од нас. Зато што свако од нас машта о том сусрету, и заиста, овај сусрет се остварује, као што се догодио сусрет са Христом на земљи за стотине људи који су Га доживљавали са већом или мањом дубином. Међутим, ми смо призвани за више, после Распећа, после силаска Христовог у пакао, после Васкрсења и Вознесења отављено нам је још веће наслеђе од чуда сусрета са Спаситељем на земљи, које је било дато и Његовим апостолима, и ученицима и онима који су Га срели...

Али ако размишљамо о Мајци Божијој, постоје и друге ствари које су веома важне. Ми Је поштујемо као Дјеву, дивимо се Њеном смирењу и понекад заборављамо шта је за њу значило да прими благовест о рођењу. Девственост није само душевно-телесно стање, девственост је стање и духа, и душе, и тела. Оно нам је као у зачетку дато на рођењу и чува се у току неких година, али уједно је то и задатак. Девственост је нешто до чега треба дораси, то није само датост, то је један од облика светости. Она се састоји у томе да се човек ослободи свега што се убацује у нас из вана, што нас покорава, поробљава, то је максимална слобода човека који потпуно, неограничено може да стоји пред Богом, који је отворен за Бога и којем ништа, ни душевно, ни телесно, чак ни духовно, не може да смета да буде пред Богом и да се открије Богу неограничено. То је максимална чистота мисли, и срца, и тела, али чистота, која није само првобитна датост, већ представља очишћеност и освећеност.

И у овом смислу девственост иде руку под руку са смирењем. Навикли смо да о смирењу размишљамо као о стању човека који је престао да види у себи било шта што би у њему могло да изазове таштину, гордост, самозадовољство. Али смирење је нешто више: то је помиреност до краја, то је мир са свима. То је стање преданости до краја, ван граница

страха, ван граница заштите себе; то је максимална рањивост и незаштићеност. И уједно је то таква отвореност према Богу која Му омогућава да делује у нама ма шта да жели да учини са нама, ма шта да жели да постанемо. То је спремност, управо због ове помирености, да се прими било какво понижење или било каква слава с подједнаком отвореношћу, без трзавица и без насладе. Девственост и смирење у њиховој савршеној лепоти видимо у Мајци Божијој. И Она нас зове и на једно и на друго: Не бој се! Само веруј! Препусти се Богу! Ослободи се свега што те везује. Не бој се да ћеш изгубити земљу, зато што ћеш се отворити небу, не плаши се управо због тога што је Бог постао човек и спустио небо на земљу и уздигао земљу на небо. У Њему је, кроз Вазнесење, не само човечанство, већ и сва творевина ушла Његовим васкрслим телом у саму тајну Предвечне и Свете Тројице. Јован Златоуст каже: “Ако желиш да видиш величину човека – подигни очи ка небу и угледаћеш како седи на престолу, с десне стране Бога и Оца, Сина Човечијег...”

Али у овом смирењу, у овој девствености, у овој потпуној отворености и преданости Мајке Божије постоји још нешто о чему не размишљамо. То је извесно искушавање истинитости Њене вере, односно Њеног неподељеног поверења у Бога. У оно време би девојка у случају да је родила дете бивала каменована. Дакле, Она је чула ову благовест, оно што називамо благовешћу, односно благу, дивну вест о томе да ће се од Ње родити Син Божји. Али Она није била удата, била је само верена, није знала мужа. Рећи на то: “Амин! Се Раба Господња, буди Мене по воље Твојеј” (Лк. 1, 38), је значило исто што и рећи: “Знам да по закону због рођења овог Сина треба да ме каменују, али Божји путеви су напојамни, и нека буде Његова воља... У том смислу се испоставило да је она заиста кћи оца свих верника – Аврама. Авраму је Бог обећао да ће се од њега родити син који ће бити почетак великог народа исто онако многобројног као звезде на небу, као морски песак. И родио се Исак, и растао је, и није био само очева нада, већ живо сведочанство тога да се Божије обећање испунило. И Бог оцу наређује да то дете узме и принесе на крваву жртву, да га закоље. И Аврам је поверовао Богу, односно поверио се Богу Који је наизглед Самом Себи противречио. Он је оставио Богу да зна шта треба да се догоди. Он је само са пуним поверењем послушао Његове речи. И Господ, заиста, испитавши његову веру до краја, спасава дете од смрти.

Исто тако и Мајка Божија не пита шта ће се десити, већ само одговара: “Се, Раба Господња, да будет мње по воље Твојеј...” Овим Она пред нас поставља треће питање – после питања о нашој духовној девствености и о нашем смирењу – питање о томе где се завршава наше поверење у Бога. Да ли имамо поверења у Њега само док схватамо Његове путеве? Да ли имамо поверења у Бога само док се наше поверење не судари са нашим неповерењем? Или смо у стању да као и Она, у нашој мери, наравно, кажемо: “Ево слушкиње Господње. Твоја сам, Господе, Твој сам, верујем Ти, имам поверења у Тебе до краја, нека буде воља Твоја зато што је добра. А како ће се та воља остварити, какве ће последице имати, није моја ствар, већ Твоја, Господе...”

И даље, постоји још једно место на које желим да вам скренем пажњу; о томе сам више пута говорио, али желим да се вратим управо оном ракурсу у којем сада говоримо. То је прича о Кани Галилејској, онај чудан разговор између Спаситеља и Мајке Божије (Јн. 2, 1-10). Сиромашна сеоска свадба. Срца су још тако гладна радости, а свадба се завршава: вино је попијено, свеће догоревају, време је за растанак, а срца су тако пуна жеље да још мало остану у овом чуду љубави и радости, у овом чуду које наговештава Царство Божије, онакво какво ће бити. (У једном старом рукопису Јеванђеља постоји следеће место: Христа питају када ће доћи Царство Божије? И Он одговара: “Царство

Божије је већ дошло, тамо где двоје више нису двоје, већ једно...”) Не желе да се растану, не желе да оду из овог малог круга који је већ Царство љубави. И ево, Мајка Божија се обраћа Спаситељу и каже: “Немају више вина!..” И Спаситељ Јој поставља питање: “Шта је заједничко Теби и Мени? Зашто Ми постављаш то питање – Ти, а не стари сват? Да ли зато што си Ти Моја Мајка по телу и зато што осећаш да имаш нека нарочита права?..” И додаје: “Моје време још није дошло. Ако се све своди на то да си Ти Моја Мајка по телу и да је наша људска блискост таква да можеш то да Ми кажеш, оно што други не смеју да кажу – то је још увек земља, небо се није открило...” Мајка Божије чује Његово питање, не само изговорене речи, већ питање које је њима постављено. И Она се на њега не одазива речју, већ поступком. Обраћа се слугама и каже им: “Шта год да вам каже учините...” И тиме Она показује Своју неподељену, мирну веру у то да је Њен Син Божји Син. Њеном вером небо силази на земљу. И овај празник земаљске љубави постаје место на које се излива Божанствена љубав. Христос чини Своје прво чудо: Његово време је дошло, не зато што је постојала потреба, не зато што је постојала глад за радошћу, већ зато што је Мајка Божија Својом вером учинила све оне који су тамо били, заједничарима вере у Христа.

И о томе треба да размислимо. Каква је наша позиција у односу на Спаситеља? Ми смо православни хришћани. Зар се не дешава често да се понашамо као да због тога имамо нека природна права и да више од других имамо права да се обратимо Христу, да очекујемо од Њега одговор, неки одазив на нашу молитву? Зар се не дешава да се обраћамо Христу управо као да смо Му рођаци по телу и да због тога имамо право, а Он обавезу? Да ли смо свесни да смо повезани са Христом управо чудом своје вере? Чудом тога да смо Му бесконачно блиски, зато што је Он нама бесконачно близак, Он остаје за нас наш Бог, Спаситељ, Господ, односно господар...

И друго питање које се поставља јесте да ли у себи проналазимо онај одазив, оно састрадавање, ону способност да се дубоко радујемо са онима који се радују и да тугујемо са жалоснима, коју видимо у овој причи о Мајци Божијој? За Њу не постоји ништа превише ситно: чудо Кане Галилејске или чудо спасења за љубав су у извесном смислу иста. Њена способност да пожали и да се радује: да пожали оне који пате и да се радује заједно с онима који су радосни, као што се каже у једној црквеној песми, “независтно”, односно без зависти, са чистом радошћу због онога што се дешава.

И пред нама стоји питање: дато нам је да толико знамо, дато нам је такво искуство о Мајци Божијој и о Спаситељу – а да ли смо некада у животу некога учинили заједничарем у томе? Мајка Божија се обратила слугама: “Ма шта да вам каже – учините...” Да ли се нама дешавало било кад, кад су људи око нас били у невољи, или су чезнули за радошћу, или су малаксавали у несрећи, да кажемо било коме: “Обрати се Једином Ко може да разреши твоју тугу или да испуни, односно да доведе до пуноће твоју радост...” И да на питање: “Како то да учиним?” – одговоримо: “Ма шта да ти каже – учини; учини са трепетом у срцу, али храбро, као што је Она поступила примивши благу вест, ону страшну благовест о којој сам говорио.”

И код Мајке Божије постоји још нешто што желим да поменем. Она не само да је Себе дала (и то много више него што било ко од нас уме да учини), већ је дала и Свог Сина. На дан Сретења догодио се почетак крсног пута Христовог, конкретног, Он је био принет на жртву тог дана. Зато што је онај древни јеврејски обред, којег се сећамо на празник Сретења био установљен као сећање на бекство из Египта, када је Господ рекао Мојсију да је погубио првенце египатске ради спасења Израиља и да као откуп за ову смрт сваки првенац мушког пола мора бити донет код Њега у храм, и да ће над њим Он имати право живота и смрти. Из генерације у генерацију су се доносили ови првенци мушког

пола. И свака мајка и отац су знали да то значи да може да се зачује глас Божји: “Овог узимам на заклање...” И само једном је Господ примио ову жртву иако није била одмах принета: када је Сина Његовог Јединородног Дјева-Мати донела у храм, Он је био примљен као крвава жртва и кроз тридесет и нешто година ова жртва је била принета на Голготи. И као што Га је Мати Божија донела у храм, тако је стајала пред крстом; Она се није ударала у груди, није молила за милост, није молила за чудо. Она је знала да се на крсту дешава оно што је Она учинила када је донела Дете у храм, Првенца мушког пола. Она даје Свог Сина на смрт, Она даје најдраже, једино драгоцену што има.

И кад се Мајци Божијој обраћамо са молбом “Спаси нас”, чини ми се да јој говоримо: “Владичице! Ја сам због своје греховности одговоран и за оваплоћење и за разапињање Сина Твојег. Ако се Ти заузмеш, никаква сила ни на земљи ни на небу не може да ме баци у погибел. Ако Ти опростиш нико ме неће осудити...” Ми смо тако навикли на ове речи да их олако изговарамо, али кад говоримо треба да будемо свесни онога о чему говоримо: Спаси нас одговорности за убиство, које је грех починио на Голготи; спаси нас осуде, која би иначе морала да падне на нас. Зато што када бих ја био једини грешник на земљи, Бог би исто тако дошао и исто би се тако оваплотио и исто би тако страдао и умро на крсту. Он не умире за мноштво, Он умире за сваког, Он страда за сваког, Он Себе даје сваком. У житију једног свеца се говори о томе како је један свештеник негодујући због греховности коју је видео око себе почео да моли Бога да напосредом дође освета. И Христос му се јавио и рекао: “Немој тако да се молиш! Да је постојала потреба да се спаси макар један човек био бих спреман да поново преживим све страсти, и распеће и смрт...” И у овој Мати Божијој у потпуности учествује Својим ћутањем. Она ни реч не изговара у нади да ће спасити Свог Сина од страшних мука, од немогуће, од наказне смрти: ни речи. Она Га даје за сваког од нас. И молећи Је да се заузме за нас морамо да имамо на уму по којој цену се Она за нас заузима; и с каквим трепетом, са каквом благодарношћу треба да се односимо према Њој у овом Њеном непојамном подвигу љубави.

О подвигу љубви

I

Поново смо дошли у предворје Христовог Рођења. Кроз неколико дана ћемо певати о томе како се Христос рађа, како је Бог телом ушао у свет, и у овој не можемо да не видимо дубоку, победничку и жртвену љубав Божију. Свет је створен овом љубављу, он је створен ради ове љубави. У “Житију” протопопа Авакума, у предговору, постоји размишљање о стварању света. Описујући Предвечни Савет Божји који је претходио стваралачком дејству протопоп Авакум га замишља на следећи начин: Бог Отац, Премудра Љубав, обраћа се Свом Сину, Којим све треба да буде створено и каже Му: “Сине, хајде да створимо свет!” И Син одговара: “Да, Оче! И Отац каже Сину: “Да, али овај свет ће отпасти од Нас и да би био спасен Ти ћеш морати да постанеш човек и да умреш.” И Син одговара: “Нека буде тако, Оче!...” И премудрим Саветом, љубављу, свемоћи Свете Тројице ствара се овај свет у којем живимо, не онакав каквим га видимо, каквим га је учинило људско отпадање од Бога, свет унакажен грехом, већ свет који је устајао по речи Божијој из потпуног небића у пролећној, првобитној својој лепоти и хармонији, у својој савршеној хармонији са Богом, зато што тада свет није знао за други закон, осим овог зова

Божијег, и за хармонију са самим собом зато што, пошто је била у хармонији с Богом, сва твар је била у савезу међусобне љубави, у складу. То је први, непојамно предиван сусрет Бога са Својом творевином и сваке твари са сваком другом. Излазећи из небића свака твар се налазила лицем у лице са Живим Богом, са Божанственом љубављу и чула је глас Божји који ју је призивао на најдубље, најсавршеније општење са Њим. И заједно са тим, свака твар је пред собом видела све што је Бог већ створио, и све што је излазило из небића, у непојамној лепоти. Бог је тако стварао свет, свет је био такав док није отпао од Бога, прво грехом анђеоским, а касније грехом човека.

Ми сад очекујемо други сусрет који се у историји већ догодио Оваплоћењем Сина и Речи Божије, али може да се догоди са сваким од нас неке године, неког дана кад одједном угледамо, кад схватимо, кад осетимо долазак Божји. Син Божји је постао син Човечији, Реч Божија је постала плот; људска историја је примила Самог Бога и кроз Оваплоћење се сва творевина сродила с Њим. Тело Христово, живо људско тело, припада овом тварном свету материје и у њему је све створено, све што нама изгледа мртво, безосећајно, одједном се препознало као обожено, као сједињено са Богом, чак не у оној лепоти која је постојала на почетку векова, већ у оној лепоти, истина – овде прикривеној, на коју је позвана твар, када како апостол Павле каже, Бог постане све у свему (1 Кор. 15, 28), када Божанствени живот све прожме.

Некако је веома тужно што се са најмање осећаја према томе односи човек и нарочито је тужно размишљати о томе да ми хришћани у све то верујемо, све то поуздано знамо и од древних сведока, апостола, јеванђелиста, и из искуства светаца, и из оног живота Цркве у којем смо заједничари, али не живимо са довољном дубином и снагом. Зар живимо у сталној свести – не ума, већ читавог нашег бића - да је у свет у којем се налазимо, ушао Бог? Да је у сржи ове садашње људске историје – оваплоћење Сина Божијег и да смо ми, хришћани, својом вером, својим знањем, својим искуством с Њим тако сједињени као нико на свету?

И знамо шта је било даље, знамо како су рођеног Христа дочекале људска хладноћа и људска злоба и мржња. Кад је Спаситељ требало да се роди, Његова Мајка је у пратњи Јосифа, куцала на сва врата и нико није отворио своја врата. У селу Витлејемском се није нашло ниједно место за њих, нигде. Ми то сада вероватно добро схватамо, осећамо, када размишљамо о безбројним људима избаченим из својих домова, који су изгубили своја села и градове, који су лишени своје отаџбине, који нигде немају пристаниште, који нигде не могу да дођу, које нико не зове да дођу. Некада је била потребна машта да би човек то замислио, сада стално слушамо о томе, лако нам је да замислимо како је Мајка Божија, Која само што није родила, у пратњи Јосифа, тражила место где да се склони, где да уведе у свет оваплоћеног Сина Божијег. Али свако је имао своју бригу, свима је било добро код куће, било је топло, сви су били сити. А ако је неко био сиромашан он није желео да са туђим људима подели ни своју колибу, ни свој хлеб. Тако сада иду људи, куцајући на врата и исто тако их не пуштају да уђу као тада. Научили смо веома чудну и страшну реч туђин. Сећам се како сам пре неколико година био у Тројицкој лаври; тамо је био Патријарх, били су гости; дошло је време ручка и ја сам почео да тражим своје место. И један монах ми је рекао: “Па, Владико, седите где вам се свиђа!” – Ја сам му тада одговорио: “Не могу да седнем на туђе место!” И он ме је погледао са запрепашћењем и некако болно рекао: “Владико, овде нема туђих, овде су само своји!..” Милиони људи сада то не могу да чују, зато што су у очима, у срцима других – туђи; нико не жели да каже другоме: “Ти си свој овде, ти си мој рођени, просто зато што си човек и зато што си ми ближњи, просто зато што ти је нешто потребно, а ја имам могућности да ти то олакшам...”

Тако су Христос и Мати Божија од куће до куће наилазили на исти одговор: “Идите даље, за вас овде нема места!..”

А у то време, када у читавом селу Витлејему ниједан човек није осетио ни људску жалост, ни духовни трепет и ужас због тога што се пред његовим вратима налази Мати Божија, у то време су мудраци с тадашњег краја света путовали у потрази за Христом. Њима је било откривено да ће се у Јудеји родити нови Цар, Цар вечни, не пролазни; Цар Чије Царство не пролази, већ остаје заувек. Они су пратили звезду која им је указивала пут. Најмудрији, најчученији су нашли Христа у пећини, зато што су тражили истину. И још су Христа нашли пастири, људи неписмени, неучи, али са простотом срца која им је омогућила да једноставно поверују речима анђеоске благовести. Они су такође дошли.

Људска једноставност и чистосрдачност и људска мудрост су нашли Христа. Све што се налазило између ове две крајности прошло је мимо Њега. Није нам дато да будемо мудри, али да очистимо своје срце, да га отварамо, да следимо своје срце – дато је сваком од нас, свако то може да учини. Задржава нас страх, себичност, као што је страх задржавао становнике Витлејема: шта ће бити? Ево, ако у њихов живот, ако у њихову колибу уђу овај мушкарац, ова жена, која очекује дете, ако заузму мало њиховог простора на неко време, још горе – ако остану; и шта ће бити даље?.. Тако и ми поступамо у односу на Бога уопште. Обраћамо Му се лако када нам нешто треба, али се плашимо да отворимо, да широко отворимо врата срца, врата свог живота: шта ако Његов долазак буде крај свег овог мира, комфора који смо с таквим трудом створили и стварамо? Шта ако Он од нас буде захтевао да озбиљно схватимо живот, да озбиљно поверујемо да је Он Господ, да Његови путеви морају бити наши путеви, да Његове мисли морају да постану наше мисли? Шта ако Господ помете сав поредак који нам је тако драг, поредак понекад мртав, беживотан, али пордак на који смо се навикли и у којем нам је удобно да живимо, без дубоких осећања, без силних доживљавања, без икакве нарочите мисли, живећи, како сви живе – само да живот буде заштићен.

И Христос нам у саму ноћ Свог рођења показује да ради нас, како би нас ослободио из заробљеништва којем смо се предали, Он слободно бира потпуну незаштићеност, прогонство, пристаје још пре Свог рођења, да буде назван туђим и сувишним, да буде одбачен, искључен, спреман да да Себе. И овим Он говорећи замаљским језиком, постаје слободан. Свету који Га не прихвата Он ништа не дугује; Он овом свету може да говори истину, може да делује Својом царском слободом. Они који Га пажљиво саслушају постају Његови пријатељи. Он Сам каже: “Више вас не називам слугама, робовима, зато што слуга не зна вољу свог господара, називам вас пријатељима, зато што сам вам све рекао” (Јн. 15, 15) – све о Божијим путевима, све о Свом путу и све о нашим путевима.

И ово траје читавог Христовог живота. Он је окружен малим кругом људи који су чули у Његовом гласу истину, који су у Његовим речима препознали истину: истину о животу, истину о Богу и човеку, о њиховим узајамним односима и о ономе шта треба да учини човек који је у хармонији с Богом, који је Богу поново постао свој. А даље је читаво море супротстављања; гвоздени прстен непријатеља и гомила уплашених, сметених, несигурних људи. Размислите о Голготи, и распећу Спаситеља: на брду стоји крст, и на крсту умире телом Син Божји. Он умире зато што нас је тако заволео, да нам је постао сличан по свему осим греха; Он умире зато што је стао на страну Божију, а свет који Га је окруживао није могао, није хтео да Га прихвати. Христос је био распет ван капија Јерусалима, односно ван људског друштва, ван града, као у пустињу протерани жртвени јарац, на којег су падали греси древног Израиља и који се истеривао на погибелъ ван капија, ван града, ван друштва; откинуто, одрезано парче... Овде се одвија најтрагичнија

борба: умире по телу бесмртни Син Божји; умире слободним избором Својим, како би нам отворио пут у вечност. Свети Григорије Богослов каже: “У чему Христос није постао заједничар, то није искупио...” Он је постао заједничар у свему, укључујући последице греха, које су човека учиниле смртним и одвојиле га од Бога. Он умире управо у овом ужасу богоостављености: “Боже Мој, Боже Мој, зашто си Ме оставио?..” Он умире од богоостављености...

Поред Њега су два крста, два разбојника, два преступника; обојица су правично осуђена људским законом. А истовремено осуда овим законом невиног, савршеног човека – Христа доказује неправду људи који су решавали судбине ове тројице разапетих. Сваки од ових разбојника види своје стање, свој грех, преступ и осуђеност другим очима управо зато што је поред њих разапет Невини. Један видећи да су исти људи који су њега осудили осудили на смрт и Спаситеља одбацује њихово право да доносе суд и устаје против њега; устаје против суда, против судија, у крајњој линији – против Бога Који је допустио ову неправду. А други видећи да људски суд може да осуди на смрт чак и невиног иако своју осуду прима као заслужену препознаје у Христу свог Спаситеља и Христос му обећава истог дана опроштај и рај...

Даље, поред крста се налази двоје људи: Мати Божија и Јован. Мати Божија Која је пре тридесет и нешто година чула дивну благовест о томе да ће рођено од Ње бити свето, Син Божји, Спаситељ света (Лк. 1, 35), али је такође чула од Симеона Богопримца да ће оружје проћи кроз Њено срце (Лк. 2, 35). И ево сада се дешава оно ради чега је донела Младенца Христа у Јерусалимски храм да Га стави пред Бога. Свако дете мушког пола се у Израилу приносило Богу као откуп за смрт египатске деце која су погинула за време Мојсија, када су Јевреји отишли из египатског заробљеништва, из ропства. Над сваким новорођеним дететом мушког пола Бог је имао власт живота и смрти. И Он ту власт никада није користио; симболично се у виду откупа приносио на жртву живот јагњета или два голуба. Али је овог пута, једини пут у историји, када је уместо Његовог сопственог присуства донет Син Божији ова жртва је била прихваћена и остварена на Голготи. Откуп је био примљен и жртва принета. И људи су све то видели. Мати Божија, Која је тада у храм донела Младенца давши Га једном и заувек Богу ћутке стоји пред крстом и допушта да Њен Син умре по Својој слободној вољи и по премудрој вољи Оца. Ученик Јован зна само за љубав, савршену, отворену веру; и он такође стоји, ћутке, ни речју, ни покретом не устајући против овога што се дешава, зато што безгранично верује да се остварује правда, чим је то пожелео његов Учитељ и Господ.

А даље су још људи, војници, који су разапели Спаситеља и два преступника. Они не осећају никакву одговорност, они извршавају наређење... Како они страшно личе на нас када у многим околностима свог живота допуштамо неправду, када је чинимо, кад у њој саучествујемо и говоримо: “Поступамо по закону, поступамо тако зато што нам је наређено...” Како је лако пренети одговорност на закон, на друге, на околности, на своју немоћ, на било шта, само да се не преузме на себе ова одговорност, која би у нама могла бити знак наше људске племенитости!.. И Христови непријатељи, који Му се ругају, који ликују. А затим гомила... Ова гомила тако личи на нас! Гомила је дошла на представу: живот је сив, у њему се ништа не дешава, а треба да се обави погубљење – ваљало би видети!.. Треба да буде разапет Онај Ко је Себе проглашавао за Сина Божијег, Онај Ко је чинио чуда, Чију молитву је Бог слушао, - ваљало би погледати шта ће даље да се деси?.. Не ради учествовања, већ како би се погледало или како би се учествовало само крајичком душе – како би се човек узбудио и то је све.

Ми не идемо да гледамо погубљења; немамо приступа затворима, веома ретко одемо у болницу, али како се често дешава како се кад је неко у невољи око њега окупљају – да, пријатељи, да поделе несрећу. Али како се ова несрећа неравномерно и неправно дели. Човек дође код другог, поседи, послуша, из своје среће каже неколико утешних речи; или се због туђе несреће пробуди у њему успомена на сопствену несрећу и он са њим мало и отплаче; или се у најбољем случају на неко кратко време пробуди право састрадавање, али како оно кратко траје! Ево, човек је поседео неких пола сата, а затим одлази. И чим је један замакао за врата, чим је на улици, други је већ слободан од те туге, његова несрећа је већ само успомена. Други човек је сав остао у тој несрећи, уроњен, растрзан, а његов посетилац је малчице поделио с њим несрећу и сад може слободно да дише.

Ово веома личи на то како су људи долазили да виде страشان приказ, погубљење. Међу њима је било разних људи. Једни су се надали да ће Христос, како су Га на то позивали Његови непријатељи, сићи са крста, да ће доказати Своје Божанство, да ће победити, постати цар, растурити Своје непријатеље и да ће се моћи са сигурношћу, без ризика веровати и стати у редове Његових ученика – сад кад је већ све јасно... То се у историји само једном догодило. Прва генерација хришћана је била прогањана – било их је мало и били су чврсти као кремен. Затим су прогони престали и људи који су крајичком били дотакнути проповеђу Христа пришли су Цркви, а затим је Црква, хришћанска вера, постала вера византијског цара и тада су гомиле нагрнуле. Вероватно су многи очекивали да се може ићи за Њим ако Он сиђе са крста, да се тада може поделити Његова победа... О томе су размишљали чак и Његови ученици Јаков и Јован када им је Христос говорио о томе шта треба да Му се деси. На путу за Јерусалим они су пришли молећи да им буде дато да седну са десне и с леве стране Христа Који је победио у Царству Божијем. Христос их пита: “Можете ли да пијете Моју чашу и да се крстите Мојим крштењем?” Односно: “Можете ли да поделите са Мном сву Моју судбину?” И на њихов одговор: “Можемо,” Он каже: “Све ћете поделити са Мном, али да вам дам да седнете са Моје леве и десне стране не зависи од Мене...” То је значило: “Будите ви верни Мени до краја, зар не можете да поверујете Богу да ће и Он бити веран?..”

Ово је упућено свима нама као што је ћутке било упућено са крста свима онима који су чекали да дође победа како би стали на Победникову страну: “Да ли сте спремни да поделите са Мном Моју смрт на крсту и земаљску судбину? Да ли сте спремни да прођете путем којим Ја идем, путем жртвене љубави, која заборавља на себе, која се брине само за то да људи поверују у љубав Божију и да постану Божији људи?..”

А било је вероватно, и других људи у овој гомили људи на Голготи, који су у срце били рањени Христовим речима, проповеђу, чудима, на крају крајева Његовим ликом и који су се плашили: а шта ако је то стварно истина!? Зато што ако је све тако онда у животу треба све мењати, не сме се и даље живети овако како сам до сада живео. Не сме се живети ради себе, не сме се живети ради малог круга својих ближњих, треба признати за свог најближег човека којем сам најпотребнији; треба научити живети због другог и ради другог. Стајали су, размишљали: “Ако Христос умре на крсту то значи да се може живети онако како су живели до тада, да се може живети неодговорно, грабљиво, сконцентрисано на себе и на свој живот; онда овај ужас љубави, који захтева све може да буде одбачен...” И стајали су и чекали с надом да ће Христос умрети. Зар је мало таквих људи и сада и зар нема у сваком од нас нечега од ових осећања: кад би се само ова или она јеванђељска изрека ублажили неким објашњењем, кад би били оповргнути неким аргументима, кад би се Јеванђеље могло учинити лаким, да не захтева напетост свих снага и предају себе оној

сили која може да чини оно што је човеку немогуће!? Зар у нама нема сличних падова? Па кад их не би било ми не бисмо грешили. Тада би воља Божија била наша воља, Божија истина – наша истина, Божији живот – наш живот!.. Наша греховност је управо тиме условљена што све време покушавамо, домишљамо се како да ослабимо дејство сваке речи, а да речи које не допуштају ублажавање, заборавимо, да одложимо: то није за мене! То је за јаке, то је за свеце!.. А Јеванђеље је речено сваком; блага вест је објављена за сваког; сва блага вест је у томе што је свако од нас позван да живи свим животом Божјим и што је свако на то способан, само када би дао Богу простор и слободу да делује.

Прва реч благовести јесте Христово рођење. Он је дошао код нас како би показао како долази човек и ко је он на земљи: сама љубав, која се даје незаштићено, рањива, која никада не слаби, предана до краја. Колико се говори о невиности, о светости детињства, како људе обузима умилење над дететом, а дете нам је Христос дао као слику онога што треба да будемо: поверење до краја, неустрашивост, љубав, чистота срца, незаштићеност... Ево о чему нам говори Рождество Христово. Бог је постао човек и показао нам Се не у Својој величини, већ у својој предивној љубави! Шта ћемо ми учинити у одговор на то? Спасени смо љубављу Божијом; зар нам то није довољно да Богу одговоримо ликованем, радошћу, нежном и захвалном љубављу? А ако је љубав захвална, онда треба да наш цео живот буде изграђен тако да буде радост за Бога како би Он из свих наших мисли, осећања, воље и поступака видео да нас није узалуд заволео, да се није узалуд родио у свет, да није узалудно живео, узалудно учио, да није узалудно страдао, да није узалуд умро, да није узалуд измерио дубину пакла; да све то није било узалудно, да је све то наишло на одазив у нашим душама, да се изражава читавим животом.

У једном споменику немачке протестантске писмености 16. века постоје два дела; у првом делу се говори о Богу, а у другом делу се говори о ономе што ми (ружно, како ми се чини) називамо својим “обавезама” пред Богом, пред собом, пред ближњим, пред друштвом. Обавеза је хладна реч, она значи – везаност, она значи неслободу да се поступа другачије; а наша радост је управо у томе што смо слободни да тако поступамо. И све је то скупљено под једним насловом: “О благодарности Богу”. Ако је Бог заиста такав, значи сав наш живот треба да буде сама благодарност, оваплоћена у нашој мисли, у нашем срцу, у нашој вољи, у сваком нашем дејству...

Размислимо о свему о чему сам сада говорио: о Богу, о Његовој неизмерној лепоти и о Његовој неизмерној љубави, и о томе како би свако од нас могао своју захвалност да изрази у условима свог живота, свог узраста, свог здравља, своје ситуације, у свим условима живота који га окружује; како да од тог живота начинимо радост Богу радост људима и спасење.

II

Ову другу беседу желим да посветим људима, тачније једном свецу руске земље и једној жени које се данас нико не сећа осим двоје људи чији је живот она спасила и мали број људи који за то знају. Успут ћу поменути и друге људе, али желео бих да наведем пример ових људи без обзира на то што су они неупоредиво изнад нас и без обзира на то што ми у принципу нисмо у стању да учинимо оно што су они учинили. Желим да их поменем како би пред нашим очима били примери нама сродних, руских људи који су по својој целовитости и по једноставности своје вере умели да буду заиста слични Христу: у том смислу што су умели свесно и веома јарко, како ми се чини, да оваплоте у свом животу оно чему је Христос учио и речју и примером. Над житијима светаца се вреди

замислити, зато што о свецима углавном размишљамо као о људима који су већ прослављени, као о људима који су већ предмет нашег поштовања. Међутим, деценијама пре тога они су били исто овако обични људи као сви ми: они су били мала деца слична нама и Христу; били су деца која се играју, обична, једноставна; неки од њих су били благочестиви, неки уопште нису били благочестиви у раним годинама. Расли су, и у неком тренутку њихову душу је дотакла нека реч коју је Бог изговорио и коју су они умели да чују. То је могла бити заповест, то је могла бити просто изрека Христа Спаситеља, то је могла бити прича из Јеванђеља или из житија светих. И ова реч је тако јарко процветала у њиховој души да су сав живот умели да изграде на њој. Ми чујемо Јеванђеље из недеље у недељу, читамо Јеванђеље из дана у дан, учествујемо у богослужењима, одушевљавамо се свецима, прослављамо их, дивимо се подвигу нама савремених мученика, али то веома мало мења наш живот. Ми тапшемо свецима као да они пролазе на историјској сцени пред нама, а да смо ми гледаоци; али не прихватамо њихов изазов, изазов који представља њихов живот, а живот свеца је позив нама. У стара времена су за Ноја говорили да је он био и осуда и спасење рода људског свог времена. И заиста: тиме што је умео да буде верујући, чист човек међу људима који су изгубили савест и веру он је био осуда за људе из своје околине зато што је свим својим ликом, свим својим животом, свим својим бићем доказивао да је оно што су они сматрали немогућим, и што су због тога одбацивали – могуће. А уједно се испоставило да је он спасење људског рода зато што би да није било њега и његове праведне породице, људски род погинуо до последњег човека. Исто су оци Цркве говорили и за Спаситеља Христа: Он је осуда, зато што нам је показао шта је човек позван да буде и шта уз помоћ благодати Божије може да буде, а истовремено је Он наше спасење.

Загледајмо се у ова два живота о којима желим нешто да вам испричам, о којима су многи већ чули од мене, али о којима увек вреди размишљати поново и поново. Ви који сте чули немојте затварати свој слух, разум или срце, не говорите у току целе ове беседе: “Све то сам већ чуо, то није ново...” Ствар није у томе да то буде ново, ствар је у томе да то стане пред лицем савести сваког од нас и да наша савест буде принуђена да одговори “да” или “не” на овај изазов који нам баца живот подвижника.

Први човек о којем желим нешто да вам испричам јесте веома млади руски кнез с краја 12. века Михаил Муромски. Његов отац је био хришћанин. Цела породица не само да се крстила већ је снажно и озбиљно поверовала у Јеванђеље и у Христа. Његов отац је управљао Муромском облашћу. Она је била окружена читавим морем паганских племена која још нису била поверовала у Бога и нису се крстила. И букнуо је рат. У току кратког времена племе које је напало Муромску област је било потучено, његови остаци су се сакрили у град како би се бранили до последњег. Војници муромског кнеза су се улогорили у шуми опколивши град, није било никакве наде да се из њега изађе, ни да се добије помоћ или храна... Муромском кнезу је преостало да чека да глад и очај натерају становнике на предају. Али он је поверовао у Христа, поверовао је у Јеванђеље и било му је јасно да ови људи који га сматрају непомирљивим непријатељем за њега нису непријатељи, зато што хришћанин нема непријатеља, сви су за њега Богом створена браћа, заблудела браћа, или браћа која су нашла свој пут, али су свеједно браћа. Он није могао да допусти да становници умру од глади: и снажни војници, и жене, и младићи и деца; он је знао да је свако од њих Богу лично драг, да је ради спасења сваког од њих Христос постао човек, да је претрпео ужас Гетсиманског врта и смрт на крсту, да би умро и за једног човека, као што је умро за људски род, да није умро за све колективно, већ за сваког посебно. И у име Онога Ко је донео помирење неба и земље Он им је понудио мир не

постављајући никакве услове, просто Бога ради. Становници који су бранили град нису могли да поверују у то; они нису веровали у Христа, Јеванђеље за њих није било блага вест, већ бајка и то вероватно непозната – било им је незамисливо да неко понуди непријатељу који више не може да се брани, слободан излаз и живот. У овом предлогу су становници града видели војничку лукавост. Међутим, за сваки случај, желећи можда и то да искористе понудили су муромском кнезу нагодбу: прихватиће његов предлог али под условом да им као таоца да једног од својих синова. А он је имао двојицу синова: дечака од девет и од тринаест-четрнаест година. Они су били с њим у походу, живели су заједно с њим у шуми, у колиби. Пред кнезом се поставило питање савести: с једне стране, предлог који је дао непријатељима дао је у име Христа, из убеђења, а с друге стране знао је да ако да једног од својих синова можда га више никада неће видети. Непријатељи могу да га исмеју, да га убију, да га муче на зидинама града на очеве очи, могу у потпуности да га преваре. Писац житија нам говори како ноћу кнез хода по својој колиби немајући снаге да се одлучи: да ли да да сина и којег? Или да се одрекне своје хришћанске савести. Једно дете се пробуди, млађи, Михаил. Погледа, виде шта отац ради и позвавши га поче да га испитује шта га тако брине када је победа већ у његовим рукама? И на крају је наговорио оца да му да одговор – све му је објаснио. Дечак тада устаде и рече му: “Оче, ово што ми говориш јесте исто оно што си ми причао о нашем спасењу! Ако ме пошаљеш својим непријатељима поступићеш као што је Отац наш Небески поступио у односу на људски род, а ја ћу поступити као што је поступио Христос: доћи ћу као миротворац!..” На крају је следећег јутра било одлучено да дечак оде код непријатеља.

Желим одмах да вам скренем пажњу на то с каквом су једноставношћу и целовитошћу и отац и син прихватили јеванђељску повест – не као метафору, не као неки идеал који се не може подражавати, већ као најреалнији начин размишљања, осећања и поступања. Вероватно је отац тако причао о Спаситељу свом дечаку да овај није могао да не види дело Божије у цртама људског живота. И пред нама се одмах поставља питање: Како ми о свему томе говоримо једни другима? Како ми причамо себи ову повест? Како је преносимо нашој деци, унуцима, људима око нас? Као далеку причу или као нешто животно? Као богословски трактат или као причу тела и крви, душе и духа? Зашто ова прича не допире до оних којима је ми упућујемо? Зашто тако бледи на нашим уснама? Зашто губи своју пуноћу? Зашто је тако бескрвна?..

Када је дошло време да дечак буде предат становницима града он изађе из тамне шуме и крену широком пољаном према њему; била је тишина и на зидинама града и у шуми. Људи су притајеног даха чекали и гледали оно што се догађало: дечак од девет година је сам ишао да помири два народа. Ишао је зато што је поверовао у Христа, и зато што је његов отац тако озбиљно поверовао у јеванђељску повест, да је на крају, после мучне борбе ипак дао свог сина. Одједном је полетела стрела, одапета са зидина града и дечак је пао. И у том тренутку се догодило нешто најнеочекиваније: људи су јурнули ка дечаку и са градских зидина, и из шуме заборавивши да су непријатељи, заборавивши да им прети смрт од оних других, потресени ужасом, зато што се лепота одједном претворила у такву страшну ругобу. И кад су открили да је дечак умро погледали су једни друге, њихови редови су били помешани и постало им је јасно да више нису непријатељи. Јединствен, јединодушни порив који их је натерао да се измешају око тела убијеног дечака, овај порив надахнућа, ужаса и љубави их је помирио.

Често се поставља питање како је Христова смрт, односно нови и још страшнији људски злочин могао да помири Бога са човеком. На примеру Михаила Муромског видимо како то може да се догоди. Не мири се свако, мири се онај ко је умео да се одазове душом,

и онај ко се одазове може да нађе мир, може да нађе очишћење, и нови живот. Није нам дато да чинимо такве подвиге крви, смрти, али нам се дају мали подвизи. Кад говоримо о умирању не морамо обавезно да мислимо на оно умирање коначном смрћу, на које нас ове речи подсећају. Умирање бива разнo; умирање почиње у оном тренутку када човек престаје да сву пажњу обраћа на себе, када одваја поглед од себе самог, загледа се у другог човека, или у живот, или у људе, када постепено осећа да између живота и њега стоји танка преграда – он сам, и када жели да склони ову преграду. И сваки пут кад му се враћа мисао о себи самом може да каже овом привиђењу себе самог: “Одлази од мене! Склони ми се с пута – ти ми заклањаш свет, људе, живот. Ти сужаваш све, ти ме лишаваш могућности и способности да волим!..” Умирање почиње у тренутку када се човек по речима Спаситеља одриче себе, а то можемо да чинимо на разним нивоима из дана у дан, све време, једноставно, а понекад херојски. Понекад је то једноставно, зато што бива радост да човек заборави на себе ради вољеног човека или ради нечега што нам изгледа тако велико, тако свето, светло. А понекад то захтева сурову одлучност воље. Понекад је то “ја” које стоји између истине и мене једва приметно, а понекад то “ја” стоји као зид. Понекад се може склонити руком, а понекад човек мора да се пробија као кроз зид. Али овако или онако умирање почиње од тога, и ово умирање овог “ја” које је усредсређено на себе се у извесном смислу завршава у љубави када нам човек, Бог, људи, племенита идеја, идеал, постају важнији од нашег комфора, наше среће, нашег живота. И свако од нас може да се замисли и да постави себи питање: “Како ја живим? У којој мери, макар и најмањој следим Христов пример или пример Михаила Муромског, или пример безбројног мноштва светаца? У којој мери сам ја – апсолутни центар, почетак, крај и циљ, и у којој мери сам тиме обезбожен и нечовечан? И у којој је мери Бог, љубав, циљ, који је изнад мене достојнији Бога и људи него ја сам, центар мог живота?..” На примеру Михаила Муромског видимо како је дечак од неких девет година у једноставности и целовитости свог срца умео заједно са својим оцем на свом примеру да оваплоти сву тајну нашег спасења. Пред нама је задатак, углавном једноставнији: Да ли смо ми сила помирења? Да ли смо ми сила љубави? Да ли је Јеванђеље у нашем срцу, у нашем животу и кроз нас блага вест која допире до људи, као радост, као слобода, као нови живот?..

Други пример који желим да вам наведем односи се на деветнаесту годину нашег века. Један од градова средње Русије, који је час прелазео у једне час у друге руке нашао се у рукама нове власти; у том граду се налазила жена, супруга руског официра са своје двоје деце. Сакрила се на периферији града у празној колиби и решила је да сачека тренутак када ће моћи да побегне. Пред вече једног од следећих дана неко је закуцао на њена врата. Са страхом је отворила и нашла се пред лицем младе жене њених година, која јој је рекла: “Ви сте та и та, је ли тако? Морате одмах да бежите зато што су вас издали и ноћас ће вас ухапсити...” Мајка ју је погледала, показала своју децу: “Где да бежим – они не могу далеко да одмакну, и одмах ће нас препознати!..” И тада се ова жена, која је била просто комшиница, одједном претворила у оно велико биће које се назива јеванђељском речју: ближњи. Она се осмехнула и рекла: “Не! Неће вас тражити зато што ћу ја остати на вашем месту...” “Али стрељаће вас!” рече мајка. И млада жена се поново осмехнула: “Да! Али ја немам децу...” И мајка је отишла, а млада жена је остала. Фактички ми о њој знамо само једно; да су у дубоку ноћ дошли по мајку, затекли су ову младу жену (звала се Наталија) и стрељали је. Али много можемо да замислимо иза овога, и да замислимо не чистом маштом, већ ликовима из Јеванђеља. Мајка је отишла са децом; Наталија је остала сама у колиби, у вечери која је долазила, у наступајућој ноћи. Било је мрачно, било је хладно и била је сама. И пред њом није било ничега осим преране смрти, насилне, ничим

не заслужене, потпуно непотребне, смрти друге жене која ће постати њена смрт просто из љубави. Зар нас то не подсећа на Гетсиманску ноћ? Она по годинама није била вршњакиња само мајке која је отишла већ и Спаситеља Христа. Он је такође те ноћи сам, у све дубљем мраку, у ноћној хладноћи, у усамљености чекао смрт – наизглед бесмислену; смрт које у Њему није било, која ће Му бити нанета... Чекао је смрт, која чак није Његова смрт, већ смрт човечанства коју је узео на Себе. И Он се три пута молио Оцу: “Оче! Нека ме мимоиђе ова чаша!.. Оче, ако не може да ме мимоиђе – да, прихватићу је... Оче! Нека буде воља Твоја...” Мољење о чаши је Христова борба пред смрт, трзаји целе Његове људске природе при помисли на смрт, унутрашња борба, савладавање свега само како би у свему била спасоносна воља Божија... Христос је три пута прилазио Својим ученицима у нади да ће срести људски поглед, да ће чути људски глас друга, да ће Га додирнути рука, да ће додирнути раме једног од њих – они су спавали. Савладао их је умор, касни час, хладноћа, туга. Два пута се вратио и три пута је остао сам пред Својом смрћу, тачније пред смрћу људског рода коју је преузео на Себе.

Наталија је била сама. Било је хладно, мрачно и била је усамљена, није имала куда да иде, није имала код кога да иде. Или, тачније, могла је да оде: могла је само да прекорачи праг – и она би већ била Наталија, а не она жена чија ће смрт постати њена смрт. И остала је у овом кругу смрти по својој вољи и љубави. И вероватно су се те ноћи у њој рађала питања. Ако је мајка могла да оде, ако се мајка може спасити са децом – онда је вредело преживети ову Гетсиманску ноћ и стрељање. А шта ако се испостави да је све то узалуд? А шта ако их одједном ухапсе, ако их стрељају, и ако њена жртва више никоме не буде потребна?..

Ово питање се поставило највећем пророку Старог Завета који стоји на граници старог и новог времена, Јовану Крститељу. Кад је био заточен у тамницу, у очекивању своје смрти послао је двојицу ученика код Спаситеља да питају: “Да ли си Ти Онај Којег чекамо или да чекамо другог?” (Мт. 11, 3). Шта се крије иза овог питања? Зар то није страшно питање: Због чега ћу сада умрети? Ради чега? Ако је Христос Онај Којег свет очекује онда исцрпљујући подвиг ране младости, херојски подвиг зрелих година и очекивање смрти и сама смрт имају смисла, тада се могу прихватити, али шта ако се испостави да је погрешно? Шта ако је погрешно у погледу онога што је, како му се чинило, Сам Бог рекао? Шта ако је одједном погрешно у свом призивању, шта ако је погрешног признао за Христа? Онда је сав његов живот, без остатка, обесмишљен и пропао, тада су узалудни подвизи младости, узалудна је његова проповед, узалудно је то што се целог живота умаљивао како би Христос био једини на Којег треба усмерити пажњу. И Христос највећем пророку није дао директан одговор. Он га није лишио херојског подвига вере. Пророку је дао одговор из пророка: “Реците Јовану да слепи виде, хроми иду, сиромашни доносе благу вест, и благо ономе ко се не саблазни о Мене” (Ис. 35, 5). Јован је остао пред неопходношћу да верује до краја, да верује речи Божијој која се зачула у његовој души, да верује ономе што је видео када је Христос долазио код њега да се крсти на обали реке Јордана. Христос га није утешио, Он га је упутио на пророчанске речи и на унутрашње сведочанство његовог срца и ума... Лако се може замислити да се и Наталија замишљала над истим овим питањем: “Да ли сада узалуд умирем или не?..” Међутим, њој чак није био дат ни онај одговор који је добио Крститељ.

Сетимо се још Петра оне ноћи када су ухапсили Христа, одвели Га на суд и кад је Петар кренуо за Њим у двориште архијереја. Обраћа му се служавка: “И ти си био с Њим?” – “Не знам Овог Човека!” – и прилази ближе излазу. Други људи му кажу: “Да, наравно, да си био с Њим, и говор ти је галилејски; ти си из те групе!..” – “Не знам Овог Човека...” И

друга служавка: “Видела сам те у Гетсиманском врту!..” – “Не! Не знам Овог Човека!” – и излази. Он је изашао и сада је слободан. Он више није Петар, није Кифа, није ученик, он је сада просто Симон, син Јонин, брат Андрејев, он је као и сви остали. Само што се, одлазећи окренуо, погледао кроз прозор кроз који се видео суд; петао је запевао; и Христос је окренуо главу, погледао Свог ученика-издајника, и Петар се свега сетио и заплакао, али се није вратио. Он се није вратио, није рекао служавкама и другима: “Слагао сам вас, био сам с Њим, ја сам Његов ученик...” – отишао је. Отишао је са својим стидом и очајањем. У једној причи се каже: као рањена звер сакрио се у кући Јована Марка.

Наталија је такође могла да изађе, да поново буде она која јесте, али није изашла. И њен пример у нама рађа исто ово питање: а шта се даље догодило? Зашто је она умрла? На то би се могла дати два одговора: први је да нико нема већу љубав од онога ко своју душу, свој живот положи за пријатеље своје (Јн. 15, 13). Да су мајка и деца чак и погинули она би до краја испунила завет: “Једни других немоћи носите и тако испуните завет Христов” (Гал. 6, 2). Она је преузела на себе сву муку ове мајке и њене деце и понела је, и то је било довољно. Али, и то је друго, испоставило се да то није све: мајка и деца су били спасени. Живели су дуго година после тога; двоје су још живи. Али живе на изванредан начин у светлости ове смрти; ова мајка ми је једном рекла: “Целог живота смо живели у нади да ћемо проживети тако да свет ничега не буде лишен због смрти ове Наталије...” Они о Наталији нису знали ништа и ништа не знају осим тога да је она свој живот дала за њих. Али знају да би такав живот процветао за многе године – да употребим јеванђељски израз – у дрво, у чијим гранама може да нађе прибежиште мноштво птица (Мт. 13, 32) и да би процветао у лепоту, у смисао и да би донео богате плодове. И ова три човека која су остала у животу захваљујући њеној смрти су поставила себи задатак да буду плод њеног живота.

Ова прича, како ми се чини, може да се односи на сваког од нас. Два или три пута сам је наводио у проповедима у Русији и виђао сам како су се на то одазвали људи који су прошли кроз ужас првог рата, и револуције, и руске смуте, и другог рата. Ми се слабо одазивамо, ми се одушевљавамо, дивимо и то је све... А то је била само обична провинцијалка из средње Русије, која се ни по чему није издвајала осим по томе што је била жена са срцем, жена, у којој је самилост била јача од сваке љубави према себи, жена, која је могла да заборави на себе – која је живела подвижнички, тешко, несумњиво у борби, како би други могли да живе, и не само физичким животом, већ једноставно да живе...

Ево примера, херојског, изузетног, како ми се чини, примера над којим треба да се замислимо. Ми не можемо да га поновимо – и хвала Богу, али можемо да научимо из њега да схватамо оно што се догодило у Јеванђељу. Наталију можемо да разумемо, она је кћи двадесетог века, кћи наше рођене земље, она је преживела ону трагедију коју смо сви ми преживели директно или индиректно или која одјекује у нама. Али у овоме што сам вам причао покушавао сам да повежем, да установим везу између ње и Јеванђеља, између три личности: Петра и других ученика, Јована Крститеља, Спаситеља Христа... Покушајте, као што и ја покушавам, из оног осећања живог, директног, доступног које изазива мисао о Наталији, покушајте да оживите у себи причу о Христу, о Јовану Крститељу, о ученицима који спавају, о Петру, који се одриче свог Учитеља и који плаче... Покушајте да повежете живот са оним што једино може да му да животну силу и квалитет живота: са Јеванђељем, са Христом, са Богом.

I

Желео бих да данас размислимо о Светој литургији, да размислимо о томе шта она представља, да размислимо о томе како у њој можемо да учествујемо, не само за време службе – ту учествујемо онолико колико можемо, и срцем и душом, већ да учествујемо и некако другачије, чега се људи не сећају увек и често, али што би могло да представља веома дубоко и темељно учествовање у њој. О томе ћу говорити у другој беседи, а сад бих желео да заједно с вама наглас размислим о томе шта литургија представља.

У средишту Божанствене литургије је Христова крсна жртва, и за поимање ове Христове жртве нас припрема читав стари Завет, нарочито онај део Старог Завета, на који често не обраћамо велику пажњу, - то је закон о жртвама. Често се поставља питање зашто су ове жртве биле установљене. Какав смисао је могло имати приношење јагњета како би се Бог умилостивио? Зар крв бесловесних животиња заиста може бити оправдање и очишћење за човека? И ево, овде треба да схватимо шта се догађало и на шта нам Стари Завет овим одредбама закона скреће пажњу. Ради тога се срцем и душом треба пренети у она времена, која више нису наша, али која лако можемо да схватимо ако размишљамо о следећем: пијан човек вози аутомобил, убија пролазника и шта се десило? Зато што је један учинио неправду други је платио животом. У овоме је сама срж мисли о приношењу жртва у односу на људски грех.

Замислите атмосферу Старог Завета: номадска јеврејска племена која су са собом водила читава стада оваца и других животиња. Неком домаћину, не баш богатом, зато што богатих није било – у стаду се рађа јагње. На примеру старозаветне приче о животу цара Давида видимо какви су односи били између домаћина-пастира и јагњета које му се родило. Ово јагње не представља само његово будуће богатство; ово јагње се на изврстан начин родило у породици, оно је драго, оно је крхко, оно је мало, потребна му је заштита, потребне су му нежност и топлина. У овој причи из живота цара Давида нам се говори како је он, саблазнивши се, узео жену другог човека који се све време борио у рату. Пророк Натан долази код њега и жели да га уразуми, али га не прекореваш директно, он му прича причу. Био је неки сиромаш и све што је имао била је једна овчица; она се родила у његовој кући, он ју је одгајио, он ју је сачувао, он ју је нежно заволео; никога на свету није имао, она му је била као кћи. И имао је богатог суседа, којем је дошао гост. Богаташ је имао много стоке, али му је било жао своје стоке, узео је ово јагње од сиромаша, - заклали су га, почастили се... Шта је Давид на то рекао? Он је са негодовањем рекао: “Тог човека треба казнити, он је одузео од сиромаша најдраже што је овај имао, ништа му више није остало...” И тада му Натан каже: “Ти си богаташ, Урија је имао само једно благо – жену коју је волео, која му је била све. Ти си цар, ти све имаш, али си му је одузео...” У овој причи примећујемо онај нежан, топао однос, који је постојао између домаћина и овце, између човека-пастира и његовог стада.

Ово такође видимо у причи Христа Спаситеља о несталој овци. Говорећи “домаћински”: па шта ако је овца отишла у планину – зар да човек остави 99 оваца које такође могу да залутају, које вук такође може да нападне, које могу да разграбе разбојници? Наравно да не! Родиће се још нека овца, заменићемо несталу, и то је све. Али овде није “домаћински” приступ у питању, овде постоји потпуно други однос. Овца која је отишла у планину јесте овчица из његовог стада, она се родила у његовом стаду; он ју је вероватно, као малу прелазећи из места у место носио на раменима, на рукама; он ју је сачувао и од болести, и од хладноће, и од глади, и од дивљих животиња, и од грубости других оваца. И она за њега није просто (као за нас који нисмо навикли на такав живот) –

овца, коју могу да замене хиљаде других оваца када се роде: она је рођена, своја... И он иде да је тражи.

И ево кад размишљамо о приношењу жртава у Старом Завету треба да схватимо са каквим осећањем човек размишља о изгубљеној овци, о овци која мора да умре. Господ му одједном говори: “Ти си грешан човек, ти живиш нечисто преда Мном, чиниш неправду; и због тога што ти чиниш неправду, сопственом руком мораш да закољеш једну од својих оваца, и то треба да изабереш непорочну овцу, најчистију, најлепшу, ону коју гледаш са уживањем, која представља твоју радост, као дете у сопственом дому...” – “Али због чега? Зашто то да радим?” – Зато што неправда кривца увек пада на невиног као патња; убиј је и постави себи питање: Да ли ћеш поново моћи да поступиш вероломно, нечисто, неправедно? Погледај ко плаћа за твој грех, погледај, постави себи питање: На кога пада проклетство твог греха?..”

И тако су се из века у век људи у Старом Завету васпитавали да ће њихов грех обавезно пасти као патња, као мука, као смрт на невиног, никада на кривог – кривац ће себе увек умети да заштити. Неправедан, сличан мени, ће умети себе да заштити, а нежни, чисти, крхки, незаштићени... на њега ће пасти све страдање и сва последица мог греха. При томе је Стари Завет у том смислу био немилосрдан према човеку: мораш да изабереш најчистију, најлепшу овчицу, мораш да издвојиш из стада за смрт, мораш да је принесеш на жртву, мораш очигледно, готово телесно да осетиш шта значи грех... Грех значи смрт, страдања, ужас предсмртног страха за невино биће, при чему је твој грех за њега или за њу страдање.

Тада постаје јасно на који начин грех постаје убиствен. Ово је својевремено, у својој мери, великој, страшној мери, доживела жена ухваћена у прељуби. Вероватно се сећате приче из 8. главе Јеванђеља по Јовану: у прељуби је ухваћена млада жена, довукли су је пред Христов суд: “Такве нам је Мојсије заповедио да каменујемо; Шта Ти кажеш на то?..” Сад нећу говорити о томе шта је Христос рекао; желим да вам скренем пажњу на ову младу жену. Она је због лакомислености, саблажњена, намамљена, згрешила. Као и сви ми, она је вероватно мислила: “Покајаћу се кад дође време. И овога пута ће проћи, више нећу...” И одједном се испоставило да је управо то последњи пут, зато што је ухваћена, и она стоји пред Христом, и зна закон. И она телесно, душевно, читавим бићем схвата да су грех и смрт једно исто. Због тога што је згрешила она ће сад умрети; она схвата да пред судом Божјим грех за собом повлачи смрт... То је искуство исте врсте као у случају пастира и јагњета. Смрт и грех нам изгледају тако различито, чини нам се да немају ништа заједничко: грешим сваког дана, а умрећу једног дана, касније. А одједном се испоставља да није тако, да је у праву био апостол Павле када је говорио да је *смрт плод греха* (Рим. 5, 12); била је у праву књига Постања која нам на почетку говори да је човек згрешао и да је смрт ушла у свет. То нам изгледа далеко, нереално; а како је реално постало за ову младу жену, која је због једног тренутка греха одједном стала пред лице смрти, коначне смрти, збиља смрти – не смрти једном, већ сад. И то сурове смрти: да буде каменована, да умре усамљена, одбачена од свих... Исто ово је осећао пастир који је свој грех пребацивао на вољену овцу која је гинула због тог греха.

Ево смисла старозаветног приношења жртава, и ево због чега нам Стари и Нови Завет (Стари Завет – пророчански, а Нови Завет већ очигледно) говоре о Христу као о јагњету: *Агнец Божји, Који узима на Себе грех света* (Јн. 1, 29). Он узима на Себе све грехе света. Он, непорочан, чист, безгрешан, мора да умре због тога што је пожелео, слободном вољом је пожелео да нам постане свој, рођени; Он више није само Бог небески, Он је човек на земљи. Човек безгрешан, чист, као што је овца била чиста и непорочна; и

због тога што око Њега влада грех, овај грех пада на Њега као проклетство и смрт. Христос се рађа на смрт; Младенец Витлејемски, као новорођено јагње се већ рађа да постане крвава жртва. И кад у Божићној ноћи стојимо пред Христовим јаслама треба да схватимо шта то значи. Обично нам икона Рождества Христовог показује јасле. Постоји стара грчка икона где је све приказано онако како смо навикли: и пећина, и Дјева Богородица, и Јосиф, и пастири, и анђели, и животиње, и мудраци; само једно на њој не личи на друге иконе: уместо обичних јасли Христос лежи на жртвенику. Високи камени жртвеник и Он лежи као јагње. Он лежи зато што се родио да би био заклан за људски грех; у првом моменту Свог људског постојања Он је жртва.

И у крштењу Господњем се помаља иста слика. Тада, у Божићној ноћи Спаситељ се родио извољењем Оца и послушном, вољом Сина пуном љубави. Али сад то више није Младенац, сад је то већ зрео Човек, Исус Христос. Тада је Божанствени Савет, Божанствена одлука дефинисала наше спасење кроз крсну смрт Богочовека; али сад више не решава само Бог – Човек Исус Христос треба да оствари оно што је оваплоћени Бог примио на Себе оваплоћењем. Христос долази на Јордан. Пре Њега је овде долазило мноштво људи – да симболично, фигуративно омије своје грехове. Они су се погружавали у ове воде, и ове воде као да су постајале тешке због људског греха; оне су омиле грех, и овај грех као да је остајао у водама као тежина, као мртвило по својој убиственој снази. У ове воде се погружава безгрешни, невини Христос; Он нема шта да омива са Себе, Он је чист, али се погружава у људски грех и излази из ових вода као да је узео на Себе овај грех и ове воде очистио Својим погружавањем у њих. Јорданске воде носе у себи чистоту коју су стекле тиме што је Христос сав грех из њих узео на Себе, Богочовек их је осветио Својим додиром. Ми смо у односу на Христа у истом положају као и пастир, као старозаветни домаћин у односу на оно јагње, на ону овцу коју треба да закоље, коју предаје смрти зато што је сам грешан.

Ми ово не умемо да осетимо. Христос је живео пре две хиљаде година; иконе су оплемениле ове страшне слике, богослужење је оплеменило све оно што се десило. Ми гледамо иконе које приказују распеће, али не видимо Човека Исуса Христа Који умире на крсту: спокој победе је легао на ове страшне слике, али ми не смемо то да заборављамо; како можемо да заборавимо на то, како можемо у литургији да видимо само предивну службу, само богослужење које нам тако много говори и тако бесконачно много нам даје?! Зар не умемо кроз ову лепоту да видимо страшну, трагичну реалност онога што она приказује? Смрт не бива лепа; она може да буде величанствена, али она није лепа. Мученичка смрт може бити грандиозна и величанствена, али не може да буде лепа; и ми морамо да се ишчупамо из слика на које смо навикли, које нам пружа црквено богослужење, у реалност самих догађаја.

И то можемо да доживимо свуда, у читавом богослужењу. Крст, распеће које гледамо приказују нам жртву и победу Христа, али не смемо да видимо у њему само победу. Свештеничка одежа нам приказује царску славу Христа Који је победио, али не смемо да заборавимо колико је ово царевање коштало Сина Човечијег. Често се говори о томе да је цело архијерејско богослужење некако сконцентрисано око архијереја. Да, ако само умемо да видимо шта он представља, ако смогнемо да осетимо у разним дејствима која га окружују страшне, а не светле слике Новог и Старог Завета. Архијереј улази у храм, он стоји на средини, тако да га сви виде, и с њега се скида горња одећа, зар то није слика онога како су у ноћи Христовог страдања са Њега скинули одећу и како је остао сам, да га сви виде, спреман на батине, на срамоту, на подсмех? Христос говори Петру: *Доћи ће време када ћеш раширити руке своје, и други ћете опасати и поћи ћеш куда не желиш* (Јн.

21, 18). Архијереј такође подиже своје руке и на њега стављају појас који значи спремност на подвиг, на труд. Ми у томе можемо видети само прислуживање архијереју, можемо да видимо и ону страшну слику која се указала пред Петром када га је Христос упозоравао на смрт каквом ће умрети. Митра представља трнов венац; ми имамо власт да га видимо или не видимо, ми смо слепи или нисмо... И пре свега овога свештеник пре службе облачи белу кошуљу која представља непорочност, чистоту, исту ону чистоту јагњета, овце која иде на клање. Све су то слике, али ми можемо да их видимо или да будемо слепи. Исто ово можемо да кажемо за све што се у цркви дешава, само је веома страшно кад дозвољавамо да будемо заслепљени лепотом, очарани хармонијом свега онога што постоји и када не видимо шта то представља. Христос је Агнец Који се родио на смрт, стављен у јасле које већ представљају жртвеник; Агнец Који се родио у пећини која већ наговештава пећинугробницу у оном врту где ће Његово мртво тело или рецимо простије, оштрије: труп бити положен после страшне смрти на крсту. И читав пут Његовог живота води Га ка тајној вечери.

У причи о тајној вечери је код разних јеванђелиста прилично подробно приказана јеврејска пасхална вечера, али једно у њој недостаје. Средиште јеврејске пасхалне ноћи је било заклано јагње које ће бити подељено. И ни код једног јеванђелисте се не помиње јагње зато што је центар Тајне Вечере Онај Ко јесте Јагње. Јагње Старог Завета, јагње приношено на жртву је било само праобраз, припрема за Њега, како бисмо ми могли да схватимо и видимо. Овде оно није потребно: међу ученицима је Агнец Божји, Који узима на Себе грех света, Који иде на смрт, на распеће. О садржају тајне вечере у другом смислу ћу рећи нешто касније, у другој беседи, али сада желим да вам скренем пажњу на неке њене особености те ноћи и на нашој литургији.

Мало пре сам покушавао да вам објасним да је приношење жртава у Старом Завету представљало виђење онога што је требало да се догоди реално, ради нашег спасења; ово је прича, слика. Ову слику су можда упечатљивијом и разумљивијом чинили пророци. Сећате се, на пример, пророка Исаије који говори о Христу: “Гле, слуга Мој... како се многи зачудише Теби, што бијаше нагрђен у лицу мимо свакога човјека, и у стасу мимо синове човјечије, тако ће опет удивити многе народе, цареви ће пред Њим затиснути уста своја, јер ће видјети што им није казивано и разумјеће што нијесу слушали. Ко вјерова проповиједању нашем, и мишица Господња коме се откри? Јер изниче пред Њим као шибљика, и као коријен из сухе земље; не би обличја ни љепоте у Њега; и видјесмо Га, и не бјеше ништа на очима, чега ради бисмо Га пожељели. Презрен бјеше и одбачен између људи, болник и вичан болестима, и као један од кога свак заклања лице, презрен да Га ни за шта не узимасмо. А Он болести наше носи и немоћи наше узе на Се, а ми мишљасмо да је рањен, да Га Бог бије и мучи. Али Он би рањен за наше пријеступе, избијен за наша безакоња; кар бјеше на њему нашега мира ради, и раном Његовом ми се исцијелисмо. Сви ми као овце зађосмо, сваки нас се окрену својим путем, и Господ пусти на Њ безакоње свијех нас. Мучен би и злостављен, али не отвори уста Својих; као јагње на заклање вођен би и као овца нијема пред онијем који је стриже не отвори уста Својих. Од тјескобе и од суда узе се, а род Његов ко ће исказати? јер се истрже из земље живијех и за пријеступе народа Мојега би рањен. Одредише Му гроб са злочинцима, али је на смрти с богатијем, јер не учини неправде, нити се нађе пријевара у устима Његовијем. Али Господу би воља да Га бије, и даде Га на муке; кад положи душу своју у принос за гријех, видјеће натражје, продуљиће дане, и што је Господу угодно напредоваће Његовом руком. Видјеће труд душе Своје и наситиће се; праведни слуга Мој оправдаће многе Својим познањем, и Сам ће носити безакоња њихова. Зато ћу Му дати дио за многе, и са силнима ће дијелити плијен,

јер је дао душу своју на смрт, и би метнут међу злочинце, и сам носи гријехе многих, и за злочинце се моли. (52, 13-53, 12). И о Мајци Божијој: “Весели се, нероткињо, која не рађаш, запјевај и покликни Ти, Која не трпиш мука од порођаја, јер пушта има више дјете него ли она која има мужа, говори Господ” (54, 1). Ево, ово су слике приношења жртава, ове су пророчанске речи: читав Стари Завет се припремао како би дошао Агнец Божији, како би се родио за смрт, узео на Себе грех, проповедао истину, показао светост, предао Себе слободно на муке, умро на крсту, и смрћу победио смрт.

Међутим, ове ноћи се десило нешто нарочито; нарочито је било то што је Христос, Који је велики Пастир, Првосвештеник Цркве, Сам обавио ову Божанствену службу. Он је преламао хлеб, Он је давао чашу, а истовремено су ученици који су се причестили тим хлебом и том чашом остали исти какви су били и раније. Како то? Зато што је ова тајна вечера, коју је Христос учинио још на земљи, и сама била праобраз онога што је требало да се догоди у току наступајућих дана, онога што називамо Страсном седмицом. То као да је било виђење оне литургије коју после Крста, Васкрсења, Вазнесења и Педесетнице служимо овде. Она је још увек била праобраз зато што суштина тајне још није била остварена. Гетсиманска ноћ, издајство, дани страдања, Крст, Васкрсење и прослављање Спаситеља још нису били остварени, и дар Светог Духа, Који је требало да дође на ученике с тим да их учини способнима да донесу плод онога што им се даје, још им није био дат. У том смислу на неки непојаман, страشان начин ова Тајна Вечера када је Христос чинио само ово дејство је још увек била очекивање будућег, већег, реалнијег.

Међутим, Христос је извршио читаво дело спасења; све се остварило и овоме нема шта да се дода у смислу Божанственог Промисла; и ми служимо литургију. Међутим, и она представља само праобраз онога што очекујемо; без обзира на њену непојамну величину, без обзира на то што нам се у њој реално, материјално, духовно предаје вечни живот, ми ипак очекујемо нешто веће. После причешћа свештеник у краткој молитви говори: *Дај нам истеје* (односно истинитије) *Тебје причаишчатисја в невечерњем дне Царствија Твојега*. Због тога што ова Света литургија истовремено представља и тајну спасоносног Христовог подвига и тајну будућег века, који ће се открити у пуноћи и у свој слави и сили тек после другог доласка Христовог. Међутим, заједно с тим, ово није само очекивање, то није само образ. Божанствена литургија није прича, она је реалност, али реалност коју ми још не можемо да доживимо у пуноћи и која нам не може бити дата у свој сили и слави. У Светој литургији се дешава чудо; чудо ове литургије је у томе што нам се све оно што очекујемо у будућности, у мери која нам је доступна даје и сада. У једној од тајних молитава свештеника се говори: “Дај нам да данас учествујемо у Твом Царству које треба да дође: дај нам да се данас причестимо ономе што нас очекује.” Зато што литургија није слика и није прича, већ предукус, и то је предукус због тога што у Божанственој литургији већ сад, у датом тренутку (у трену и у оној мери која је нам доступна због наше телесности, због наше греховности, и због греховности читавог света) ми предокушамо вечност, учествујемо у њој, причешћујемо јој се. И у овоме је главни смисао приликом обављања тајни, призивања Светог Духа; Свети Дух сведочи о томе да је будући век већ настао. Будући век (ми то сами знамо) је за нас настао само делимично; иако смо искупљени ми смо ипак грешни; добивши заједничарење у Христу ми нисмо непорочна јагњад попут Њега; добивши дар Светог Духа ми не горимо јарким пламеном, већ мутно и на тренутке.

У том смислу су будући век и причесност пуноћи онога што човек представља у Христу, и животу Духа у нама само делимични; и због тога овај пир вечности у којем учествујемо представља очекивање, предукус, чежњу за њим, а не реалност у својој пуноћи. Ми зовемо Светог Духа; Он силази, Он испуњава Собом све: хлеб и вино заиста

постају Тело и Крв Христова; али ми их не видимо како горе, како сијају у Божанственом заједничарењу. И ми примамо Тајне и у нама се на трен пали светлост Божанственог присуства, али нејасно, тихо, и на кратко. Ми живимо, с једне стране оном пуноћом, која нам се даје и не даје нам се на меру (Јн. 3, 34), али коју примамо по мери својих снага; и с друге стране, живимо у очекивању да ће ова Божанствена литургија једном постати не богослужење, већ реалност читавог живота, када више, како говори књига Откровења (21, 22) у Новом Јерусалиму храма више неће бити, зато што је Бог храм, када више неће бити богослужења, неће бити више жртва, него ће бити само једно: живот Божји, који као бујица, као врело бије у нама.

Ево шта ми очекујемо; али у Божанственој литургији, која је онаква какву је сад знамо и какву слаavimo, већ постоји победоносна реалност, која побеђује грех, смрт и одвојеност. Ово је још предукус последње славе и светковања, али је то већ победа Божија на земљи и наше заједничарење у овој победи.

И ево, ако размислимо о читавој овој грандиозној линији догађаја видимо да сваки догађај на изванредан начин представља предзнаменовање, виђење онога што ће бити, и уједно са тим, већ причесност ономе што долази, зато што оно што долази већ представља реалност у Богу, у Његовој премудрости, и Његовој љубави. Крв јагањаца је омивала старозаветно човечанство, због Агнеца Који је долазио; крв Агнеца Христа је већ извршила тајну Божанствене литургије, иако је оно што се догодило на Тајној Вечери било само праобраз онога што ће се догодити у току Страсне недеље и у пасхалне дане, и онога што ће се дешавати из столећа у столеће у нашим скромним храмовима. Тада је Христос вршио богослужење, - Он, - Агнец, али догађај још није био извршен, и он је остао праобраз; сада ми вршимо ово богослужење, иако је догађај извршен, и реалност причешћивања је сва овде, али то што је не извршава Сам Христос нас подсећа да још на земљи очекујемо будућу славу небеску.

II

Желео бих да вам је из моје прве беседе у сећању и у срцу остало оно што сам говорио о жртвама, - управо то да по неком неумољивом закону грех једног човека увек пада на другог, и најсуровије, најбеспштедније пада на невиног човека. Ово се односи на све нас; сви ми грешимо и плод овог греха јесте зло, страдање око нас. Друго је то да у Божанској литургији очекујемо још више од онога што нам се даје, а даје нам се веома много: даје нам се заједничарење у Христу, даје нам се дар Светог Духа, даје нам се једноставно живот. И уједно, иако нам се све то даје ми то примамо у сразмери и то углавном у малој мери да, ма како била дубока наша сопствена осећања видећи наш живот, слушајући наше речи људи око нас постављају себи питање: “Да ли је он било шта уопште добио? Постоји ли у овом чуду заједничарења о којем хришћани говоре нека реалност? Или је то само осећање – благочестиво, топло, али истог реда као што је осећање на породичном празнику када је закратко свима лепо на души, када су сви добронамерни једни према другима и када се све то у најкраћем року заборавља, не издржава сусрет са тврдим, суровим животом...” И овде постоје разни моменти везани за литургију, који се не налазе у њој самој, већ у нама и који не зависе од Бога, већ зависе од нас, на које треба да обратимо пажњу.

Прво јесте да када идемо да се причестимо, да заједничаримо ми заборављамо на услов који је Сам Господ дао за причешћивање рекавши: “Ако донесеш свој дар у храм и сетиш се да неко има нешто против тебе – остави свој дар, иди помири се са братом својим

и тада принеси дар” (Мт. 5, 23). Зато док постоји неко ко стоји пред Богом са отвореном раном на души, ко вапије Богу и говори: “Господе, он ме је понизио, он ме је увредио, он ме је заобишао, он ме је оштетио, он ме је ранио, одбацио,” – чак и ако овај човек не моли за освету свеједно се овај крик који се диже од земље ка небу, чује јаче од наше молитве. И ово морамо имати на уму: не можемо се мирити с Богом остављајући по страни помирење с људима. Господ нам јасно говори: “Опростите и опротиће вам се” (Мт. 6, 14-15). Али осим тога, морамо другом човеку да помогнемо да се исцели од горчине и боли, патње и понижења, увреде коју наносимо. И ако то не чинимо заборављамо нешто основно. Вероватно се сећате Христове приче о томе како је неки човек био дужан другом човеку, а овај је био дужан свом господару. Није имао да врати дуг, али је умолио господара да причека, а излазећи од њега, срео је свог дужника и почео од њега да захтева да му врати дуг. И кад је господар за то сазнао захтевао је од њега да му све врати (Мт. 18, 23-34). Ми не можемо, с једне стране да молимо Бога да нам опрости све, почевши од наше основне неверности према Њему, почевши од наше равнодушности према Њему, према Његовом животу, Његовој смрти, Његовом крсту, Његовом учењу и да истовремено не праштамо другима. Тако да је то први и веома битан услов. Разуме се, ако смо учинили све што смо могли и други човек нам није опростио, није се помирио можемо да приђемо Богу и да кажемо: “Све смо учинили...” Али у том смислу треба да будемо опрезни, да не кажемо олако: “Учинио сам све што сам могао” просто зато што смо пришли и рекли: “Чини ми се да сам те увредио (кад поуздано знамо да смо га увредили, али “чини ми се” ублажава наше сопствено понижење) – опрости” – и да се тиме умиримо.

Друго, кад се причешћујемо увек размишљамо о томе да желимо да постанемо заједничари у Христовом животу, у Христовој вечности, у васкрсењу Христовом, у Његовом Синовству – у свему ономе што представља плод Његове светости и Његовог спасоносног подвига. Али ретко, ретко размишљамо о томе да заједничарење означава заједнички живот, а живот се дели у потпуности или се уопште не дели. Они људи који су нам другови у сунчане дане, а у мрачне дане нас заборављају – нису нам пријатељи. И ако желимо да се причестимо да постанемо делић Христовог тела, ако желимо да се причестимо, односно да имамо заједнички живот са Њим морамо бити спремни да постанемо заједничари у свему ономе што је Христово: не само у слави Његовог Васкрсења, Његове победе, коју је Он извојевао у Свом телу, у Својој души, на крсту, већ да постанемо заједничари у свему.

Јеванђеље говори о томе како је једном на путу за Јерусалим где је требало да умре, Христос почео да говори Својим ученицима о томе да се пењу у Јерусалим и да ће Син Човечији бити предат у руке грешних људи, и биће испљуван, и тући ће Га, и убиће Га, а трећег дана ће Он васкрснути. Двојица Његових ученика (и то светли, велики Његови ученици, Јован и Јаков) Му приђоше и почеше да га моле да им кад Он дође у Свом Царству, када већ победи да да седе са Његове десне и леве стране (Мк. 10, 35). Од свега што су слушали од Христа они су чули само речи о Његовој победи; и једина мисао која се задржала у њиховој свести је била: када дође победа, Христос може да им да да стану са Његове десне и леве стране. Они као да нису приметили шта је Христос говорио о томе по коју цену ће бити извојевана победа. Они су могли да се задрже само на томе, зато што је то било главно, то је требало да се догоди са њиховим Учитељем, с њиховим Другом; не – они су прошли поред тога и помислили само на оно шта ће бити са њима кад победа дође. И Христос им је тада рекао: “Да ли можете да се крстите оним крштењем којим ћу се Ја крстити? Да ли можете да пијете чашу коју ћу Ја пити?..” Крстити се и на словенском и на грчком значи погрузити се – “Да ли сте спремни да се погрузите да потпуно уроните у све

оно што ће се сада са Мном догодити? Да ли сте спремни да до краја пијете чашу коју ћу ја пити?” И ученици су рекли: “Да.” – И Христос је казао веома важну ствар за нас: “Крштењем којим се Ја крстим и ви ћете се крстити, чашу коју ћу Ја пити, и ви ћете пити, а да седнете са Моје десне и леве стране не могу Ја да вам дам, то може да учини Отац у Својој мудрости.” То није претња, и то није обећање. Ово се може превести на следећи начин: “Зар у тренутку када идем на смрт можете да размишљате само о томе шта ће с вама бити после победе? Да ли сте спремни да поделите са Мном Моју судбину? Ако сте спремни да поделите са Мном Моју судбину не морате да се бринете ни за своју: Умећу да је поделим с вама...”

И ево, о томе нам Христос говори кад идемо да се причестимо: “Не брините се, небо ће сићи код вас; питање које вам постављам је да ли сте спремни да на земљи будете са Мном?..” После Свог Васкрсења Спаситељ каже ученицима: “Као што је Отац послао Мене тако и Ја шаљем вас” (Јн. 20, 21), и у Јеванђељу по Матеју Христос каже: “Шаљем вас као овце међу вукове” (10, 16). И када прилазимо чаши у којој је за нас проливена Крв и разапето Тело (васкрсло, прослављено, али је ипак разапето и изливено), питање које нам се поставља је: “Шта сам ја спреман да учиним? Како се ја односим према ономе што ми се даје? Ја постајем заједичар Агнецу, закланом за спасење света, зар је могуће да је све моје заједничарење само у томе да кроз Његов крст дођем до свог спасења? Зар се у томе састоји моје пријатељство са Христом? Ко је Он за мене? Зар је Он просто врата? Он за Себе каже: Ја сам врата (Јн. 10, 7); зар је Он само пут, односно, зар у Њему видим само околност, предмет, или је то живи човек? Живи Бог, али и живи човек, зато што када је Он умирао на крсту, на крсту је умирао човек – жив, млад, од тридесет и три године, Који није имао због чега да умре, зато што у Њему није било греха, значи није било ни семена смрти; Који је умирао мојом смрћу, и твојом, и вашом, и нашом... Дакле, кад идем да се причестим, чему желим да се причестим? Зар се све своди на то да сам спреман да кажем Христу: “Теби – крст, а мени – васкрсење?...” А на то се своди то кад идемо да се причестимо само у нади да ћемо оживети душом, да ће нам постати боље и да ћемо се вратити у свој живот у бољем расположењу духа, с новом снагом. Кад тако ступамо у причешће, ступамо у Његов живот и у извесном смислу излазимо из свог живота. Бог нам увек даје све: живот, опроштај, Своје Тело и Крв, открива нам вечност; Он не закључава врата. Како онда ја треба да се осећам ако разматрам сву тајну спасења просто као мост, који је пребачен преко бездана, којим ћу ићи не обраћајући пажњу на то да је овај мост – живи мост? Ево, то је друга страна причешћивања на коју треба да обратимо пажњу, ако желимо да израстемо у било коју меру, - просто хришћанску меру.

А сад треће. Оно што ћу сада да кажем рећи ћу кратко, на примерима; али мислим да би ову тему свако од нас требало да развије размисливши о сваком моменту крсне Христове тајне. На тајној вечери Христос је преломио хлеб, припремио чашу и рекао Својим ученицима: “Ово чините у сећање на Мене” (Лк. 22, 19). И, како и треба, Црква је примила ове речи као наставак преламања хлеба и дељења чаше у Божанственој литургији. Али, да ли се све своди на то? Да ли је Христос говорио само о томе да у том тренутку оснива свештени пир, да од те ноћи почиње хришћански сусрет око тајанственог стола, на којем сада уместо јагњета лежи Хлеб и Вино – Агнец Божји, силом Светог Духа реалан, Који присуствује на свакој литургији? Мислим да је то мало; нисмо позвани само да обављамо свештени обред. Као што сам се трудио да вам покажем, ова тајна вечера представља праобраз онога што ће се дешавати за време крсних дана, јер ова слика остаје слика у смислу да видећи шта Христос чини над овим хлебом и над овим вином и ми морамо да се пренесемо мислима, срцем, вољом, целим животом у она дејства која су

изражена, приказана овом сликом. И то значи да ако преламање хлеба и она чаша која се даје свима представљају Агнеца Божијег Који Себе даје на крсну смрт ради нашег спасења, онда све што представља тајну страдања морамо да испунимо ако желимо да причешћивање буде потпуна реалност. Ако желимо да се причестимо овим Телом које се ломи, овом Крвљу која се излива, овим животом који се даје у тајни Причешћа морамо у томе да постанемо заједничари у тајни живота, свакодневног живота.

И размислимо о томе шта то може да значи. Прво што пада на памет јесте то да Страсна седмица почевши од уласка Господњег у Јерусалим, настављајући тајном вечером све до самог распећа пролази под знаком неспоразума, неразумевања, некакве безнадежне, очајне збрке: заслепљености, с једне стране и нарастајуће страшне карикатуре – с друге стране. Народ дочекује Христа у Јерусалиму са славом – улазак Господњи. Али због чега? Зато што погрешно мисле да је Он цар који ће сада узети власт у руке, ослободити их римског ропства и успоставити царство Израилево. И у тренутку када откривају да су њихове националне, политичке, месијанске наде (онако како их они схватају) изневерене, они одбацују Христа и они ће, иста она гомила кроз неколико дана викати: “Разапни Га! Немамо цара осим ћесара...” За време тајне вечере, ако пажљиво прочитате Христову првосвештеничку беседу коју читамо као прво Јеванђеље на Велики четвртак увече, све је недоумица, све је неразумевање, све је неспоразум. Оно што Христос покушава да каже ученицима они не схватају, они не могу да схвате, они не могу да прихвате. И из овога ниче страшна каснија усамљеност Спаситеља: Он није схваћен; остављен је сам са тајном спасења. Чак и Петар који је на путу из Кесарије Филипове, по озарењу одозго изрекао да је Христос Син Божји (Мк. 8, 29), - и он Му прилази и каже тренутак након тога што им је Христос открио тајну Свог распећа: “Не дај да се то деси, пожали Себе...” Од тог тренутка у оном суштинском Христос остаје сам. Он иде Својим путем; ученици Га прате, окружујући Га, али се све време варају, све време мисле једно док се дешава друго...

И ево првих двеју ствари са којима можемо да се сударимо ако желимо да будемо заједно са Христом Спаситељем, да поделимо са Њим све оно што чини тајну спасења. Кад сав наш живот представља неспоразум, кад све што говоримо или чинимо, све што јесмо, сама наша суштина остају несхваћени, кад сви око нас живе у илузији и неразумевању, треба од Христа да научимо како да се односимо према онима који не разумеју, који чекају другог, који ће нас тренутак касније, преварени својом илузијом, разбивши се о нашу реалност, одбацити и проклети. Кад смо напуштени и кад смо усамљени – да ли смо у стању да као Христос идемо даље својим путем, не као самотњаци, не оставивши друге по страни, већ живећи и умирући управо за ове људе који нас не разумеју и који ће прекасно схватити? Ево где почиње пут страдања...

А даље можемо да узмемо слику по слику. Христос је међу Својим ученицима; Он зна да смрт иде на Њега, а ученици расправљају о томе ко је од њих већи. Христос обавља последњу вечеру, последњи обед са Својим ученицима, слави последњу симболичну пасху пре него што Пасха постане реалност тела и крви Сина Човечијег, Агнеца Божијег; за истим овим столом седи Јуда. Како се Христос односи према њему? Он дели хлеб са њим; и кад се догодило нешто страшно, и Јудин пут неповратно определио, Христос му каже: “Друже, иди и учини оно што мораш да учиниш...” Како се односимо према онима које сматрамо издајницима, неверницима?..

Ученици су се окупили пре тајне вечере; ниједан од њих се није побринуо да опере ноге Христу или другима. То је посао који се у стара времена давао најнижем, најништавнијем робу. Са Себе скида горњу одећу, опасује се убрусом, узима лавор – Христос. Он је као роб, као слуга међу Својим ученицима; Он преузима на Себе оно што је

превише ниско и понижавајуће за друге. Тада ученицима бива непријатно. Петар каже: “Нећеш опрати моје ноге никада” (Јн. 13, 8). Али тада је већ касно. Да ли смо у стању да поступимо као Христос? Да ли смо спремни да преузмемо на себе најниже, најништавније служење просто зато што то неко треба да учини? Или мислимо да има млађих од мене, има сиромашнијих од мене, има таквих чија је дужност била да то учине? А уједно нам Христос говори: “Зар Ја нисам ваш учитељ? И ево Ја сам међу вама као слуга. Дао сам вам пример да му следите...” Имамо ли довољно брижне љубави како ништа не бисмо сматрали превише ситним, превише понижавајућим, превише ништавним што је потребно другом човеку? Да ли смо спремни да учинимо било шта, чак не постављајући себи питање о томе ко је он, ко сам ја? Христос не поставља питање – Он га решава. Ми га постављамо све време и не решавамо на Христов начин...

Даље је Гетсимански врт. Христос пред лицем Своје смрти – и пред лицем Свог живота; зато што ће смрт или завршити овај живот, или ће му одузети смисао, а живот ће осмислити ову смрт или не. Христос стоји пред свецелим Својим животом и свом Својом смрћу; Он тражи подршку. Тројицу можда најближих Својих ученика Он моли да остану будни са Њим, да не спавају; три пута долази код њих, три пута их налази како спавају. Зар то не личи страшно на нас када неко од нама блиских људи у борби, у болести, стоји пред смрћу или пред одлуком које се боји? Ми смо поред њега, а затим се умарамо, умарамо се од тога да делимо са њим његову борбу, његову тугу, његову болест и одлазимо. Одлазимо да удахнемо свежег ваздуха, да погледамо око себе, да се ишчупамо из оне напетости собе у којој болује или умире човек, из околности где има превише несреће или страха. Одлазимо; треба да се одморимо, али човек који је заиста у самој сржи овог ужаса нема где да оде!.. Ученици су се успавали; ми се често успавамо у погледу тако значајног дела нашег живота – и туђег живота... А уједно би то такође могло да буде испуњење Христове заповести: “Ово чините у сећање на Мене... Био сам гладан, био сам наг, било Ми је хладно, био сам усамљен, био сам у болници, био сам у тамници, и нисте Ме посетили. А ако сте Ме посетили делили сте Моју патњу на тренутак, тако да не падне претешко на ваше душе...”

И даље – Јудина издаја, и поново: “Друже!” И бекство ученика, и суд пред првосвештеницима, суд пред Пилатом; клевета, убиствена клевета због које Христос умире – како се ми односимо према клевети, када нас клевећу?.. А кад нас не клевећу, већ просто шире сплетке, лоше причају о нама, исмевају нас – како се односимо: као Христос или другачије?.. Говорио сам о карикатури: страхан тренутак када пред Пилатом стоји Христос и Пилат пита народ: “Кога желите да вам пустим – Исуса, такозваног Христа, или Вараву?” (Исус, Син Небески Свог Оца – и Вараву, што на јеврејском значи “очев син”). И Израил бира Вараву, самозванца, лажљивца... Како се ми односимо када се у нашем животу дешавају овакве преваре, када људи бирају лаж уместо истине, обману уместо истине? Шта се дешава када нам на крају сви окрену леђа?.. Јеврејски народ је одбацио Христа: “Не знамо ми за цара осим ћесара.” За Христа није било места у људском граду, Он је морао да умре ван зидина. Али то је мало, Њега је Бог оставио: “Боже Мој, Боже Мој, зашто си Ме оставио?” И ево, одбачен од људи, одбачен од Бога Он је остао веран до краја и људима, и Богу. “Опрости им, Оче, не знају шта чине... У руке Твоје, Господе, предајем дух Мој...” Шта се дешава када ми бивамо одбачени? Шта се дешава када нам се чини да нас је Бог заборавио? Шта се дешава када нас обузима душевна патња, када се у нашу меру (можда малу, али пуну нашу меру) нађемо у Гетсиманском врту? Шта се дешава кад физички патимо, кад бол продире у наше тело, као у Христово тело на крсту?..

И у свему овоме постоје две стране. До сада сам све време говорио: ми нисмо били схваћени, били смо одбачени, издани, заборављени, окружени клеветом, понижени и оплетени сплеткама и тако даље, - да ли у мемо да поступимо као Христос? Али постоји још и друга страна, можда страшнија, али исто тако реална када желимо да донесемо суд над својом душом. У свему ономе што сам говорио претпостављао сам да смо у довољној мери Христови да стојимо са оне стране где је и Христос. Међутим, зар се не дешава да смо у гомили оних који не разумеју? Зар не бива да се у овој или оној мери налазимо у позицији Јуде, Петра, тројице ученика, клеветника, сплеткароша, неправедног судије, кукавице, малодушног судије, разапињача, одбеглог ученика итд?

И ево овде, и у једном и у другом случају пред нама стоји тајна Свете литургије као позив, као изазов, као суд, као захтев. “Ово чините у сећање на Мене” не значи само “обавите црквену службу, причестите се хлебом и вином који су чудом постали Тело и Крв Христова”. То значи: “Постаните заједничари у свему ономе, у свему без остатка, што представља тајна вечера као праобраз Страсне седмице.” Тајна вечера није само слика страдања, већ и живота, светковине, она је почетак будућег века, она је већ пир вечности, пир Агнеца. Али не ради се о томе – у томе смо увек спремни да будемо заједничари! Христос каже: “Чините ово у сећање на Мене – не само да преламате хлеб, не само да делите чашу. Ви сте тело Христово, ви сте онај Агнец којег ломим и који крвари: Шаљем вас као што је Отац Мене послао...” И ево питања које стоји пред сваком од нас пре сваког причешћивања, после сваког причешћивања: Да ли сам учествовао само у тајанственој литургијској вечери или сам се погрузио у тајну Христову и ступам и сам у ову тајну са Христом?

Ево мисли, које сам желео да вам представим у нади да ће за вас Божанску литургију учинити реалнијом, страшнијом, захтевнијом, - и да ћете кад се будете замишљали над својом савешћу пре причешћивања Светим Тајнама поставити себи питање не о животним ситницама (које такође имају своје место, зато што ми грешимо и у ситницама и великим греховима), већ да поставимо себи основно питање: “Где сам ја? Ко сам ја у односу на Христа? Ко сам ја и где сам у односу на заједничарење, у односу на Тајне и у односу на тајну спасења?”

О Цркви Катихетска беседа

Говорићу о Цркви само с једне одређене тачке гледишта зато што је тема Цркве опширна, то је тема која у суштини обухвата сва питања наше вере. Ми живимо у Цркви и истовремено очекујемо њено потпуно открочење као Царства Божијег. Зато је оно о чему ће овде бити речи фрагментарно, али истовремено суштински важно ради потпуног сагледавања ове теме.

Говорећи о Цркви ми бивамо претерано склони да је дефинишемо терминологијом катехизиса, у категоријама на које смо навикли – да је дефинишемо као људску заједницу, коју је основао Христос, која је око Њега окупљена, обједињена заједничком вером, заједничким тајнама, заједничком хијерархијом, заједничким богослужењем. Све ове дефиниције су тачне, али су ипак недовољне за поимање и познање Цркве. Разлог је у томе што је катехизис првобитно био намењен људима који још увек нису постали хришћани; то је била припрема за улазак у Цркву, а не део црквеног живота у свој његовој пуноћи. У катехизису налазимо дефиниције, објашњења која су доступна онима који још нису прекорачили праг Цркве – објашњења за оглашене, који још нису постали заједничари у

тајанственој литургији, у црквеној молитви, у овој словесној молитви тварног света коју заједно са Христом и у име Христа Живом Богу приноси Црква која поседује самосвест. Уз сву тачност ових дефиниција оне Цркву карактеришу само споља. Оне се могу упоредити с објашњењима која бисте дали човеку који жели да нађе неки споменик архитектуре. Можете да опишете овај споменик, да му дате да осети његов значај, да истакнете његове карактеристичне црте: говорећи о храму истаћи ћете одређене особености зграде, које се разликују од описивања градске већнице или касарне, али ма шта да вам да такав опис он вас не уводи у саму зграду. Тако нас ни дефиниције из катехизиса не уводе у саму Цркву. И то је природно, зато што је знање Цркве пре свега искуствено знање. Као и све што се односи на област Божанственог, познање Цркве се састоји од поклоњења, од причешћа и припадности њој. Да, ми смо обједињени заједничком вером, имамо исте тајне, богослужење нам је једнако, наша хијерархија обједињује све нас и чува нас у видљивим јединству које можемо да осетимо, али истинска природа Цркве, дубоко искуство црквености се другачије дефинишу.

Пре свега, по речима апостола Павла, Црква је пре свега тело Христово (Кол. 1, 24). То је један од оних израза који нам изгледају или толико познато да смо се већ толико на њих навикли па су они изгубили свој садржај, или насупрот томе, толико чудно да нам ништа не говоре. Ова дефиниција није повезана са појмом спајања одвојених делова који се касније могу распасти, већ са појмом Оваплоћења. Ми смо тело Христово у најреалнијем смислу, у смислу познате изреке: Црква је наставак Оваплоћења. Свако од нас је Христово присуство у свету.

Дефиниција Цркве као тела, као организма, нам омогућава да одмах схватимо да је то јединствена целина која се не састоји од делова, већ од удова, који су заувек нераздвојиво повезани једни с другима од оног тренутка од када су постали јединствено тело. Осећај неразделивог јединства тела Христовог је у стара времена било веома жив. Јарко га је изразио, на пример, свети Јустин, пишући овако једном свом пријатељу који је пао у тежак грех и био изопштен из црквеног општења: “Зар не знаш да док се ти налазиш ван овог живог тела, на телу Христовом остаје рана, коју нико осим тебе не може да исцели?” Удови Цркве нису делови који се могу заменити; немогуће је заборавити онога ко је био присутан међу нама и кога више не видимо; немогуће је заменити онога ко је био овде са нама, неким кога овде није било. Онај ко припада овом телу припада му често трагично, али припада заувек.

Како се одвија ово заједничарење у телу и шта оно означава? У савременој пракси у већини Цркава човек постаје члан Цркве у детињству, у тајни крштења, која се најчешће обавља у тако раном узрасту да представља мистички, али не и психолошки догађај. Не доживљавамо га свесно и зато овај догађај мора бити доживљен касније, како би постао свесна реалност, - иначе ће бити изгубљен за дуго година. Ако погледамо прве генерације хришћана видимо нешто друго; видимо дуги пут раста вере, који се завршава уласком у Цркву, заједничарењем у телу Христовом. То је заједничарење у личности Христа; Христос је средиште догађаја.

Свима нам је из искуства познато оно дубоко поистовећивање са неким ко нам је драг, које се дешава у трагичним тренуцима; они који су доживели смрт дубоко вољеног човека несумњиво знају како смрт нама драгог човека постаје као неко развође земаљског живота, живота који нас окружује, одвајајући све површинско, све што није достојно онога што нас је тако потресло, све догађаје и околности који не одговарају величини онога што се догодило, од догађаја, који поседују истинску дубину и величину смрти. Има тренутака - они могу да трају у зависности од дубине нашег осећања неколико тренутака, неколико

дана, месеци, а понекад и целог живота, кад нечија смрт у гроб односи све што је у нама било ништавно, испразно, празно, све што није имало пуноћу истинских људских вредности. И нешто слично се садржи у искуству које чини саму основу крштења. Реч крштење значи погружавање. Крстити се значи погрузити се у смрт Христову и вратити се животу, али сада већ обновљеном животу. Ово погружавање у Христову смрт је догађај истовремено и психолошки, предмет личног искуства, и објективан догађај у којем се испољава дејство Бога. Оно што свесно доживљавамо у смислу личног искуства у самом тренутку догађаја, или чега касније постајемо свесни, може се описати на следећи начин. Понекад нас нека мисао, неко осећање увлаче дубоко у себе саме; све наше способности, све наше снаге се усредсређују у саму дубину нашег бића; у нас се уселјава неизрецива тишина, и толико урањамо у себе да све око нас бледи, замире, а нешто унутрашње постаје бесконачно живо, интензивно, трепетно. Ако је такво наше стање изазвано сећањем, осећањем – наступа тренутак кад ово “унутарбивање” престаје; постепено, а понекад због нечега изненада, одједном нам се враћа свест о спољашњим стварима и остаје само успомена, понекад туга због ове изгубљене дубине. И ако уђемо у себ са мишљу о Господу, ако се довољно удубимо у себе са вером и љубављу према Ономе Ко је наш Спаситељ, у самој дубини ћемо срести Господа. Ово је личан, жив, конкретан сусрет. То није слика, није успомена, то је Он Сам. И овај сусрет ништа не може да разруши, ништа нас не може одвојити од Господа, никаква сила на небу или на земљи није у стању то да учини. Овде се дешава неко дубоко погружавање у Христово присуство после којег се враћамо спољашњем животу, али се сад враћамо другачији. Шта се у суштини десило на нивоу унутрашњег живота, који још не представља ниво сакраменталног чуда Цркве? Догодило се то да је наш сусрет са Христом био сусрет с вечношћу и враћајући се у спољашњи свет ми се не враћамо просто да наставимо тамо своје постојање, већ да бисмо живели тамо обогачени вечношћу коју смо донели са собом.

Кад се Христос јавио апостолима који су у доживљавању Његове смрти на крсту доживели своју сопствену смрт, Он им није дао просто наставак земаљског живота - унутар овог земаљског живота Он им је већ дао присуство вечног живота. Овде ћемо додати пример који смо већ наводили: вољени човек односи у гроб све што му је туђе, он као да свлачи са нас све оно што је неспојиво са њим. За време Свог пријатељског општења с апостолима, Свог наставништва, Свог духовног руководства, Господ је за њих постепено поделио све што је постојало на свету, на оно што је било у Њему и око Њега, и на оно што је чинило непријатељски прстен и сенку смрти. И зато Христова смрт за њих није била само смрт Учитеља, смрт Друга; то је била смрт Онога у Кога је био њихов живот, Ко је поседовао речи вечног живота. С Његовом смрћу на земљи се угасио живот, и остало им је само да наставе да постоје. Христова смрт је из света апостола узела сам живот. Он им није узалуд рекао: “Аз јесм пут, истина и живот” (Јн. 14, 6). И Христово васкрсење није било само радост сусрета са Оним Кога су волели, Ко је био њихов Учитељ, њихов Наставник; то такође није била радост победе, извојеване онда када је пораз наизглед био већ очигледан, - то је био повратак у живот у свој његовој пунини. Ево зашто апостол Павле, говорећи о крштењу (Рим., гл. 6), повлачи паралелу између смрти и Христовог васкрсења и погружавања онога ко се крштава у воде крштења ради његовог враћања у живот. Воде крштења су симбол, оне симболизују смрт. Ми се погружавамо у њих као да се погружавамо у смрт и враћамо се затим новом животу. Али ова слика ће остати само мртва слика ако у њеној основи не лежи истинско унутрашње искуство живе, реалне везе са Христом. Ако нема ове везе са Христом оваква смрт је само слика, а не симбол. За апостоле је Христова смрт била њихова смрт, Његово васкрсење – нови живот.

Ако за нас не постоји искуство слично апостолском, ако је оно затворено за нас, ми још увек нисмо схватили шта значи наше сопствено крштење.

Постоји и друга страна крштења, не само психолошка, већ и објективна, иако је у духовном животу објективно неодвојиво од субјективног: не постоји мртва објективност, постоји само објективност која постаје жива у тренутку кад се лично спознаје, кад постаје предмет живог искуства; ово је тако и када су у питању веронаука и када су у питању тајне. И ево, мистички аспект крштења који исходи од Бога, јесте божанствено дејство које нас чини заједничарима у Христовој тајни. Акт вере и акт љубави који се морају налазити у основи догађаја који се дешава сједињују нас са Христом, чине нас сроднима са Њим, нераздвојивима од Њега. Овде је чудо, овде је присутно божанствено дејство. Без њега нема крштења, без њега нема ни хришћанина. И овде долазимо до најважније одредбе у православној концепцији Цркве. Црква је по својој суштини – сакраментално тело. То није заједница обједињена на основу одређеног споразума, чак ни на основу заједничке вере, то је заједница у којој сила Божија делује и преображава, где делује Сам Бог; без Божијег дејства постоји припрема, али још увек нема пуноће.

Покушајмо сада да схватимо везу која постоји међу нама, који смо крштени и Христа. У Светом Писму постоје две слике: прва је слика виноградне лозе и грана (Јн. 15, 5), а друга су речи апостола Павла о томе да смо ми накалемљени (он говори и о израиљском народу и о паганима), да су незнабошци накалемљени на живо маслиново дрво Израиља како би сами постали маслиново дрво пуно живота, пуно живота маслиновог дрвета (Рим. 11, 13-19).

Шта то ове две слике уносе у наше поимање Цркве? Размотримо прво пример калемљења. Вртлар има дрво пуно живота, пуно животних сокова, које је у стању да дели с другима живот и да даје живот. И он тражи калем, грану која вене, али која се још увек може оживети. Прво дејство вртлара, пуно љубави и мудрости јесте трагање, оно трагање о којем говори Христос, на пример, у причи о заблуделој овци. А затим дејство које изгледа тако сурово и насилно и у пракси вртлара и у искуству људске личности. То је акт божанствене љубави којим се грана одсеца од свог корена, одсеца се ножем и тим самим се одваја од оног живота, макар и несавршеног, макар и краткотрајног, али који је ипак поседовала, и подвргава се ризику коначне смрти. Ово се дешава када вртлар ножем обрезаје грану коју жели да накалеме. Али исто то се дешава када у људској заједници велики Вртлар Господ откида једног од нас од његовог корења, кад га откида из његове средине, из његове породице, његове вере, из услова његовог живота – од свега што је представљало подршку његовог живота, његову заштићеност, а понекад и од онога што је било сам његов живот и држи га у неодређености између живота и смрти која му прети, и оног пролазног краткотрајног живота којем више не може да се врати, јер је био откинут од њега божанственим насиљем. Затим се вртлар окреће маслиновом дрвету, ономе које је изабрано како би дало живот, и поново сече, расеца својим ножем, и тако – рана на рану, бол на бол – одвија се сусрет животворног дрвета и гране која умире. Ово је такође закон духовног живота. Само по цену ране се живот једног преноси на другог. Овај сусрет и овај дар се увек одвијају по цену страдања, по цену кенозиса живота, губитка живота. И ево, испоставља се да је гранчица накалемљена на стабло које може да да живот. Да ли то значи да она више не поседује живот? Шта се даље дешава? Зар Господ није рекао: “Ако будете у Мени?” (Јн. 15, 7) Али како ће ова гранчица остати ако су је просто ставили овде? И овде започиње борба коју можемо да посматрамо у накалемљеној гранчици, коју можемо да посматрамо и у искуству људског живота. Лагано, упорно, животни сокови лозе или животни сокови маслиновог дрвета се крећу и траже пут како би продрли у танке жилице

гране. Они се лагано подижу, цуре у све жилице, достижу њихове крајње границе, преливају се ван ових граница, окружују сваку ћелију; њихов продор постепено постаје све јачи, све упорнији, они продиру у сам живот сваке ћелије накалемљене гране потискујући из ње живот дивљаке, кратак живот који је раније водио ка смрти, и гранчица постепено оживљава новим животом. Постепено се подиже лишће и она постаје жива у дубљем смислу, него раније. Али истовремено она постаје оно што јесте интензивније и личније него раније. Све њене могућности, које нису у стању да се испоље, које се суше, јер јој је недостајао живот, откривају се, узрастају, достижу савршенство, и ми видимо да је Господ заиста био у праву, и да ако гранчица остане на лози она почиње да се развија, достиже пуноћу, постаје оно што јесте у смислу који раније нисмо ни могли да претпоставимо да постоји. Да, овај потпуни, огроман живот, живот без граница, живот овог животворног дрвета трепери и испуњава накалемљену гранчицу. Међутим, гранчица је постала оно што јесте само због тога што је оживотворена овом пуноћом живота. Овде се поново обраћамо речима апостола Павла. Он каже: “Не живим више ја, већ у мени живи Христос” (Гал. 2, 20). Он није потиснуо моју личност, ја сам овде, али све што сам могао да будем постао сем тек сада када је у мени Његов живот, Његова животна снага, Његова сила вечности. И ми видимо да нам веза хришћанина са Христом коју изражава ова слика даје пуноћу нашег личног живота, а такође пуноћу заједничког живота, јер постоји само један живот – живот Божији који се излива у нас. И овај живот није просто земаљски живот, који је достигао већу пуноћу, јер Онај Који нам даје живот није само Исус из Назарета, Галилејски пророк, то је Онај Ко је истовремено и човек, и Бог, савршени Човек и савршени Бог; то је Онај Чија људскост није просто наша људскост са додатком Божанствене природе, већ људскост која се вратила ономе што је требало да буде да није било пада у грех, човечанство превазиђено у ономе што је позвано да постане.

Свети Максим Исповедник говорећи о Оваплоћењу наводи следећи пример. Тајна Оваплоћења, каже он, личи на оно што се дешава ако се мач стави на врело угљевље. Овај мач, тежак, хладан и сив постепено почиње да блиста светлошћу и од овог сјаја нам изледа лак и нов, а врелину која га испуњава не можемо да одвојимо од гвожђа коју је она прожелела. И тада се, каже Максим Исповедник, може палити гвожђем и сећи ватром. У тајни Христа присуствује ово нераскидиво јединство Његовог Божанства и Његове људскости, захваљујући чему човечанство превазилази само себе и достиже истинско призивање човека, теосиса, обожења, превазилажења тварног и заједничарења у нетварном. Шта се то дешава у Христу – јер ту нису мач и огањ, већ је људска природа сједињена са Богом; шта се то у Њему дешава? Свети Максим нас подсећа да је по учењу Библије, по учењу апостола Павла, смрт резултат греха, радзвојености између нас и Бога и да сједињење Божанствене и људске природе у Христу већ ову људску природу чини природом бесмртном и нетрулежном. А ипак видимо да Христос по људској природи страда и умире на крсту. Да, зато што у акту страдања, у акту љубави, која преузима сву судбину вољеног, са свим њеним последицама Христос у Својој људској природи – која сама већ није подвргнута ни страдању, ни смрти, преузима све последице нашег палог стања, стања греха. Ипак, иза слике страдајућег Христа, Бога, бесконачно слабог и рањивог, предатог у руке људи који ће са Њим учинити све што пожелеле, стоји тајна већ извојеване победе, тајна открочења човека у свој његовој слави.

На Таворској гори Га видимо у Његовој слави: није се Он изменио, већ су апостоли увидели... Видимо Га касније у Његовом васкрсењу: Његова људскост се није променила, али оно што је било невидљиво, што је Бог желео да сакрије Он сада показује у свој пуноћи. И у тајни крштења, ако заиста умиремо заједно с Њим и ако заиста оживљавамо с

Њим, постајемо заједничари у Његовој прослављеној људској природи, људској природи већ будућег века. Кажем “ако заиста” не зато што је Божије дејство недовољно, већ зато што наше спасење није једнострано Божански акт, већ је акт у којем у пуној мери учествује наша људска воља и наша људска слобода, као што је рекао један од отаца Цркве: “Бог нас је створио по Својој вољи, али не може да нас спаси осим уз наш пристанак.” Ево због чега дан крштења у нама није пуноћа славе, већ вечног живота, као што каже апостол Павле. Све постаје могуће, како он каже: “Све могу у Исусу Христу Који ми даје моћ” (Фил. 4, 13). То је почетак, али се у њему већ садржи коначни циљ; то је есхатолошки догађај у пуном смислу речи. Грчка реч есхатон има два значења: одлучујући догађај и завршни догађај. Одлучујући догађај се десио – ми смо накалемљени на дрво живота. Завршни догађај ће бити будућа пуноћа. Исто као што Оваплоћење, Христова смрт на крсту и Његово Васкрсење представљају одлучујући догађај спасења сваког од нас, у свом коначном облику он мора да буде стечен, он мора да постане лична реалност за сваког од нас. Исто као што се у водама крштења, овим као првосазданим водама, о којима говори прва глава књиге Постања, из којих је све потекло, рађа нови народ, народ потпуно другачији. То је ново-творење. Да, то је нова твар, нова заједница, али и више него заједница – то је живи организам, савршени човек (homme total) како каже свети Игњатије Богоносац, а што често понавља и блажени Августин. Глава и удови – Исус Христос и сви који су у Њему и са Њим.

Овај савршени човек се налази у нарочитом односу не само са Христом, већ и са Светим Духом и са Оцем. Свето Писмо, искуство Цркве и наше мало људско искуство нас уче да нико не може да препозна у галилејском пророку, човеку из Назарета, преступнику, распетог на крсту на Голготи оваплоћеног Бога, ако му то не открије Сам Свети Дух. Онај ко је поверовао, ко је препознао Христа, ко је одговорио на Његов позив, ко је ушао у ово тајанствено општење мистичког тела, тела Христовог, је на свакој степеници, на сваком кораку то чинио дејством Светог Духа. Дух Свети, Који нас прво призива, затим подучава, затим чини заједничарем у овом телу иде још даље, још дубље, јер када смо постали живо тело Христово, живо присуство Христа у свим вековима и на целој земљи, из генерације у генерацију, Он нам даје да спознамо, у самим дубинама нашег бића ново искуство Он нас учи да кажемо: “Ава, Оче,” обраћајући се Ономе Ко је у вечности – Отац Исусов. Ава је нежна реч; превод “оче” је вештачки, високопаран. У Христова времена дете је говорило оцу “ава” као што у наше време деца кажу “тата”. Постоји нешто дубоко дирљиво и необично једноставно у овом зову Духа у дубини нас самих. Шта он значи? Дух Христов, дух синовства? Да ли нас доводи просто у ситуацију сличну Христовој ситуацији? Овде долазимо до друге велике тврдње светоотачке мисли. Ова реч која нас плаши својом храброшћу припада светом Иринеју Лионском. “Ако је,” каже он, “све у шта верујемо о Христу и о Цркви истинито, онда смо ми кроз Цркву сви заједно и са Христом истински јединородни син Божји.” Како то да се схвати? Често понављамо молитву Господњу “Оче наш,” и ову молитву не користе само хришћани, већ и безбројно мноштво верника у читавом свету. Шта изражава ова молитва? За једне – аналогију, за друге – реалност, која би била ужасна када не би била Божанствена љубав. Аналогија је једноставна: ако знамо Бога у Његовим делима, из свог личног искуства као Онога Ко поступа са нама као отац лако нам је да Га зовемо овим именом. Али за хришћанина се у овом изразу садржи нешто друго. Нико не зна Оца осим Син, речено је у Јеванђељу по Матеју, и коме Син хоће да открије (Мт. 11, 27). Ово знање, ово искуство далеко превазилази границе аналогије, то је искуство онтолошког поретка, које се односи на саму суштину ствари. Ако смо заиста у својој љубави према Христу и у дејству Светог Духа и Христа у Његовим тајнама постали

живо тело које представљамо, по речима апостола Павла, онда заиста са Христом имамо за Оца Живог Бога.

То је наше призивање: не само нешто што може да буде или да не буде. Не нешто што би нам се давало механички, аутоматски у тајни крштења, у дару Светог Духа, у Педесетници, у Евхаристији. То је нешто што је дато и што је прихваћено или није прихваћено. Јер човек одговор има исто тако одлучујући значај као и дар Божји. Накалемљени на живо дрво, ми учествујемо у тајанственој вечности кроз тајну Причешћа, кроз тајну молитве, у дубоком јединству које се учвршћује када смо Христос и ми обједињени једном вољом и једним животом. И у овом јединству Отац постаје наш Отац. Дакле, Црква се пред нама показује као нешто неупоредиво веће и неупоредиво дубље од људске заједнице, ма како узвишени били принципи на којима се гради ова заједница. Црква се пред нама појављује као тајна сусрета и сједињења Бога, Јединог у Светој Тројици и Његове твари, чија је подела, расејање, побеђено и чије је јединство успостављено прво у акту вере, а затим у тајни општења. Црква је присуство Пресвете Тројице међу нама и у нама, то је дејство Животворне Тројице у Њеној твари.

Међутим, Црква није само слава, она има и убогу страну. Она има славни аспект и трагичан аспект. Убоги аспект Цркве јесте свако од нас, ова емпиријска Црква, ова коју видимо. Ми немамо њу у виду када изговарамо речи: “Вјерују во Једину Свјатују, Соборнују и Апостолскују Церков””; у исповедању своје вере не говоримо о овом емпиријском аспект, јер је ово видљива и превише очигледна страна. У извесном смислу ми припадамо свету и већ припадамо Цркви. Како каже отац Георгије Флоровски, ми смо истовремено *in patria et in via* (у домовини и на путу), већ смо у Цркви и још смо на путу ка њој. Док у нама нису побеђени зло, грех, смрт, ми смо још у процесу настанка. Али на дубљи начин, ми смо већ деца Божија, ми смо већ саборци Бога у Његовом остваривању спасења. Неко је рекао да личимо на посаду брода за спасавање: ми знамо вољу Божију; Он нас је позвао да будемо Његови сарадници, Он је рекао да више не жели да нас назива слугама, већ пријатељима, јер слуга не зна шта жели његов господар, а Он нам је открио сву Своју вољу (Јн. 15, 15)... А истовремено тврдимо да смо грађани ове земље, тврдимо да у потпуности припадамо земаљској реалности иако истовремено представљамо другачију реалност, која је превазилази. Црква је заједница људи за коју је једини закон деловања љубав, нежна љубав, и којој је туђ закон земље; али овај закон љубави је страх и опасност за земљу, зато што волети значи одрећи се себе до те мере да човек потпуно умре; и зато што бити заједничар у Христу, имати заједнички живот са Њим – значи прихватити у потпуности Његову судбину, не само будућу славу и будућу вечну радост, већ такође и Његову историјску судбину... “Шаљем вас као овце међу вукове” (Мт. 10, 16); и овде почиње нова тема.

Циљ ове беседе је био да покаже везу између Христа и хришћанина, да покаже јединство живота свих хришћана, јер је наш живот Једини Христос, да покаже тајну Тројице – Оца, Сина и Светог Духа у њеном односу према Цркви, и на крају парадокс Цркве: већ – и још не, садашњост – и још увек будућност, а у садашњости – трагедија, зато што док није спасен цео свет мисија Христовог тела остаје иста – тела, које се ломи за отпуштење грехова.

Поводом израза
“Нераздељена Црква”

“Весник Руског Западноевропског Патријарашког Егзархата је у бројевима 105-108 (1980-1981.) објавио писмо групе верника код којих су се родиле недоумице поводом израза “нераздељена Црква” и коментаре на писмо које је на молбу редакције “Весника” дао митрополит Антоније. Објављујемо оба текста (у преводу са француског језика).

Писмо групе верника

Откако је наша Црква ступила у екуменистички покрет у нашем језику су почели да се појављују изрази који код верника често изазивају недоумицу. И то тим пре што су се ови изрази толико уобичајили да се могу срести у излагањима наших православних епископа, а њихов смисао остаје нејасан.

Недоумицу, да не кажемо саблазан, изазива веома раширен израз “нераздељена Црква” или “стара нераздељена Црква”. Јер, понављајући Символ вере знамо да је Црква Тело Христово, неодвојиво од своје Главе и да је пре свега ЈЕДИНСТВЕНА. Сећамо се – зар се поделио Христос? (1 Кор. 1, 13).

Заиста, не знају сви историју Цркве, али је већина упозната с апостолским посланицама и већина људи је читала о одвајању од Цркве за лажним учитељима или због других разлога ових или оних хришћана. Тако су се од апостола Павла одвојили сви “иже от Асији” (1 Тим. 1, 15). Апостол Јуда говори о “отдељајушчих себја от јединости вјери” (19), апостол Јован (1 Јн. 2, 19) о онима који “от нас изидоша, но не бјеша от нас” и т.сл. И у току читаве историје Цркве није било, чини се, периода када се од ње не би одвајале групе људи или због вероисповести (јереси) или због питања која дозвољавају излечење (расколи) или због дисциплинарних разлога (самовлашће) (в. прво правило Василија Великог). Таквих људи који су се одвојили је било понекад веома много, чак већина (на пример, у неким областима за време монофизитства и у самом Константинопољу за време иконоборства).

Међутим, без обзира на број отпалих и без обзира на разлог њиховог отпадања, никада се није говорило о подели Цркве. Она је и даље била свесна и исповедала себе као Цркву ЈЕДИНСТВЕНУ. “Без јединства Тела Христовог” пише В.Н.Лоски, “које не може бити дељиво и друга својства Цркве, њена светост, саборност и апостолност – не би могли да постоје” (“О трећем својству Цркве”. – Весник Руског Западноевропског Егзархата. Париз, 1950. бр. 2-3, на француском).

Ако се призна да је Црква “раздељена” да ли то значи да се разделила приликом сваког отпадања од ње, и да је на тај начин увек била раздељена?

У чему је онда разлика између садашње ситуације и претходних? Зашто само говоримо о Древној Цркви као о “нераздељеној”, очигледно показујући да је у наше време “разодељена”?

Сви ми одбацујемо такозвану “теорију грана”. Међутим ако замишљамо Цркву нашег времена као “раздељену”, зар самим тим не признајемо да је та теорија тачна? Јер није тако битно колико грана има – две или двадесет. Битно је недвосмислено исповедање Цркве као ЈЕДИНСТВЕНЕ, као што је и њен Глава.

Размишљања владике Антонија

С дубоким саосећањем, али такође и са бригом сам прочитао забелешку под називом “Недоумица верника”.

Са саосећањем које без сумње дели већина православних људи кад је принуђена да чита помирљиве изјаве различитих екуменистичких комитета; варљиве изјаве, јер говоре о јединству вере између нас и неправославних – о јединству које не постоји; изјаве које доводе у заблуду, јер подржавају у другим хришћанима илузију да је јединство о којем екуменисти маштају на дохват руке, док оно треба да се заснива на потпуној бескомпромисности, на подвижничкој верности Истини.

Читао сам и са бригом јер су “недоумице” аутора забелешке верника, како ми се чини, у великој мери засноване на суженом, непотпуном виђењу црквене реалности.

Пре више од четрдесет година, кад још нико није говорио о екуменизму и кад чланови Патријарашке Цркве у Паризу нису прихватили ништа што није било учење беспрекорне чистоте (“Нисам донео мир него мач” (Мт. 10, 34) – онај мач са две оштрице који по апостолу Павлу продире у саме наше дубине делећи кости од мозга, душу и дух: Јевр. 4, 12-13) појавио се чланак који нам је скренуо пажњу на одговорност која лежи на нама, на нашем добу. Сабори првих векова, говорило се у чланку, дефинисали су са запањујућом тачношћу и потпуношћу нашу веру у Бога, Господа нашег, у Мајку Божију; они су дефинисали у чему се састоји наше спасење и последња Божија обећања. Међутим, изложивши у чему се састоји дубока природа Цркве они нису дефинисали њене границе. У 19. веку митрополит Кијевски је могао да каже да ми знамо где Црква јесте, али не можемо да кажемо где је нема; “Наше земаљске преграде не допиру до неба”, закључио је. И отац Георгије Флоровски, човек који је за многе од нас био глас Православља у опширном чланку о Цркви показује да ниједна хришћанска исповест није дефинисала коначне границе Цркве. И наш век треба, са смирењем, са строгошћу и хришћанском љубављу да дубоко размисли и разуме историјску реалност коју данас представља хришћански свет.

Ниједан православац неће довести у сумњу чињеницу да Црква не само да је једна, већ представља само јединство: ону тајну, оно место и онај начин где и на који Бог спасава Своју твар и сједињује се са њом – Тело Христово, Храм Светог Духа, Царство Божије које је већ дошло у сили; чудо које нас чини децом Божијом (јединородни син у Јединородном Сину) и које нам омогућава да постанемо заједничари у Божанственој природи.

И ниједан православац неће посумњати у то да управо Православна Црква на једини непоновљиви начин јесте та Тајна, то Место, то Царство.

Без обзира на то остаје проблем, како богословски, тако и морални: какво место дајемо онима који или по избору или због тога што су се родили у условима који им нису омогућили да дођу у додир са Православљем не припадају Православљу?

Најједноставније решење питања јесте да се они искључе из тајне Цркве; рећи да не могу више да имају везе са њом; изјавити да се може бити или у Цркви или ван ње, да пошто је Црква само Јединство, свака пукотина претпоставља искључење из ње, одсецање од ње – самовољно или хируршко. То је била богословска позиција митрополита Елевтрија, за којег је свако одступање од православне вере претпостављало потпуно отуђивање и најрадикалније последице: ни благодат, ни тајне, ни свештенство, не могу да постоје не само код јеретика, већ ни у шизматичким заједницама. Да ли се таква одлука може прихватити? Чини ми се да су историја Цркве, њено богословље неспојиви с таквом одлуком, једноставном... и умирујућом, јер она укида свако колебање, сваки проблем који захтева решење које би било достојно Бога.

Сами појмови јереси и раскола претпостављају неки однос према вери и према Цркви и везу која траје, ма како мучна била, међу њом и онима који су се од ње одделили. Јер не кажемо да су муслимани или будисти јеретици или расколници: они су нам просто туђи; да би човек био јеретик или расколник треба да буде хришћанин!

Овде неко може да изрази неслагање и да каже да се они који су у заблуди у крајњем случају могу сматрати хришћанима, али не члановима Цркве.

Међутим, да ли је то могуће? Може ли се бити хришћанин ван Цркве? Може ли се исповедати да је Христос Господ другачије осим Духом Светим? (Зар не уче о томе и апостол Јован и апостол Павле? (1 Јн. 4, 2-3; 1 Кор. 12, 3). Да ли је могуће и замислити да човек буде научен Духом Светим, да буде место Његовог присуства и да остане туђ Цркви? Зар нас у супротно не уверава обраћење Корнелија у књизи Дела апостолских (гл. 10)? Да ли се може живети по надахнућу Духа Светог и остати туђ Христу? Или: бити у Христу и ван Цркве док ван Цркве нема спасења?

Или шта да се каже за оне који су се прикључили погрешној вери, који примивши непотпуно богословље живе ради Христа и умиру за Њега? Сведоци Његови – мученици за веру у Господа, католици, протестанти и други, који су живели само ради тога како би пренели веру у Спаситеља онима који Га још нису знали, који су проживели подвижнички живот и примили мученичку смрт? Зар њих може да призна само Христос у вечности и зар Његови ученици треба да их одбаце на земљи? У Јеванђељу читамо да су вративши се једном код Христа апостоли испричали како су срели човека који чини чуда Његовим именом и забранили му. Христос одговори: “Немојте му бранити, јер нико ко је учинио чудо именом Мојим не може убрзо после тога да говори ружно о Мени” (Мк. 9, 39)...

Чему нас о јересима учи историја Цркве?

У чланку који се појавио барем двадесет година пре настанка екуменизма, митрополит Антоније Храповицки, који се - да не вређамо сећање на њега, може назвати интегрисом, поставља питање: Зашто се однос Цркве према јересима у току векова променио, зашто се од акривије прешло на икономију? Најједноставнији, најјединичнији одговор би било признати с тугом и са осећањем стида да је догматска свест верника ослабила, да више нису били у стању да јасно распознају истинито од лажног, лажно их више није узнемиравало, и они су се са све већом лакоћом мирили с погрешним, које је у њиховим очима постајало све релативније сразмерно ономе како је њихов постепени осећај Бога и Истине постајао тупљи... Сложити се са таквим погледом на ствари значило би негирати присуство и стално дејство Духа Божијег у Цркви – значило би негирати Цркву.

Митрополиту Антонију тачније изгледа друго објашњење које, како ми се чини, истовремено изражава и историјску мудрост Православља и догматску мудрост Цркве: Црква никада није усредсређивала своју пажњу само на зло, на грешке; с ужасом указујући на грешку и на зло, она је увек била осетљива за онај део Откровења Истине који је и даље постојао у учењу или пракси оних који су се од ње одвајали: “Светлост светли у тами и тама је није обузела” (Јн. 1, 5; двоструки смисао грчке речи – није је примила и није је угушила). И Црква је водила бригу не само за чистоту свог учења или хришћанског живота, већ и за спасење своје заблуделе деце. Један духовни писац је чак могао да каже да у тренутку када најокорелији јеретик наглас чита свом стаду заблуделих оваца Јеванђеље он објављује реч Божију и пребива у Истини...

И Православље се с бескомпромисном строгашћу односило према првим јересима, јер су оне одбацивале саме основе вере: Божанство Христа, Његову људску природу, негирајући и сведочанство Божије и тајну нашег спасења. Међутим, свака следећа јерес је чувала, односећи га са собом, све потпунији православни садржај, који је све више био у стању да врши спасење догматски и духовно уједињених заједница. И Црква се разликујући добро семе међу коровом односила према овим заблуделим заједницама са све

већом пажњом. Не могу се поредити, стављати у исти кош, заблуде римокатолика или протестаната и заблуде гностика, аријеваца или манихејаца.

У раној духовној литератури и житијима светаца налазимо сведочанства, иако спорна са строго историјске тачке гледишта, али која нам ипак указују на то како се Црква односила према таквим стварима. Ево два примера узетих из Црквеног предања.

Један човек којег је због његовог незнања крстио свештеник-јеретик, обратио се касније православном епископу. Како не би погрешно епископ је позвао јеретичког свештеника да се увери да је баш он обављао крштење. Кад га је видео овај човек који је дошао да се крсти узвикну: “О не! Није ме крстио овај човек! Крстио ме је светли анђеоло, а овог су док су ме крштавали два демона држала у углу цркве везаног...”

И друга прича: свештеник светог живота, али необавештен, био је увучен у неку њему савремену јерес. Његов ђакон је остао веран истинској вери. Негодовао је што тако благочестив и чист човек живи у заблуди; и после многих колебања то је испричао свештенику: “Како је то могуће!” узвикну свештеник. “Сваки пут кад служим литургију саслужују ми два анђела: они не би служили са јеретиком! Питаћу њих.” И следећег дана када је завршио освећење Дарова свештеник заустави службу и упита анђеле да ли је истина да је у заблуди.” “Да,” рекоше анђели. “Али зашто ми раније нисте рекли, пустили бисте ме да будем јеретик?” “Господ нам је заповедио да сачекамо док ти твој ђакон из љубави према Богу и због љубави према теби не каже то; да ти он није рекао, ми бисмо то учинили.” “Али како онда саслужујете са мном?” усклику несрећни свештеник. “Бог видећи чистоту твог срца прима твоје молитве и жртве,” одговорише анђели...

“Много је оних који су на земљи сматрали себе туђима Цркви и који ће на дан суда открити да су били њени грађани; много је и оних, авај, који су себе сматрали члановима Цркве и који ће увидети да су јој били туђи,” рекао је блажени Августин.

Дакле, да би човек био јеретик треба да буде хришћанин или да жели то да буде! Иначе се може бити или паганин или одступник.

Неће они који су говорили: “Господо, Господо!” па чак ни оне који су говорили: “Јели смо и пили пред Тобом” Христос признати за Своје, него оне који су творили вољу Божију (Лк. 13, 25-27).

Шта је Православље и у чему се састоји “парадокс Цркве”? Како се решава ова напетост између Апсолута, који не може да пристане ни на какав компромис и “постојања”, постепене победе Бога Спаситеља над пропалим светом?

Једном ми је отац Софроније у разговору рекао: “Нико себе не сме да назива православним у строгом, апсолутном смислу речи, јер бити православан значи знати Бога онаквим какав Он јесте и служити и клањати Му се достојно Његовој светости.” У том смислу се ми истовремено налазимо *in patria* и *in via*: у домовини и на путу. Све је учинио Бог у Христу; али није све завршено ни у нама, ни у свету. “Црква није скуп светаца, то је гомила грешника који се кају” и “који се кају” означава “обраћених ка Богу”, као Петар који је тонуо за време буре. Неће ли бити истинито рећи да тамо где постоји спознаја Бога, тамо где постоји признавање Христа за Господа – Духом Светим (1 Кор. 12, 3), где присуствује давање свог живота и своје смрти Господу постоји и Православље, а то значи постоји и Црква као светлост – заслепљујућа или само искричава, као жива вода која напаја суву земљу, као квасац који диже тесто у квас, као крв која се пробија кроз рањено ткиво?

Како је болно видети како је светлост потамнела, али како је дивно видети да тама не може ни да је угуши ни чак да је сакрије у потпуности! Победа Православља коју славимо на почетку Великог поста јесте светковина, победа Божија над нама, а не победа

православних над њиховим противницима; и зар не треба да ликујемо због присуства, неухватљивог за наше очи, које Бог ипак види, и анђели Његови, и свети, због заметка Живота међу семенима смрти, здраве ћелије која и даље живи у мртвом ткиву, које трули или болује од рака? И зар не би требало да нам буду драги ови замеци Спасења више него да негодујемо и да се одвраћамо од знакова тешке болести која може да убије оне за које је Христос живео и дао свој живот? Архиепископ Алексијеј Дизелдорфски је говорио да су Истина, Живот, Црква, као свећа упаљена у бескрајном свету: она као да греје и обасјава јако мали његов део, па ипак у свом бескрају простора тама више није апсолутна. Откако је Христос извојевао Своју победу Дух пребива у свету – делатни, животворни Дух Који подстиче на спасење, Који зове, Који ствара у срцима људи који траже Апсолутног ма којим именом да Га називају, лик Живог Бога, који чува делиће угља који тињају без обзира на вихоре јереси и раскола, Који их разгорева и обнавља пламен у њима.

Можда је сада време да подсетим на један омиљени лик Л.А.Зандера из његове храбре и мудре књиге пуне наде и вере и разумевања која је подвргнута неправедној критици (“Vision and Action”). Он разликује у оном смислу у којем апостол Павле говори о разликовању духова – три стадијума у “подели”: разилазак, непокретност, спајање. У тренутку када се два убеђења сударају, оба друштва могу само да се одврате једно од другог. Још се не разишавши, али стојећи леђима једни према другима и обраћени ка различитим хоризонтима она могу само да се узајамно негирају; још увек тако блиска она су већ на бесконачном растојању једно од другог, њихови погледи више не могу да се сретну; она више не могу да гледајући једно другом у очи открију душу, своју и туђу.

Међутим, године ћутања пролазе, с њима и личне увреде, и остају само истински разлози раздора, а над овим разлозима су жеља антагониста да остану верни Богу и Његовој истини. Тада противници могу да се окрену један ка другом, да поставе себи питање: “А шта је било с другом из старих времена који је сад симбол грешке и заблуде? Шта је остало од првобитне лепоте?” То могу прво да се упитају са радозналошћу, а затим с бригом, да ли је ђаво можда савладао оне који су мислили да су верни Христу ма како тешке биле њихове заблуде?... Из мрака се помаљају нејасни облици, нејасни звуци; језик који се више не може схватити поново се чује... А затим (било да је то обична радозналост или узвишенија брига за судбину “другог”) после стадијума непокретности друштва се крећу, бивају привучена једно другим, после стадијума непокретности заједнице се крећу, једна другу привлаче: “Ко си ти? Шта си постала за све ове векове растанка? Чему си се научила? Шта си схватила? Како ти изгледам? Да ли си блудни син који одлази или си већ на путу повратка? Или си још у далекој земљи? Да ли живиш тамо у варљивој слави и изобиљу, окружен лажним пријатељима? Или си усамљен, осиромашен и понижен? Да ли се сећаш још увек Очинског Дома? Да ли још увек можеш да изговориш свештено име “Отац”? Да ли си стигао до оног степена очаја када ћеш моћи да признаш своје грешке, заблуде и да начиниш корак без којег нећеш поново моћи да постанеш оно што си увек био за свог Оца: Син, Погинула Овца, али такође и Крст страдања?”

Зар не откривају и не проналазе себе у наше дане тако хришћанске конфесије? О, ми смо веома далеки од оног јединства о којем се толико прича! Доктринална осетљивост у неправославном свету је отупела, а везаност за концепције које су неспојиве са јеванђељском благом вешћу (папски примат и непогрешивост; Filioque; доктринарни и духовни антипаламизам; “теорија грана” у Цркви; предестинација; спасавање само вером) остаје јака. Али неправославне заједнице почињу да препознају себе у Православљу. Да ли се томе треба чудити? Јер ми смо њихова сопствена прошлост; док они нису наша ни “садашњост” ни наша “будућност”...

Треба да се загледамо у изданке живота, у оно што у овим вероисповестима постоји од праве истине и да не мешамо јерес, раскол и одступништво... Треба имати на уму две ствари које лако заборављамо; као прво, да су старе и нове јереси праведно биле осуђене, али да превише често није био дат никакав одговор на проблеме – философске, богословске и моралне из којих су се оне родиле; јер ниједна се заблуда није родила просто из зле воље. И као друго, не сме се заборављати да нас често раздваја језик, употреба речи и да често изражавајући нешто, сродни, а понекад и исти изрази означавају разне појмове до неспојивости: дух се изопачава словом.

Такође се никад не сме заборављати да лако и природно посматрамо нашу веру и праксу у целини као “меру” Православља док има толико ствари које су нам драгоцене, а које су само пролазне, а понекад су и случајан одраз апсолутне реалности.

Било је довољно да евнух призна Христа за свог Спаситеља да би био крштен (Дап. 8, 26-39). Зар не захтевамо од оних који желе да се врате вери отаца да постану Грци, Руси или још нешто? Зар не захтевамо од њих више него што очекујемо од својих истоверника по рођењу? Колико православних по имену живи у сујеверју, неспојивом са здравом вером, блуди негде између незнања и јереси, појављује се у цркви само на сопственом крштењу, свадби и сахрани, али они “имају право” да се позивају на своју “православност” како би добили тајне Цркве које ми одбијамо (исправно - и треба да одбијамо) онима који припадају другој хришћанској заједници? И зар ми сами не издајемо Христа својим начином живота (Рим. 2, 24), зар се не одричемо свенародно Његове благе вести када газимо Његове заповести, зар то није право одступништво у делима (1 Јн. 2, 9)?

Црква је јединствена; и на земљи је то Православна Црква, света светошћу Божијом и њеном Богочовечанском природом, у њеној тајни, али која носи оно што је свето у глиненом сасуду; која зна Бога свог у созерцатељном тиховању, која тепа своје сведочанство, из века у век, речима макар и на људском језику тачним, али које нису у стању да пренесу ни шта је Бог ни шта су Његови путеви.

Апостол Павле за Цркву свог времена каже да треба да постоје разна мишљења у Цркви, али зато како би се открили најiskusнији (1 Кор. 11, 19).

Црква је неразрушива, врата паклена је неће надвладати, али пут којим она иде ни из далека није једноставан: Истина која се крије у дубинама созерцатељних душа налази свој израз само у дугој и мучној борби тиховања са речју, бесконачног и вечног са коначним и пролазним; то је спознаја Бога, који крчи себи пут постепено, неизбежно пипањем кроз заблуде; то је премудрост Божија коју најiskusнији треба да покажу свету, и ту у послушању и смирењу разум људски треба да уступи место Разуму Божанственом; ту је место подвигу, одрицању од себе: Пази Израилу (4 Мој. 27, 9).

У строгом смислу чак је и Црква апостола и мученика пролазила кроз кризе: оне су биле разрешене, али је било прилично много напетости и подела, па ипак је Црква остала јединствена и Бог је победио. Када говоримо о Нераздељеној Цркви имамо у виду то доба, али о њему не маштамо: о времену када су се уместо бурним сукобима заједнички решавали и проблеми и колебања, о томе како формулисати Истину тако да формулација издржи критику интелекта; када је било велико и кротко пастирско смирење које је умело да се не жури, које је имало осећаја за то да не угуши живу струју и чија брига је било спасење грешника, повратак блудног. Апостол Павле је могао да каже да је прво млеко хранио своју духовну децу (1 Кор. 3, 2), да је био свима све у нади да спаси барем неке (1 Кор. 9, 22) од оних за које је Христос умро на крсту; и он је то могао да учини зато што је веровао у сваког човека добре воље (Рим, 2, 14) и био је спреман да погине ради спасења свог народа, Народа Божијег (Рим. 9, 3).

Не, Црква није раздвојена: она је јединствена и данас, као и у прошлости; њену пуноћу видимо у Православљу вером, која нам омогућава да видимо кроз људску непрозирност палог света, који се налази “у настанку”. Међутим, њена тајна премашује оквире њених видљивих граница.

Немогуће је говорити, с једне стране, о Цркви, а с друге – о хришћанском свету само зато да се не би инославни доводили у илузију од које се буде - да знају боље од нас; али ми ни сами не треба да заборавимо да Бог тајанствено крчи Себи пут у душама и заједницама одвојених од Оне Која јесте и увек ће бити, без обзира на саблазан свих наших трвења – не изолована колонија у пустињи, већ Стуб који носи тежину света – Стуб Истине.

Православље и западни свет

Често ме људи питају зашто се у Енглеској и на Западу уопште појавило такво интересовање за Православну Цркву и православну духовност? И то бих мало желео да објасним.

У свом религиозном животу западни свет углавном пати од тога што је из његовог срца овај живот прешао у мозак. Веома много онога што би требало да буде живо осећање и живо искуство је постало рационално. И прво што задивљује западног човека кад се сретне са Православном Црквом управо у богослужењу јесте живо осећање верујућих православних људи, који стоје пред Богом Који је за њих Жив, и моле Му се, и опште са Њим са живим осећањем трепета, љубави, покајања, понекад ужаса – не у смислу да осећамо да је Бог наводно страشان, већ у смислу да је Он тако велик да се пред Њим само ничице може пасти и поклонити Му се до земље у неком тиховању душе.

У западним црквама се то веома ретко дешава; западно богослужење је постало кратко, рационално, у умном погледу у знатној мери тешко, или у извесном смислу у неким заједницама, убого; а наше богослужење им само по себи изгледа као читав низ осећања. И заиста, човек је у нашем богослужењу у потпуности обухваћен; речи богослужења које су написали свеци, које су искушане вековима религиозног живота и молитве представљају умно веома снажан, јасан, кристални ослонац. И око те речи као да се рађа из овог ослонаца живе, трепетне мисли, - не рационалне, већ рођене из созерцања – молитва и поклоњење Богу. То је прво што задивљује западног човека.

Друго је осећање простора и слободе; и извесну улогу у томе игра чисто спољашња атмосфера. Код нас нема клупа, људи нису везани за столице или потребом да стоје једни уз друге; сваки човек бира себи место у храму на којем се удобно осећа. Истина, сви природно у извесним тренуцима чине једно исто: крсте се, клањају се, клече; али нико никога не тера да то чини. И зато се у људима Запада рађа осећање: “Ах! Може да се дише! Човек може да се моли слободно...”

И осим тога, дух Православља је веома близак ономе што може да се доживи кад човек чита Јеванђеље. Мене увек запањује разлика између Јеванђеља и Дела апостолских. У Делима апостолским налазимо људску заједницу верника, која већ почиње да поставља пред себе уска, ситна питања; то је заједница у којој се рађају разноврсна људска осећања, као што се талог подиже са дна речице. У Јеванђељу запањује безмерно пространство, пространство широко као Сам Бог; такво осећање да над широком равницом дува ветар и да се може дисати пуним плућима, да нисмо заробљеници неког система мишљења, да иако је мисао Православља и дубока и јасна она не сужава искуство.

Ево, ове ствари увек запањују човека са Запада, али није само то. Човека са Запада запањује и једноставност у односима који постоје између свештеника и заједнице, између чланова Цркве. У том смислу постоји разлика између хришћанског Запада и Истока. На Западу клир већ вековима представља умну елиту; то су људи који се специјално богословски образују, људи који поседују теоретско, философско-богословско искуство и знање које се ретко среће међу верницима. Наш приступ свештенику је потпуно другачији; ми од њега не очекујемо да је он у заједници најобразованији, најученији човек. Ми од њега очекујемо да је то човек живе вере са непосредним, живим искуством Бога, са самилошћу према људима, с разумевањем животних проблема; он је човек међу нама, само човек нарочите врсте. И мислим да то могу да објасним примером.

У детињству сам био васпитаван на Истоку, на граници азијске степе и једна од мојих најупечатљивијих успомена је следећа слика: бесконачна равница, бездано небо; и између ове две бесконачности, као да је био обузет њима, стоји човек - пастир, и око њега је невелико стадо оваца. И кад их погледаш постаје јасно да су и пастир и овце бесконачно мали на лицу ове земље или под овим небом; они су тако крхки, тако су рањиви, а истовремено између пастира и оваца постоји огромна разлика. Овце пасу, не размишљају о себи, и наравно, не размишљају једна о другој; оне прелазе с паше на пашу, тражећи зелену траву и то је све. А пастир стоји изнад њих као стражар; он је њихов заштитник, драге су му; он их чува, он их воли, оне су му – своје. Читаво искуство његовог живота и живота низа генерација је оваплоћено у његовој бризи и љубави, у жељи да спаси ове овце од вука, од страха, од несреће.

Ево како ми гледамо на свештеника. То је човек за којег се не може рећи да не личи на нас; он је исти такав човек, крхак, слаб, он може да има своје проблеме, своје унутрашње борбе. Али је то човек који је због нечега упознао, спознао Бога лично, био задивљен овим искуством приближавања Бога, који је осетио да ако је Бог такав, ако је Бог пун љубави, пун бриге за људе, и он мора свој живот да да за те људе и да га посвети овим људима, ма какви да су – паметни или глупи, привлачни или не, грешни или праведни – без икаквог прављења разлике; они су Божији, Бог их воли, они су Њему рођени. И читаво искуство миленијума љубави, миленијума поимања духовних путева, људских падова и људских узлета – је у рукама тог свештеника, који сав живот жели да посвети томе како би сваки човек који се налази у његовој близини постао заједничар у овом чуду спознавања Бога, у овој радости бесконачној, која не личи ни на шта друго...

Сећам се једног младића. Радња се одвија у Паризу; једном је ноћу ишао градом и прелазећи мост одједном је осетио да му је Бог постао непојамно близак; и он се на том мосту поклониио до земље и рекао: “Господе! Ако је за Твоју победу потребно да погинем, нека погинем, само да Твоја слава заблиста на земљи...” Ево односа свештеника и верујућег човека према Богу; и то осећање, свест о томе се прелива и на његов однос према људима: пошто је Бог тако заволео Своју твар, да је и Свој живот дао за њу, наравно, и свештеник мора да га да без остатка. И када кажем да да, уопште не желим да кажем да умре, већ да живи, да живи из дана у дан, из сата у сат, све време, свим силама ума, и срца и воље, и тела ради тога, како би се то остварило: како би макар један човек могао одједном да осети близину Бога, да Му се поклони, да Га заволи и да и он, са своје стране да свој живот како би други ликовали том радошћу.

То се на Западу такође ретко среће зато што је сав живот свештеника, приступ свештеника – учитељски, умствен. Ово поистовећивање овце и пастира, између човека који се спасава и онога који му виче: “Ја знам пут, само чуј,” је у извесној мери било

изгубљено. Кажем “у извесној мери” зато што и на Западу има дивних пастира, али је у целини однос пастирства који људи налазе у Православљу за западне људе задивљујући.

Даље желим да наставим анализу о разликама између православног Истока и католичког и протестантског Запада због којих се Запад заинтересовао за Православље. И желим да кажем нешто о нашем односу према животу који се разликује од западног. Данас, а и прилично давно је на Западу централна тежња – тежња ка томе да човек може да живи слободно, стваралачки, плодотворно, али веома лично; свест о добру земље, свест о целовитости и поступности историјског процеса су веома ослабљени. И оно што запањује западне људе, поготово у нама Русима и у православном приступу животу, јесте устремљеност ка циљу и свест о томе да се не може живети без смисла; да човек може да живи само ради нечега и да усмерава сву своју снагу, сву тежњу свог живота у нешто.

Први пут ми је то постало савршено јасно када сам се срео с Јеванђељем и одједном открио да је кључ свег живота у Богу, да се живот може градити само са Богом и да је Бог тако простран, тако дубок да Његови путеви превазилазе свако наше поимање и захтевају од нас да на изванредан начин прерастемо себе. Просто живети ради добрих међуљудских односа, просто градити друштво у којем човеку није лоше да живи или у којем му је чак добро – није довољно. Треба живети тако да град људски постане град Божји, да људски град израсте у такву меру како би први његов грађанин могао да буде Богочовек Исус Христос, односно Бог Који је постао човек, и како би у људском граду било довољно простора за Самог Бога.

Другу сугестију у вези са потребом и значајем смисла живота добио сам из неколико речи мог оца. Једном сам се вратио кући са летовања; отац ме је дочекао са изразом извесне бриге. “Шта ти је?” упиташ. “Стално сам се плашио док си био одсутан да ће ти се десити нешто лоше.” Осмехнуо сам се: “Није ваљда да си се плашио да ћу сломити ногу или изврнути врат?” “Не,” одговорио ми је тихо, мирно, чврсто, с великом љубављу, али строго, “то не би било тако важно; плашио сам се да си изгубио целовитост душе...” И додаде: “Запамти за цео живот: да ли живиш или не живиш - није важно, не само за друге, већ ни теби не треба да буде важно. Једино што је важно јесте оно ради чега живиш и за шта си спреман да умреш...”

И ја сам то запамтио. И то се тако поклапа с православном свешћу. То је једна од ствари коју ми Руси, можемо да уткамо у живот овог Запада који нас је примио с великом љубављу, дао нам могућност да живимо, да растемо, да стварамо, да стичемо знања, да постанемо корисни грађани васељене, али који тражи да га неко позове, да му каже да се не сме живети ради себе. Мало је живети и за ближњег уколико је он само земаљско биће. Треба у ближњем видети човека таквих размера које ће му омогућити да се смести и процвета само у Божијем граду, не само у видљивој Цркви – то је мало, већ у оном Царству Божијем где ће Бог и човек бити јединствени и где ће све размере бити натчовечанске, Божије.

И ево, не тако давно било ми је постављено питање: “А зашто ми у ствари било шта треба да дамо Западу? Зашто са Западом треба да поделимо своје најбогатије, најскирвеније снове?” Одговор је: “Само из захвалности, из љубави.” Ако смо свесни да смо делови човечанства, ако нисмо изгубили руску свест све-човека, ако нисмо изгубили свест о томе да смисао живота треба да обухвати читав свет и да док се то није догодило смисао није постигнут, није изражен, ми морамо да дајемо. У томе је сав садржај наше хришћанске вере. Пред Своју смрт Спаситељ Христос је Својим ученицима рекао: “Нико Ми не одузима живот: Ја га слободно дајем” (Јн. 10, 18). И тако треба да размишља, тако треба да поступа сваки православни хришћанин. Давати свој живот не значи обавезно

умирати; давати свој живот значи посвећивати све своје мисли, све богатство свог срца, сву снагу томе како би се другом дало оно што сматраш најдрагоценијим у свом искуству, срцу, уму и животу.

У том смислу хришћанин не може да поступа другачије осим као човек који даје: даје себе, даје свој ум, даје своју свест, даје своје снаге – све даје до краја. А ми имамо још много основе да дајемо зато што смо добили веома много. Било је време када смо моји родитељи и ја били потпуно унесрећени: нисмо имали где да живимо, нисмо имали шта да једемо, нисмо имали одакле да црпимо надахнуће и радост за живот, нисмо имали где да учимо, нисмо имали где да радимо – и Запад нам је то дао. И као замену за оно земаљско што смо од Запада добили, у замену за културу, која данас на Западу има око две хиљаде година или више, ми приносимо највеће, најдрагоценије што имамо: нашу веру, веру као поглед на свет, веру као смисао, веру као надахнуће. То је наш дуг и то је наша радост. Ево зашто сам говорио да тако тежимо томе да поделимо са Западом све што су нам хиљадугодишња историја Русије и двехиљадегодишња историја светског Православља дали: искуство светаца, правду и истину, Јеванђеље, виђено кроз чисто срце великих подвижника, и свест о правди Божијој која треба да победи на земљи.

Да, треба да дајемо, и то се односи на све: и у Русији, и на Западу, и у читавом свету нам је поверено да делимо небеско благо са људима који су можда заборавили на небо, али који без њега не могу да живе, гуше се на земљи, са људима који треба да сретну Бога, зато што је иначе људско друштво превише сиромашно, превише бесмислено и бесциљно. Ево због чега сам с таквим убеђењем говорио да не само морамо, већ и можемо да дамо Западу оно што је Запад у великој мери, у сваком случају, судећи по мом искуству и по мом убеђењу, изгубио у току векова.

И сад, након што смо говорили о животу, желим да кажем нешто о смрти. Запад се боји смрти, не само неверујући, који иза смрти не виде ништа и због тога се држе за овај живот, јер ништа друго ни не очекују, већ чак и верујући. То се нарочито осећа овде, у Енглеској; до последњих деценија о смрти некако није било згодно говорити; то је била табу тема. Кад је неко умирао то не да се прећуткивало – несрећа је, наравно, била несрећа: мајка, која је изгубила сина, жена која је изгубила мужа, су плакали, душа се цепала, као и сваком човеку, али смрт није била осмишљена, плашили су се да јој погледају у лице.

Једна од најизванреднијих ствари у нашем Православљу јесу сахране са отвореним ковчегом. На Западу безброј људи никада није видело лице покојника. Они се са смрћу срећу само у облику ковчега. Пре тога они негују болесника, виде његову патњу, ужасавају се, понекад оним што морају да преживе и душевно, и телесно, а када долази смрт тај човек је остављен на бригу оних који ће га ставити у ковчег и однети овај ковчег или у храм или у крематоријум или на гробље. Отворени ковчег је откровење за западне људе; отковење зато што могу да погледају у лице покојника и да виде не ужас, већ величину смрти.

Сећам се једног случаја. Пре неколико година у једном енглеском градићу после прилично много година упокојила се предивна бака. Њен син је био Рус, а синовљева жена Енглескиња. То су били моји пријатељи; допутовао сам код њих чим сам сазнао за бакину смрт. И видим: сви седе у примаћој соби, а деце нема. “Па где су деца?” “Послали смо их из куће.” “Зашто?” “Неће ваљда да буду у истој кући са мртвом баком!” “А зашто да не?” “Па то може да их потресе за читав живот, биће душевно болесни!..” Дуго смо расправљали и на крају сам постигао да се деца врате кући. Мајка ми је рекла: “Добро, уведите их у собу у којој лежи њихова бака, и нека ви будете одговорни за оно што ће доживети...” Повео сам ову децу (дечак је имао пет година, а девојчица седам), ушли смо.

У соби је владала она свечана тишина, која окружује покојника; било је натприродно тихо. Девојчица је гледала лице своје баке, коју је годинама гледала како пати: боре су се исправиле, лице је било светло, спокојно, изненађујуће лепо и девојчица рече: “Значи, то је смрт!..” А дечак је додао: “Како је то дивно!..”

Зар то није било здравији принцип у прихватању смрти од ужаса? А ужас може бити стварно огроман, зато што сам у свом спору са родитељима питао: “Али зашто мислите да ће се деца сигурно тако уплашити смрти?” Њихова мајка ми је одговорила: “Они знају шта је смрт.” “Како то да знају, шта могу да знају о смрти?” “Видели су пре неколико дана малог зеку којег су мачке растргле у нашем врту...” И видите: да им нисам показао баку како лежи у овом дивном спокоју смрти они би читавог живота мислили да је смрт овај неизрециви ужас растргнутог живог тела, измученог, унакаженог.

И то је прво што можемо да понудимо западном човеку: “Дођи, види!..” Често ми наши западни посетиоци говоре: “Али, наравно, ви своју децу не приводите ковчегу!?” “Наравно да их доводимо да виде!” “И шта кажу деца?” Исто што су рекли ова девојчица и овај дечак: “Каква лепота! Како мирно лежи!” Значи, ништа га не боли и оно се не боји!..” И то остаје за читав живот. Једино што може да уплаши дете, јесте када целива чело покојника, онај изнадни осећај хладноће: живот је отишао. И дете треба упозорити на то зато што ће га иначе обузети страх пред тим телом, а ако схвати - видеће само величину смрти.

И то је такође нешто што морамо да донесемо Западу: наше православно виђење, доживљај и поимање смрти.

Једно од најдивнијих богослужења у Православној Цркви јесте служба сахране. Говорио сам о томе како дубок утисак може на човека да остави изглед покојника, који је отишао у Божанствени спокој. А сада желим да кажем више о самом богослужењу. Богослужење почиње речима које се могу изговорити само из дубине јаке вере или напрежући све снаге свог поверења у Бога. Прерастајући себе, пред лицем покојника, пред ковчегом рећи: “Благословен Бог наш!” – су одговорне и страшне речи. Не може свако да их каже свим срцем, понекад мора да се бори са собом, зато што бол и ужас не могу да умукну од вере. Благословен Бог наш: благословен је Он за живот који је проживео овај човек; али је Он благословен и за његову смрт.

Како такве речи могу да се изговоре? Благословен је Бог за живот – да! Јер смо окупљени поред овог ковчега не зато што је човек умро, већ зато што је живео, зато што је он у нашем животу оставио траг, зато што је у нашем срцу, у нашем уму посејао семена која ће касније нићи. Али како рећи “Благословен Бог” пред лицем смрти? Кад је Христос стајао пред лицем Своје смрти рекао је Својим ученицима не само оно што сам већ помињао: “Нико Ми не одузима живот, Ја га Сам слободно дајем,” већ је рекао и нешто друго: “Кад бисте Ме заиста волели радовали бисте се због Мене, јер одлазим Оцу Свом...” Ми о смрти увек размишљамо као о растанку, зато што мислимо на себе и на покојника. Мислимо да више никада нећемо чути вољени глас, да више нећемо додирнути вољено тело, да никада нећемо заронити погледом у драге нам очи које откривају сву дубину људске душе, да никада више нећемо живети са човеком оним обичним људским животом који нам је тако драг, тако драгоцен. Међутим, заборављамо да је смрт истовремено сусрет живе душе са Живим Богом. Да, одлазак са земље, одлазак од нас, макар и релативан, али одлазак с тим како би се стало лицем у лице са Живим Богом, са Богом живота и ступило у такву пуноћу живота која није доступна никоме од нас на земљи.

Због тога, кроз сузе, са сопственим срцем које се раздире од боли можемо да се радујемо због другог човека. Завршено је време борбе, патње, страдања, тражења - он је

сад у потпуној светлости, он сада види оно што је тражио, он сада зна, он сада живи – и живот је победио. И надањујући нас на такве мисли једна од првих молитава, стих из псалма као да нам у име покојника говори: “Жива ће бити душа моја и хвалиће Те, Господе!..” Као да нам покојник шаље вест из гроба: “Жив сам, видим Бога, ушао сам у вечност, нисам изгубио живот, из пролазног сам ушао у вечно, из онога што ми се могло одузети ушао сам у оно што више никаква сила не може да ми одузме...”

И стојимо пред тим ковчегом са срцем пуним туге, у сузама, а уједно и тајанствено кроз бол созерцавамо овај величанствени сусрет Бога и човека, тренутак када се завршава сав људски пут, када човек више није на путу, већ код куће.

Сад ћу рећи нешто о значају тела и о пажњи коју му Православље поклања током живота и када човек лежи у ковчегу и ми се последњи пут опраштамо са њим до дана кад ћемо сви бити живи силом Божијом.

Ми о телу готово никад не размишљамо озбиљно; тело као да се подразумева, нисмо га свесни до тренутка када се с њим одједном нешто дешава. То ме је запањило кад сам био студент медицине. Први пут када сам као студент дошао у болницу, послали су ме да поразговарам с једним болесником. И одједном сам открио да овај човек о свом телу говори са трепетом; он као да је говорио: “Види: то сам ја, то је моје тело, оно боли, оно је болесно! Плашим се за њега и поверавам ти га. Верујем у твоју савест, верујем да ћеш га додиривати, да ћеш се односити према њему са свештеним страхом, са поштовањем, да ћеш се односити према њему са љубављу и чистотом; да ћеш ти ово тело спасити, да ћеш мене, који се састојим од овог тела и ове живе душе, која га надањује, која га чини живим, - да ћеш ме спасити...” Тада ме је запањило однос овог човека према свом телу, запањила ме је љубав коју испољава према свом телу.

И ову љубав, ову бригу, овај однос према телу пун свештеног страха налазимо у Православљу и то се на задивљујући начин огледа у служби опела. Ми то тело окружујемо љубављу и пажњом, тело је средиште службе опела покојника; не смо душа него и тело. И заиста, када размислимо: па нема ничега у људском искуству не само земаљског, него ни небеског, што до нас не би допрло кроз наше тело. У земаљском смислу дете прима љубав од своје мајке у њеном загрљају. Дуго пре него што тога може да постане свесно умом или срцем оно осећа да је вољено, држе га са нежношћу, купају га, хране га, мазе га, греју га. Тело прво сазнаје за ту љубав, кроз тело ово искуство допире до свести када се буди. Кроз тело доживљавамо лепоту света, и топлоту, и оштру хладноћу, и снагу и силу и осећај живота, кроз тело доживљавамо брачну љубав, мајчинску нежност, стисак пријатељске руке, свест о томе да стојимо раме уз раме са ближњим у борби, војничкој или цивилној, земаљској.

И ево то запањује западног човека: да тело не представља некакву изношену одећу коју смо збацили са рамена, из које је као из кавеза прхнула душа. Не, то тело нам је драго и у смрти; оно је прелепо, оно је вољено чак и онда кад га се дотакла смрт и кад га очекује труљење. И овај однос према телу је један од дарова Православља Западу.

На сахранама православни људи стоје са упаљеним свећама. Шта то значи? Светлост је увек знак радости, али има разних врста радости. Она бива празнична, а бива и радост кроз сузе. Говорио сам да у смрти доживљавамо растанак и превише често заборављамо на то да је нас задесио растанак, али да се покојнику десио сусрет: сусрет лицем у лице са Живим Богом. И ето, стојећи са упаљеним свећама, са срцем које се цепа од туге, са очима пуним суза, ми ипак не заборављамо да се дешава нешто најсвечаније, највеличанственије што може да се догоди човеку: сусрет са Живим Богом. И у томе га

пратимо, изражавамо његову радост, стојећи пред њим и пред Богом са запаљеним свећама.

Међутим, ове свеће говоре о још нечем. Светлост је знак живота, то је знак победе над тамом, над мраком. Када стојимо са овим свећама ми као да немо говоримо Богу: “Овај човек се запалио у свету, у замаљском полумраку као бакља, он нам је светлео, доносио истину, доносио је љубав. Његово присуство је одагнало нешто земаљског мрака, у којем тако често не налазимо свој пут. Он нам је показао пут. Нисмо окупљени овде само зато што је умро човек којег смо волели, већ управо због тога што је живео, и ми о његовом животу сведочимо овом светлошћу.

И на крају, говоримо о још једној ствари: говоримо да верујемо у васкрсење; свеће које држимо подсећају нас на оне свеће које верници држе у васкршњу ноћ када се пева: “Христос воскрес из мртвих, смртију смрт поправ и сушчим во гробјех живот даровав...” Ове речи могу наизглед бити чудне: како то? Како пред лицем смрти која коси по читавој земљи можемо да говоримо о томе да је Христова смрт победила смрт? Његову – да: Он је васкрсао, Он је жив; а туђу – зар ју је Он победио?.. Да, победио је; зато што је најстрашније у смрти у стара времена пре Христовог доласка био коначни, безнадежни растанак човека са Богом. Човек на земљи није нашао Бога и сада Га је изгубио – како се чинило људима који нису знали да ће доћи избављење – и то коначно. Христос је уништио ову растављеност, Он је докрајчио ову коначну растављеност. Да, телом се упокојавамо, обузима нас земаљски сан, али наше душе више не могу бити раздвојене ни од вољених, ни од Самог Бога. Христова смрт и Његово васкрсење су победили смрт, отворили су пут овом светкујућем, величанственом сусрету о којем сам говорио, и припремили пут за васкрсење свих када сви станемо живи, обучени у тело, али не у ово тешко, густо, тело које нас оптерећује, које сада носимо, већ тело просветљено, лако, прозачно, које човека не раздваја од Бога, већ представља обожено тело, прожето благодаћу и животом, исто као што ће наш живот бити прожет вечним животом.

Ево због чега на сахрани можемо да стојимо са срцем које се кида и са дубоком свешћу страхопоштовања, трепета и захвалности, зашто можемо да кажемо речима црквене песме: “Блажен је пут, на који си данас ступила, о људска душо, јер ти је припремљено место вечног упокојења...”

Сви ћемо се после сахране нама блиског, драгог човека разићи по кућама, али с чим? Зар само са свешћу да смо изгубили блиског друга или најрођенијег, највољенијег? Зар само са тим да се вратимо прошлости? Једни ће и даље туговати, други ће заувек бити рањени, смртно погођени овим губитком, а трећи ће се одавши пошту покојнику вратити обичном животу. Зар није тако? И зар тако треба да буде? Ако нас око покојника није окупила само његова смрт и само наше сажалење према онима који су га изгубили морамо да се вратимо у свој свакодневни живот на нов начин. Овај човек нам је био драг, поштовали смо га, уважавали и волели. И тога треба да се сећамо и да никад не заборавимо.

Човеков живот може да посеје у нашу душу семена истине, племенитости; и пошто смо дошли на ту сахрану значи да тако и јесте; треба да се вратимо животу тако да смрт поштованог, вољеног човека не прође узалуд. И треба да схватимо неколико ствари. Прво: да је овај човек живео и дао нам пример како да живимо и да овај пример ми треба да следимо. Иначе смо узалуд долазили на сахрану, узалуд је тај човек био наш пријатељ, рођак, муж, отац. Наш живот би требало да умножи његов живот. Свако ко присуствује сахрани треба у свом животу да оваплоти оно што је видео, оценио као вредно, схватио у животу, у личности покојника. И тада наша земља не само да неће ништа изгубити смрћу

овог човека, већ ће се напротив, обогатити животом десетине или стотине или хиљада људи који ће по његовом примеру живети племенитије, достојније свог људског звања, достојније свог звања хришћанина.

То морамо да запамтимо зато што нам човекова смрт даје задатак, и доћи ће време кад ћемо умрети, кад ћемо стати пред Бога, када ћемо се поново лицем у лице срести са оним кога смо малочас сахранили. И Христос ће нас упитати: “Чему сте се научили из живота и смрти овог човека?..” И ако можемо да Му кажемо: “Погледај мој живот, Госпode, он је сав прожет светлошћу његовог живота и његове смрти! Све добро, све племенито што у мени видиш у ствари припада њему! Узми то од мене, то је његова слава, то је његова част!” Како ће диван бити тај сусрет љубави и захвалности.

Међутим, смрт треба да нас научи и другом: томе да свако од нас у сваком тренутку може да умре. Када бисмо само о томе чешће размишљали – не са страхом, не са ужасом, већ тако да свака наша реч, сваки наш поступак могу да буду последња реч, последњи поступак, завршетак нашег живота, најлепше што смо у овом животу рекли или учинили. Када бисмо размишљали да ће речи које сада изговарам можда допрети до једног човека и да то могу да буду моје последње речи – моје речи су оправдане, мој живот је оправдан. Али ако умрем на гњилој речи? На ружном поступку? Ако отрујем туђу мисао и туђе срце и живот речју или делом – како је то страшно!

А ми живимо безбрижно; живимо као да сада пишемо концепт, а сутра ћемо га лепо преписати, али то се никада не дешава. Одлазећи са сахране морамо да схватимо да и нама најближи човек и ми сами можемо да умремо следећег тренутка и да сваки тренутак треба да постане завршни тренутак живота.

О Васкрсењу Христовом

Данас бих желео да вам нешто укратко кажем о Христовом Васкрсењу.

Увек ми се чини да је тешко говорити о Васкрсењу. Зато што је релативно лако говорити о страдањима, о трагедији живота Спаситеља, говорити о Његовом учењу у смислу да човек може да се позове на људско искуство: сви ми знамо шта је смрт, шта је болест, шта је бол, шта је страх, шта је суровост, шта је жртва, шта је љубав, шта је мржња, шта је издаја, шта је кукавичлук – сви то знамо. И зато када говоримо о догађајима из Христовог живота долазимо до извесних момената када се појављују нека од ових својстава и релативно лако нам је да их схватимо. Осуђујемо Јуду, али ако истовремено размислимо можемо да схватимо да и у нама постоји елемент издаје; ми не издајемо Христа зато што се не налазимо у опасности, не издајемо Га на речима, али Га издајемо тиме што називајући Га Господом и Богом занемарујемо Његово учење, не следимо Његов пример, итд.

Међутим, теже је говорити о Васкрсењу зато што је то догађај који је физички био доступан само малом броју људи у оне дане у току којих се васкрсли Христос јављао људима. Касније је то било искуство које су неки људи и даље добијали, искуство васкрслог Христа. Али већина људи за Христово Васкрсење зна само индиректно. И желео бих да кажем нешто о неким моментима овог спознавања Христовог Васкрсења и о томе шта оно за нас значи.

После распећа Спаситеља, Његове смрти и погребeња, ученици су били потпуно растројени и поколебани. Они су били побеђена група. Сакрили су се у кући Јована Марка. Плашили су се да изађу на улицу. И ево, првог дана после суботе, оног дана који је за нас постао недеља (руски “воскресење”), Христос је жив стао пред њих. Он је стао жив, али

нешто другачији него што је био: Он је ушао “дверјем затвореним”, - кроз затворена врата, значи, не напором физичког тела које им је било тако познато. Он је ушао и стао жив пред њих. Али истовремено није био дух, није био привиђење. И то је желео да им засигурно стави до знања, зато што су се обрадовали када су Га видели, - то да, али су вероватно помислили да је то Његова душа. И како би их утврдио у вери, у то да је васкрсао телесно, Христос их замоли да Му дају део њихове хране и пред њима је јео показујући тиме да је Његова телесност – реална, права.

И ако себи поставимо питање о томе каква је ова телесност можемо да се сетимо једног расуђивања Григорија Ниског о Адаму и Еви у рају и после њиховог пада. Он говори о томе да је у рају телесност Адама и Еве на изванредан начин била лака, прозрачна, не “нетелесна”, али не ни овако тешка и густа као наша. И он објашњава речи Старог Завета о томе да је Бог сашио Адаму и Еви кожне ризе (1 Мојс. 3, 21), управо тиме што су отпавши од Бога и престали да буду до краја прозирни и лаки, они су отежали, као да су постали згуснути. И ова телесност коју знамо у себи, јесте она телесност коју смо наследили од својих прародитеља после њиховог пада. Међутим, првобитна телесност је била другачија – лака, као да је била прозрачна. И ова телесност је била показана Христовим ученицима после Његовог Васкрсења. Он је носио нашу плот уз сву њену тежину, уз сва ограничења, која она узрокује, Он је све преузео на Себе Оваплоћењем – осим греха. Али се и после крсне смрти и Васкрсења показао пред њима као човек у пуном смислу речи; у свој лепоти, у свој слави човека, односно са живим људским телом тако прожетим Божанством да више није било подвргнуто тежини, тежини палог света.

И ученици су се уверили, као прво, да је Христос заиста васкрсао, као друго, да Он није дух, већ да је васкрсао и Својом људском душом и Својим људским телом. Једног међу њима није било, оног којег увек називамо увредљивом речју “неверни”, односно Тома који није умео да поверује. И овде себи треба да поставимо питање о томе. Тома је дошао, вратио се; и они му у ликујућој радости кажу: “Видели смо Христа, Он је васкрсао!..” Тома их је вероватно (тако ја то замишљам) погледао очекујући да су сусревши васкрслог Христа они морали да постану потпуно другачији људи и гледајући их није то видео. Они су били исти онакви људи какве их је оставио кад је отишао од куће. И зато вест о Васкрсењу није дошла до њега. А он уједно није био човек који сумња, он није био “неверни” Тома. О Томи знамо једно из Јеванђеља. Кад је Христос отишао из Јерусалима како би избегао смрт пре времена и када је до њега дошла вест о томе да је Лазар умро, рекао је Својим ученицима: “Вратимо се!..” Ученици су Му рекли: “Како хоћеш да се вратиш у Јерусалим – тамо су хтели да Те убију!..” И само један ученик је подигао глас и рекао: “Хајдемо и умримо с Њим” (Јн. 11, 16) – то је био Тома. Зато је грех и неистина да је он био ученик који сумња, који се колеба, који је несигуран. Ипак, гледајући друге ученике није у њима видео никакву промену осим ове велике радости, али ова велика радост за њега није могла да буде доказ Христовог Васкрсења.

И недељу дана касније Христос је поново, кроз затворена врата ушао у собу у којој су били окупљени ученици и Тома је тада био са њима. Тома је приликом првог сусрета са другим ученицима рекао: “Нећу поверовати у Његово Васкрсење ако не могу да додирнем Његове ране..” И Христос му сада пружа Своје руке, открива му Свој бок и каже: “Додирни!..” Тома је својим очима видео и спознао Његово Васкрсење: Христос је жив, стоји у телу; и ове ране су биле можда већи доказ Васкрсења, ове реалности Христовог васкрслог тела него што би било виђење исцељеног тела. И он се поклонио Христу (немамо основе да мислимо да је чак додирнуо ране) и рекао: “Господ мој и Бог мој!..” То је прво.

Даље, други ученик, или тачније, не ученик, већ прогонитељ је спознао васкрслог Христа; то је Павле. О Павлу знамо да је био верујући Јеврејин, ученик Гамалила, да је био један од најстраственијих приврженика своје вере, да је свом својом ватреном, пламеном душом предао себе служењу и поклоњењу Богу Онаквом Каквог Га је знао. Добио је дозволу од синедриона да иде у Дамаск како би тамо прогањао Христове ученике које је сматрао лажовима, који су се окупили како би ширили вест да је њихов Учитељ умро, али да је васкрсао и да је Он – Бог.

И он је на путу за Дамаск имао виђење. Знате ту причу (Дап. глава 9), нећу се на њој задржавати. Он је одједном пред собом угледао живог Христа у Божанском сјају, пао је на колена и ослепео од овог сјаја. Сећате се како је Мојсије молио Господа да му да да Га види и како му је Господ одговорио: “Човек не може да Ме види и да остане жив” (2 Мојс. 33, 20). И у Христовом оваплоћењу је Бог постао доступан, имао је људски лик, људско име, био је видљив. Васкрсли Христос је могао да буде доступан онако како нам Тајна Божија не може бити доступна. Свети Григорије Ниски говори о томе да је Бог мрак – и објашњава: не зато што у Њему постоји нека тама, већ због тога што је Његова светлост таква да нас заслепљује и ми више ништа не видимо.

Ето, тако је ослепео и Павле. Он је имао, на тај начин, непосредно, директно искуство о Васкрсењу Христовом. Из искуства је знао да је срео васкрслог Христа. И касније је проповедао управо Васкрсење. Вероватно се сећате места у његовој посланици на којем каже: “Ако Христос није васкрсао, ми смо најнесрећнији људи на свету” (1 Кор. 15, 14-19). И то је разумљиво, зато што ако Христос није васкрсао, а ми Му дајемо своју веру, ако проповедамо Христа распетог, - и невакрслог, лажемо себе и друге обмањујемо, живимо у потпуној илузији, ван реалности. Зато што бисмо заиста били најнесрећнији људи који живе у неком бунилу. Ево још једног сведока.

После Павла, у току читаве црквене историје хиљаде и хиљаде људи су сретале васкрслог Христа. Од самог почетка постоје приче у житијима веома многих светаца о томе како им се Христос јављао, како их је учио, како их је спасавао, како их је подучавао. Зато у току читаве историје из века у век постоје живи сведоци о томе да из искуства, лично знају да је Христос васкрсао, људи који могу да кажу: “Срео сам се са Њим лицем у лице. Поуздано знам да је Исус из Назарета, Који је био разапет на гори Голготи, Који је умро, Који је био погребен, заиста, као што и Јеванђеље каже, и као што говоре Његови рани сведоци – васкрсао и да је жив.”

И ми можемо да верујемо овим сведоцима; али на основу чега? И зашто нам људи тако тешко верују? Чини ми се да одговор на то можемо делимично да нађемо у причи о Томи, а делимично гледајући на то какви су били свеци. У причи о Томи – говорио сам вам о томе да Тома није могао да поверује речима апостола, зато што је у њима видео само ликовање, али није видео промену. Таква је и наша позиција.

Ми верујемо у Христово Васкрсење; неки од нас чак и знају да је Христос васкрсао, али да ли људи гледајући нас могу да кажу: “Ово су људи који су се у неком тренутку живота нашли лицем у лице са живим, васкрслим Христом, који су се тако променили захваљујући том сусрету, да ми видимо да су они људи друге врсте, да нису као други, да су користећи речи енглеског писца Луиса ако можемо да посматрамо све људе као кипове, као статуе, ови људи представљају оживеле статуе.” “Разлика између верујућег и неверујућег,” каже Луис, “је управо таква: човек који не верује у Бога је налик на кип, а човек који верује је кип који је постао жив.”

И пред нама се поставља питање: Какви смо ми? Да ли само на основу туђих речи причамо о Христовом Васкрсењу? Да ли се заиста пуним срцем радујемо због тога што

смо у то убеђени само зато што то други људи знају и ми можемо да им верујемо, или је са нама ова вест нешто учинила и знајући из искуства да је Христос васкрсао више не можемо да будемо људи какви смо раније били? Ми то можемо да знамо из искуства на различите начине.

То можемо да спознамо у молитви, додиривањем краја ризе Христове; можемо да Га спознамо у неким тренуцима када одједном осетимо да Он невидљиво, али реално стоји жив пред нама; иако не видим, не чујем, не доживљавам својим спољашњим чулима – Он је ту. Можемо то такође да доживимо на неки непојаман начин у причешћивању Светим Тајнама; можемо да видимо у другима или сами да доживимо причешћивање Светим Тајнама, исповест, миропомazaње, помazaње светим уљем, различита црквена дејства могу да промене човека изнутра; и ако се само замисли над собом он не може да не поверује у оно што се чини силом Божанственом која се даје кроз Христа распетог и васкрслог.

Сад желим да пређем на друго питање. О чему нам Христово Васкрсење говори осим тога? О Богу! Христово Васкрсење нам заједно са Страсном седмицом говори о томе како нас Бог воли. Вероватно се сећате места из Јеванђеља на којем се каже да ни у коме нема тако велике љубави као у ономе ко је спреман да свој живот положи за своје пријатеље (Јн. 15, 13). И апостол Павле каже: “За пријатеље ће мало ко положити живот, али је Христос за нас дао живот док смо још били Његови непријатељи, противници, док смо Му били туђи” (Тим., 5, 6-8). Христово Васкрсење је победа љубави; оно нам говори о томе да љубав која прихвата смрт самим тим постаје бесмртна, постаје јача од смрти. Стари Завет нам каже: “Љубав је као смрт јака” (Песм. 8, 6); љубав је једина сила која може да се бори са смрћу и да не буде побеђена.

Тада се то говорило о нечем другом; говорило се о томе да када човек умире они који су остали на земљи и даље настављају да га воле истом оном љубављу у векове вечне, док су живи и док и они сами не пређу у вечност.

Али овде се ради о нечем другом: о томе да се Божанствена љубав борила са смрћу, да је примила смрт; смрт као да се отворила да прогута Божанствену љубав и ова љубав ју је поразила. Сликвито је то прича о силаску Христа у пакао, како је Он Својом људском душом сишао у пакао, тамо где је свака људска душа силазила откако је човек пао и пакао се широко отворио како би уловио човека и нашао се лицем у лице са Богом, с људском душом, прожетом Божанством, која блиста Божанством и у њему није остало мрака, победа је била добијена и како каже Јован Златоуст у свом Васкршњем слову “мервтивиј ни једин во гробје...”

У овом смислу је то победа љубави, то је светковина љубави, али нам то такође говори о разним другим стварима. У Светом Писму се говори о томе да је Бог васкрсао Христа (Кол. 2, 12). И то су веома важне речи, чини ми се, зато што је Господ Исус Христос дао Свој живот, примио је Своју смрт ради нашег спасења, али то је било учињено – опростите ми за овакав израз – “озбиљно” – то није било нешто привидно. Он је примио смрт са свим њеним последицама и Он Сам као да није имао власт да Себе васкрсне; Он је предао Себе на смрт ради нашег спасења и Бог Га је, у одговор на Његову крсну љубав, позвао назад у живот, сјединио је душу Христову са телом Христовим и показао Га као Васкрслог Христа.

Међутим, ово нам такође говори о нечем другом; то нам говори нешто о човеку. Сви ми говоримо о нашој “вери у Бога”, али је Јеванђеље у потпуности прожето вером у човека.

Веома је важно да то имамо на уму, зато што ако не верујемо у човека не можемо да изградимо било шта на земљи; ако је човек за нас ситнеж, ако је човек за нас пролазна

појава, ако је човек за нас само пало биће, онда се од града људског не може градити Град Божји. Ево о чему нам говоре живот и Оваплоћење Христово: човек је чак и у свом палом стању толико дубок, толико потенцијално свет да може у себе да прими присуство Божије, да може да постане место богоусељења. Како каже Апостол, сва пуноћа Божанства је у Христу обитавала телесно (Кол, 2, 9). То значи да је свако од нас позван и способан да смести у себе Бога; притом не као сасуд који остаје туђ ономе што садржи, као чаша, која нема везе са оном течношћу коју у њу уливају; не, ми можемо да будемо прожети тако да неспојиво, неизмешано, али реално будемо сједињени са Божанством.

И то је веома важно да имамо на уму у нашем веку. Зато што је човек једина тачка додира између верујућег и неверујућег, између једног човека и другог, ма каква била његова вера, ма какво било његово неверје, Човек је она реалност која представља тему живота сваког човека. Да, наша представа о Богу може бити веома различита: безбожник у човеку види само најсавршенију животињу; за нас верујуће човек је у пуном смислу речи човек, који се приближава оном Човеку каквим се показао Христос. Јован Златоуст у једном од својих дела каже: “Ако желиш да сазнаш шта је човек, не гледај у палате царске, већ подигни поглед ка Престолу Божијем, и видећеш човека како седи с десне стране Бога и Оца.”

Ево о чему нам говори Васкрсење: без Васкрсења би Христос телом лежао у гробу, душом би био заробљеник пакла. Васкрсењем је Он сео с десне стране Бога и Оца и зове нас да подигнемо поглед, како бисмо видели шта је човек, каква је наша величина, на шта смо ми позвани. Ево о чему нам, у крајњој линији, говори оваплоћење, живот, Страсна седмица, крст, живоносни гроб, силазак у пакао и Васкрсење Христово: о човеку, о томе шта човек значи за Бога и како је човек потенцијално велик. Ово нас позива на то да израстемо трудом, подвигом или тачније отвореношћу за Бога у такву меру како би град људски постепено израстао у меру Града Божијег, односно како би постао тако дубок, тако широк, тако узвишен и тако свет да би први грађанин овог Града могао да буде Исус из Назарета, Син Божји, Који је постао Син Човечији. Ево то је наше призивање, то је циљ створеног света, то је наша нада.

Уместо поговора

Једно од питања која се тичу свих нас јесте пут ка вери. Желео бих да питам како сте Ви сами ступили на овај пут: да ли је то било изненадно прозрење или постепено ходочасништво?

Не могу да кажем да је то било постепено ходочасништво у том смислу што се у ходочасништву могу издвојити различити развојни стадијуми. Међутим, исто тако би било нетачно рећи да је то било изненадно прозрење, зато што је постојала читава предисторија детињства, доживљаја раних година, који су у извесном тренутку вероватно одиграли своју улогу.

Ради се о томе да сам већи део свог детињства провео у Персији где је мој отац пре револуције био конзул. И из овог времена се сећам да сам се увече молио с баком; молили смо се неких минут-два – дечје молитве којих се сада сећам: “Спаси, Господе, тату, маму, баку, ујке, браћу, сестре и ујку Кирила (који је био у рату).” И то је било све. Зато је религиозно васпитање било веома елементарно. Када смо 1920. године отишли из Персије, све то је тада престало, зато што смо прво, веома дуго лутали, три године, док се нисмо коначно настанили у Француској; затим сам живео у школи-интернату, где није било

никаквог религиозног васпитања и када бих долазио кући суботом увече, с тим да у недељу после ручка одем назад у школу, наравно није било речи о томе да ме воде у цркву и да убију једине слободне сате који су уопште постојали. Једном годишње, на Велики петак су ме водили у цркву са намером и у нади да ћу то некако доживети. Али, нажалост, ја нисам био нарочито религиозно настројен дечак и открио сам изузетно својство у себи: требало је само да чим уђем у цркву, дубоко удахнем тамјан и одмах бих падао у несвест, тако да су ме одводили кући.

Ево на шта се сводио сав мој религиозни живот до тренутка (тада ми је било четрнаест година) када смо први пут нашли стан у којем смо моја мајка, бака и ја могли да живимо заједно. До тада смо били номади. И управо тада се десило нешто за мене неочекивано. До тада је живот био тежак и моја представа о животу је била да је живот џунгла пуна опасности; сваког тренутка треба штитити свој живот или макар не дозволити да те он нарочито притисне; било је питања о томе шта треба и појести, и где спавати и све време је постојала потреба да се човек за нешто или против нечега бори. А онда сам једном открио у границама нашег малог стана – срећу. И ове среће сам се уплашио више него што сам се плашио свих животних тешкоћа. Зато што тада нисам веровао у Бога, односно, нисам веровао активно, већ просто Бог за мене није постојао, Он ни у којој мери није био део мог живота; нисам веровао ни у шта посебно, зато што сам тада ипак био веома млад и нисам имао неких друштвених идеала. Осећао сам да сам Рус и то сам страшно осећао, то је било једино што сам имао. И одједном се испоставило да је срећа одсуство борбе, одсуство кретања, да је то неки застој. И заиста сам се ужаснуо; ужаснуло ме је то да се читав живот може проживети без садржаја, без циља, срећно: нешто као да ми понуде да једем шлаг до свршетка света. Ово осећање ми се учинило страшнијим него све оно чега сам се плашио или имао прилике да се бојим у прошлости. И то је покренуло читав процес који се вероватно крио негде у мени, али који није излазио напоље, није испливавао.

Тада сам био члан руске омладинске организације, страшно руске, која нас је припремала за повратак у Русију са свим богатством знања, и искуства које смо уопште могли да стекнемо на Западу; и у овој организацији је постојао свештеник којег сам избегавао зато што ништа добро од њега нисам очекивао. Једном су за време Великог поста почели да нас скупљају из дворишта где смо играли одбојку, што је представљало главну страст у мом животу. И мој руководилац ми је рекао: “Ево дошао је свештеник, разговараће с вама...” Негодовао сам говорећи: “Шта ће ми свештеник? Ја не верујем у Бога, нећу да чујем за Њега, време је лепо, хоћу да се играм напољу.” Мој руководилац се показао као веома паметан човек, није почео да ми доказује, како ће ето, то бити корисно за моју душу, зато што бих му одговорио да можда немам душу. Али ми је рекао: “Знаш, не можеш тако да упропастиш нашу организацију. Размисли: ако сви одбијете шта ће он да прича по Паризу!...” И одлучио сам да пођем само из лојалности према организацији; не да слушам, већ да одем да поседим. И изабрао сам удобно ћоше на дивану и наместио се згодније не да слушам, већ да размишљам. Међутим, нажалост, овај свештеник је говорио прегласно и упадао је у моје мисли тако да сам барем нешто од његових речи морао да ухватим. И ове речи су ме тако изнервирале да сам по завршетку беседе одлучио да не враћајући се никаквој игри одем право кући како бих проверио да ли је о Јеванђељу, о Христу рекао истину или не. А говорио је у принципу истину, само такву истину коју дечак од четрнаест година којег припремају за борбени живот тешко може да прихвати. Слика Христа је била сладуњава: Он је био смиран, Он је био кротак, Он је волео, Он је

био добар – није било ничега за шта може да се ухвати дечак: слика слична опису хришћанства код Ничеа као религије робова.

Отишао сам кући и упитао мајку да ли она има Јеванђеље; нашло се, и отишао сам у своју собу да читам. Али, био сам лењ и домишљат и зато сам прво погледао да ли је Јеванђеље једно или их има неколико. И пошто сам открио да их има неколико, наравно, одлучио сам да прочитам најкраће, зато што нисам очекивао ништа добро од Јеванђеља и решио сам да је боље изгубити време на читање шеснаест глава Јеванђеља по Марку него на дуга Јеванђеља по Матеју, Луки или Јовану. И ту сам се упецао. Срео сам се с оним што би се у шали могло назвати Божијом лукавошћу, Божијом домишљатошћу. Зато што је ово Јеванђеље апостол Марко у првом веку написао по сећању и по речима апостола Петра управо за овакве мале дивљаке као што сам ја, за римске хулигане, у суштини, за римске младиће-пагане. Оно је написано јарко, сажето и занимљиво.

Међутим, тада се догодило нешто занимљивије и значајније за мене него да ме је у то уверио убедљив текст. Можда ћете рећи да ми у то време мисли нису баш најбоље радиле, то су ми већ говорили зато без стида то и исповедам, али ево шта се догодило. Док сам читао Јеванђеље по Марку између прве главе и почетка треће одједном сам осетио да са оне стране стола пред којим седим Неко невидљиво стоји, али сам то апсолутно могао да осетим. Подигавши поглед ништа нисам видео, ништа нисам чуо, нисам имао никаквих чулних опажаја, али је постојала апсолутна увереност да са друге стране стола стоји Исус Христос... Тада сам се зауставио и у мени је брзо промакао читав низ доживљаја и мисли: ако Христос жив стоји с друге стране овог стола значи да је Он заиста све оно што о Њему говоре Јеванђеља и што проповеда Црква. И од тога је за мене почео читав преврат.

Касније сам почео да откривам једну ствар за другом. Открио сам у Јеванђељу ствар која је променила сав мој однос према људима, а то је да је Бог Творац свих и да је Он све створио из љубави, позивајући све да Га спознају, да поделе с Њим Његов живот и да постану Његова деца. И сећам се како сам следећег јутра изашао на улицу, где сам раније око себе видео само потенцијалне непријатеље, могућу опасност, гледао сам свако лице и свакоме сам желео да повичем: “А да ли знаш да те је Бог створио из љубави, да ли знаш да те Он воли? Да ли знаш да смо сви ми браћа и сестре? И можеш да радиш са мном шта год хоћеш, можеш да ме мучиш, да ме протераш, да ме лишиш свега, а ја ћу те свеједно волети, зато што сада знам ко си ти...” То је било моје прво откриће.

Друго откриће је дошло мало касније када сам у Јеванђељу по Луки прочитао причу о блудном сину и у овој причи сам био запањен тиме с каквим поштовањем, како пажљиво, како озбиљно се Бог односи према човеку: човек за Њега није роб, није слуга, он је Богу свој, рођени, и Бог не пристаје да са нама успостави односе испод једнакости каква може да постоји између Бога и човека, већ нас позива да будемо Његови синови, кћери, једнаки...

И треће што сам открио јесте да се Божија љубав ни пред чим не зауставља, да Бог због љубави према нама, узимајући у обзир да не можемо да полетимо иза облака, како каже Пушкин, односно да не можемо да се уздигнемо до Њега може да се спусти до нас, да постане човек, да подели са нама сву нашу судбину, укључујући ужас Богоостављености, губитка Бога, да умре због тога, само да се не одврати од нас и да се не растави од нас. И ево мислим да је мој доживљај света утемељен на ова три осећања. Нисам рекао ништа о Васкрсењу, зато што је моје првобитно искуство живог Христа било искуство васкрслог Христа и у овом искуству се садржи увереност да је све остало – истина.

Али Ваш живот у Цркви, црквени живот није почео баш од тог тренутка?

Не, почео сам да посматрам – и прилично дуго сам гледао: годину-две сам гледао шта представљају хришћанске заједнице. Природно, био сам крвно повезан са Православљем, и то с руским Православљем, али сам више комуницирао (у животу, у школи, у читавој ситуацији) са инославнима. И ништа ме није вукло ка инослављу. Чинило ми се да је инославље мени туђе, да је формално, да је хладно, да је нереално. И дошавши у Православну Цркву одједном сам осетио да је тоналитет ове Цркве јеванђељски; Јеванђеље и Православна Црква су толико хармонични да представљају једно исто. Не говорим о људима, не говорим о богослужењу, не говорим о иконама и о архитектури, већ о целокупности свега тога. Осетио сам – да се, када сам у Цркви, налазим у оној предивној атмосфери о којој сам читао и коју сам доживео у Јеванђељу. И ево ту је почео црквени пут.

Али сте пре тога, колико знам, још неко време радили као лекар?

Па, оно што сам описивао се дешавало кад сам имао седамнаест година. Тада сам размишљао о величанственијим стварима: мислио сам да одем у пустињу, да постанем светац – о многим стварима сам размишљао. А касније се испоставило да су пустиње далеко, и да их је остало мало, а ја нисам имао новца да одем из Париза. Зато сам морао да заборавам на пустињу; и поразговаравши са оцем, с мајком, без обзира на то што је требало још дуго да учим, и што је то, наравно, јако оптерећивало родитеље, било је одлучено да ћу уписати медицину. Зато што сам мислио (као и мој отац) да ћу када постанем лекар моћи да остварим истовремено прави хришћански живот, да дам сав живот на служење људима – брижно, конкретно, без фантазија – и да истовремено задовољим своје веома живо интересовање за науку. Зато што лекар мора да буде добро научно образован и истовремено он све то научно знање може да претвори у реалну, оваплоћену љубав. Мислио сам још да бих кад постанем лекар могао да отпутујем у неку далеку провинцију у Француској где постоји насеобина православних Руса који су због сиромаштва без цркве и да бих у своје време могао да постанем свештеник и лекар. Али то се, као и све генијалне мисли, није остварило.

Ваше интересовање за науку није долазило у неку противречност с Вашим већ зачетим и створеним хришћанским схватањем света?

Знате, није. На неки начин прошао сам поред ове проблематике зато што сам прво срео у свом живом, личном искуству Живог Бога. И Његово постојање, Његова личност, Његово учење није могло бити подвргнуто никаквој сумњи, зато што није било ни наслеђено ни прочитано. То је било моје. И кад сам се уписао на природни факултет на универзитету, за мене је виђење света почело да се открива као део богословља, односно дела Божјих у стварању. Био сам јако изненађен, и гутао сам и оно што сам нашао у Јеванђељу и оно како су физика, хемија и биологија откривале преда мном дубине тварног света. Истовремено сам први пут почео да читам Достојевског. И све то заједно ме је довело у неко “безумно” стање одушевљења и надахнућа.

Али сте истовремено морали да живите чисто реалним животом; то све је још увек било у Француској?

То је било у Француској; и реални живот се састојао у томе што је до факултета требало ићи два сата пешке, што сам после факултета четири сата радио, зато што је требало преживети; с тим је било повезано то што сам могао да једем једном дневно, а када је требало купити књиге, онда можда једном у три дана... Све је то када вам је осамнаест-деветнаест година веома једноставно, мачји кашаљ.

И како су се после тога створиле околности да сте почели да размишљате да се преселите у Енглеску? Или се то догодило на неки начин потпуно независно од Вас?

Знате, никад нисам размишљао о томе да се преселим у Енглеску; Енглеска ми је била потпуно страна. Кад сам био у средњој школи требало је да бирам немачки или енглески језик и рекао сам мами да ни у ком случају не желим да учим енглески: тако ружан језик, уопште ми се не свиђа. Осим тога, пошто сам годину дана ишао у школу у Аустрији већ сам знао немачки и одмах сам видео да ми се то више исплати, да сам могао барем годину дана веома мало да учим и да добијам добре оцене. Због свега тога нисам научио енглески и никад нисам мислио да се преселим у Енглеску. Међутим, после рата су ме замолили да радим са омладинском групом која се спрема на конгрес у Енглеску. То је био конгрес Православно-Англиканског Друштва светог Албанија, првомученика енглеског, и светог Сергија Радоњешког. Предавао сам им елементарне ствари о Православљу и пре свог одласка понудили су ми да путујем са њима. Понудили су ми, рекао бих, просто да се провозам с њима зато што енглески нисам говорио, богослов никад нисам био, ништа од себе нисам очекивао, односно, био сам убеђен да ништа не могу да дам таквом конгресу, али су ме позвали – и пошто су ме позвали кренуо сам. И Енглеска ме је освојила. Први пут када сам крочио на обалу Енглеске одједном сам осетио да овде може да се живи! Нешто ме је освојило и ово осећање се у мени није променило; и данас се радујем кад се враћам у Енглеску после боравка “у Европи”, како овде кажу.

На првом конгресу сам наступио, водио сам семинар, групу о Православљу и то врло оштро, веома категорично, да је Православље Црква са великим “Ц” и да су ван Православља само непотпуне истине и непотпун живот. Након тога ми је понуђено да поново дођем овде као предавач и свештеник под условом да нађем себи зараду. Покушао сам; француска болница у Лондону ми је понудила четири фунте месечно за путовање и целодневни рад; наравно, морао сам да одбијем. После годину дана неки добротвор овог Албано-Сергијевског Друштва је поклатио новац за двогодишње издржавање православног свештеника и предавача. И понудили су ми да дођем. Пре тога је било разговора о томе да треба да постанем свештеник и три месеца сам служио у парохији у Паризу, а затим сам се преселио овде. Након годину и по дана парохијски свештеник, отац Владимир Теокритов (изузетан човек; он је по целовитости, по чистоти, по светлости био просто као кристална планина) изненадна је умро и мене су одредили за старешину. Кад нема рибе и рак је риба, нису имали кога да поставе. И од тада, од јануара 1949. године сам у Енглеској, од септембра 1950. године у овој парохији. Већ готово 31 годину.

И од тада сте повезани са Успенским храмом?

Да, са Успенским храмом. Први пут кад сам га видео, његове димензије су ме тако ужаснуле да сам се помолио: “Господе, учини да никада не служим у оваквој цркви!..” и након годину дана сам већ био свештеник тамо.

Такође сте пратили и како се полако ствара, расте и све више се шири Православна Црква овде, у Енглеској. Може ли се рећи да је то Руска Православна Црква или међу православним верницима има и Енглеза?

Знате, наша заједница је веома сложена. Када сам допутовао овамо пре тридесет две године овде је била група Руса, емиграната из Русије, који су говорили на руском, који су живели свим патосом рускости у сваком смислу – и црквено и у свакодневном животу код куће. Али, од тада су наравно, веома многи умрли. Они су допутовали овде између 1919. и 1923. године. Они који су били млади постали су старци, а они који нису били млади су одавно умрли. Већина чланова наше парохије углавном говори на енглеском. И осим тога, имамо поприличан број Енглеза, који су прешли или из Католичке цркве или из Англиканске или из неке друге хришћанске заједнице – људи који су у Православљу нашли живу струју, коју нису могли да нађу у својој Цркви. Притом не желим да кажем да

је тамо нема, али они нису могли да је нађу. У току неког времена, кад је неко желео да пређе код нас ја сам га на шест месеци слао код свештеника оне цркве у којој је био крштен. Али се ово искуство показало као потпуно узалудно зато што их они свештеници код којих сам их слао нису учили, нису убеђивали и они су се враћали код нас. Тако да је сада од парохије где је на почетку било око триста Руса, остало, узимајући у обзир прилив Руса са стране из других извора око двеста педесет људи који говоре на руском; а укупно нас има око три хиљаде у Лондону и око хиљаду у парохијама које су постепено створене у Енглеској.

Сада има неколико парохија?

Да, сад имамо осам парохија и неколико места где само повремено служимо, где су мале групе православних: пет породица, три породице, две породице. На пример, на северу Шкотске, у Абердину је група студената и предавача, који су три године ту, а шта ће даље бити видећемо кроз годину-две дана.

Сав овај рад, Вам наравно, одузима веома много времена, а истовремено се бавите и радом који је углавном, рекао бих, усмерен на Енглеze. На енглеском језику је овде изашло неколико Ваших књига које не само да су популарне колико знам, већ су оставиле јак утисак на многе Енглеze. У вези са свим овим, како гледате на циљ свог рада сад или можда да тачније кажем: како сад гледате на задатак ове Православне Цркве у Енглеској – куда се она креће, у ком смеру?

Наша руска заједница, је дубоко пустила корење у енглеско друштво: то је мала заједница и због тога не може да остане затворена. У Енглеској има пола милиона Грка и Кипрана, али они живе у огромним насеобинама. Чак и у Лондону има места где је лакше питати за улицу на грчком него на енглеском. Хиљаде њих живе на једном месту. И зато се нису улили у енглески живот, нису научили да течно говоре на енглеском језику, њих не интересује овдашњи живот, они живе као да су у издвојеним селима из Грчке или са Кипра. Наша заједница је морала и због одређене свести о нашој дужности да се открије енглеском свету. Као прво, почели смо за своје чланове који су изгубили руски језик, да служимо на енглеском, као друго за њих већ тридесет година држимо часове на енглеском језику: на теме о духовном животу, о православној вери итд. И осим тога, пошто већина наших чланова говори на енглеском - сударили смо се са енглеским животом више од других. Замолили су ме (и то не баш ретко) да говорим на радију: о молитви, или о смрти, о патњи, на опште теме. За последњих тридесет година хиљаде пута сам имао прилике да проповедам у неправославним црквама. Притом сам увек одбијао да проповедам о Правослаљу, већ проповедам реч Божију, односно говорим о вери, говорим на јеванђељску тему, али као православац. И ако човек може да примети разлику између онога што ја говорим и што говори неко други – то је његова ствар. Моја ствар је да проповедам Христа, Јеванђеље, да проповедам оно што сматрам за истину и оно што још некеме око мене даје живот.

На то се своди сав наш рад. Ми не постављамо себи за циљ да било кога “обрађујемо”, да обраћамо било кога. Ми просто сведочимо о живој, конкретной вери, умно образложеној, богатој молитвом и богослужењем. И ако људи до тога долазе они се томе и обраћају. Има људи који долазе код нас у храм годинама и не постају православни, али се богате и односе у своје заједнице оно чега код њих нема. Ми се са своје стране богатимо њиховим искуством и њиховим разумевањем, зато што Бог открива толико дубине и истине свима који Му се откривају умом и срцем да једни од других веома многоме можемо да се научимо. Међутим, верујем да је Православље као веронаука, као

приступ Богу, човеку, животу, створеном свету Црква која углавном, у извесном нарочитом смислу, као жива сила делује и у нама и око нас.

Једном ми је отац Софроније, искусни овдашњи духовник рекао да бити православан значи знати Бога Онаквог Какав Он јесте и поклањати Му се достојно Његовој светости... Ако се Православље тако дефинише нико нема права да назива себе православним. И нико не може да не увиди ван формалних граница Православне Цркве ову живу струју богопознања и поштовања Бога. Зато овде постоји једно дивно и дубоко и узбудљиво општење са свим верујућим и неверујућим људима. Код мене долазе и многи неверујући; и веома многи који се нађу у несрећи, у болести, губе дете, мужа, мајку, ми пишу говорећи: “Слушали смо вас на радију, читали смо вашу књигу, шта можете да нам кажете о овој ситуацији од које нам се кида душа у којој се сада налазимо?..” И ево, у томе је призивање свих нас, не само мене, већ свих наших свештеника - да будемо истина Божија, љубав Божија, брига Божија без прављења разлике.

Судећи по томе што говорите, оно осећање близине Живог Христа о којем сте на почетку говорили се само појачало?

Знате, осећање, наравно, прелази из веома јарког у слабије и поново се распламсава у јарко и зато не могу да кажем да у сваком тренутку живим у таквој напетости вере, и радости и надахнућа. Али у основи – да; од мене никада није отишло оно живо осећање које сам доживео када сам одједном открио да је Христос – васкрсли, Живи – преда мном.

На крају, Владико, да ли могу да Вас замолим да благословите оне који слушају нашу беседу и оне који ће је евентуално прочитати...

Нека Господ благослови све који верују у Бога и све који траже Бога, и све који Га још не траже, и све, који се као Јаков у таме боре са Богом и којима ће се раније или касније Бог открити – као благослов и нови живот!